O. A. VASZILJEV – M. F. DMITRIJENKO

GAVRÓ LAJOS ÉLETE

KOSSUTH

O. A. Vasziljev / M. F. Dmitrijenko

GAVRÓ LAJOS ÉLETE

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1980

A mű eredeti címe:
О. А. Василев — М. Ф. Дмитриенко
ЛАЙОШ ГАВРО
Москва, Политиздат, 1977.

Fordította *Zalai Edvin*

Lektorálta és a magyar kiadáshoz a bevezetőt írta: *Milei György*

ISBN 963 09 1517 0

© Politizdat, 1977.
© Hungarian translation Zalai Edvin, 1980.

3001

Bevezető

„A bolygók visszatérnek", írta az első nagy, győztes szocialista forradalom kivívásáért és megszilárdításáért harcolt magyar internacionalista társairól szóló, félben maradt regényének címlapjára Zalka Máté. A cím kifejezte az író (és sok ezer társa) hitét, hogy a bolygók (helyesebben az *üstökösök*, ahogyan az orosz cím is jelzi), az internacionalisták hazatérnek, hazaérnek. Fizikai lényükben: felszabadító harcosként, az országot újjáformáló forradalmár építőként. Vagy holtan is: tetteikkel, amelyek beépülnek a felszabadítók küzdelmes sikereibe csakúgy, mint az újjá- és újatépítőkébe. Úgy, ahogyan a „Végrendeletem" című versében Ligeti Károly, a szibériai magyar internacionalista hősök vezére, poétája, mártírja megírta: „És mind ott leszünk a végső csatában, / Én és a többi vörös magyarok."

S a bolygók a felszabadulással valóban hazatértek. Münnich Ferenc, Sík Endre, Sziklai Sándor, Gábor József, Varga Gyula András és sok társuk, élve, cselekvésre készen. Többnek már csak a neve, híre ért haza, de gyorsan és mélyen *gyökeret eresztettek:* Szamuely Tibor, Kellner Sándor, Zalka az elsők között, Ligeti Károly valamivel később. A spanyol polgárháború frontjain és Valencia temetőjén át, 1979 áprilisában, negyven év után egy megújuló Spanyolországból Zalka Máté földi maradványai is végleg hazatértek.

1957 után lassan megindult az addig hírből sem ismert (vagy éppen valódi ok nélkül rossz hírben ismert) bolygók, *üstökösök*, az *internacionalisták hazatérése*. Élükön a rendíthetetlen százezer valódi politikai vezetőjével, szervezőjével, *Kun Bélával*, igazi katonai vezetőivel, Wienermann Lajossal, Pataki Ferenccel,

Varga Istvánnal, s nem utolsósorban Gavró Lajossal. Nem véletlenül, itt csupán csak azokat soroltam fel a világszabadság fényes, magyar szocialista üstökösei közül, akiknek tetteit (míg őket magukat homály fedte) a feledni nem akaró utókor egy ideig Zalka „nyakába varrta" (s a tehetetlenség erejétől hajtva, varrja néha ma is). Zalka Máté még szibériai hadifogolytáborban élt, de már neki tulajdonították 1918 nyarán–őszén a déluráli sztyeppéken a fehérkozákok hadai elleni küzdelmet Weinermann ezredei élén. A mesterséges hírverésben Zalka vezetésével – pedig valójában Pataki Ferenc volt az – fogták el 1920 januárjában a cseremhovói partizánok Kolcsakot és a híres „aranyvonatot", amelyet Varga István ezredparancsnok helyett is ő (aki ott valójában század ill. zászlóaljparancsnok volt) kísért, őrzött, óvott Szibérián át, Kazányig. Gavró Lajos helyett is ő szervezett, vezetett 1918-ban ezredet Asztrahanyban, vívott csatákat 1919-ben és 1920-ban Kijevért, a gyenyikinisták, a petljuristák, a fehérlengyelek seregei, a banditák osztagai ellen. Zalkának, a spanyolhonban elesett legendás Lukács tábornoknak a „vállát nyomták" az általa megírt, megénekelt hősök tettei.

Tartozunk azonban az igazságnak azon tény kimondásával, hogy a szocializmusnak a XX. kongresszus utáni megújulásától kezdődően mindmáig Zalka írásai is segítették e tettek napvilágra kerülését, s annak ismertetését, hogy kik voltak ezek valódi végrehajtói. A mából visszatekintve megállapíthatjuk, hogy Zalka regénye, elbeszélései ihletet és kapaszkodót adtak kollégáim s a magam kutatásaihoz, a Szovjet-Oroszország végtelen tájain több mint négy évig folyó, milliókat magával sodró polgárháború magyar katonáinak a „feltámasztásához". Így „A bolygók visszatérnek" főhőse, *Gara Viktor*, ösztönzést adott az internacionalista *katonák* legfényesebb üstökösének, a „mintául" szolgált *Gavró Lajos*nak a megismerésére: az életútját bemutató dokumentumok feltárására és publikálására a magyarul és oroszul is megjelent kötetekben („A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. 1917–1922." Kossuth Könyvkiadó I. köt. 1967., II.

köt. 1968.). A Józsa Antallal közös kötetünkben: „A rendíthetetlen százezer"-ben Zalka regényének az ösztönzésére röviden feltárhattuk Gavró életútját, s tettein keresztül beilleszthettük a polgárháború küzdelmeibe, a százezrek harcába. (Azóta kibővítve, „Vengerszkije intyernacionaliszti v borbe za pobjedu Oktyjabrja" [Magyar internacionalisták harcban Október győzelméért] címmel, 1977-ben Moszkvában a „Progressz" kiadónál oroszul is megjelent.) Számos más kiadványból sem hiányzik Gavró Lajos említése („A magyar forradalmi munkásmozgalom története", a „Munkásmozgalomtörténeti Lexikon", a „Szocialista forradalomért", a „Forradalmárok-katonák", a „Tanúságtevők" 3/a kötete, hogy csak a legfontosabbakat említsem). Amint a felsorolásból is kitűnik, nem alap nélkül írtam Gavró Lajos 70. születésnapján, 1964. december 25-én a *Népszabadság* hasábjain a következőket: „Ha ma a kommunizmus, a proletár internacionalizmus hűséges magyar katonáiról, a szovjet–magyar barátság úttörőiről beszélünk, az elsők között reá is gondolunk." Általában így volt igaz már akkor is, így igaz ma is. *Általában! De nem általánosan.* Hiszen a felsoroltak ellenére valójában lassan halad a magyar internacionalisták tevékenységének széles körű ismertetése. *Önálló életrajzi kötet – magyar szerző tollából* – mindmáig *nem jelent meg* Gavró Lajosról. Nyilvánvalóan ez is oka annak, hogy a történelmi köztudatban Gavró távolról sem foglalja el a forradalmár katonák között – Stromfeld, Zalka és társai mellett – az őt joggal megillető helyet, hogy róla máig sem neveztek el utcát, katonai egységet, iskolát, ifjúsági szervezetet vagy akár úttörőcsapatot sem Magyarországon. De hozzájárul ehhez az is, hogy a százával megjelent dokumentumok ellenére még nem ért el a történeti köztudathoz annak a felismerése, hogy milyen rendkívüli szerepet játszott a *magyar történelemben* az a százezer, amely a szocialista világszabadság, világforradalom nevében küzdött 1917–1921 között Szovjet-Oroszország harcterein Kijevtől a Csendes-óceánig, s amelynek a legnagyobb, legendával övezett, de valóságos jelképpé magasodó katonai alakja volt Gavró Lajos.

Mindezek a gondolatok abból az alkalomból tódultak tollam hegyére, hogy a Kossuth Könyvkiadó jóvoltából a magyar olvasók kezébe kerül Zalai Edvin avatott fordításában egy szovjet szerzőpáros, O. A. Vasziljev és M. F. Dmitrijenko: Gavró Lajos című, eredetileg Moszkvában, 1977-ben oroszul, a Politikai Kiadó gondozásában *150 ezer(!)* példányban megjelent könyve. A Szovjetunióban ez már a harmadik megjelent önálló kiadvány Gavró Lajosról. 1965-ben O. A. Vasziljev tollából Kijevben jelent meg ukránul „Lajos Gavro" címmel, 15 000 példányban egy közel hetven nyomtatott oldalas írás (Vidavictvo Politicsnoe Literaturi Ukraini), 1966-ban pedig Moszkvában, a Szovjetunió Fegyveres Erői Központi Múzeumának a kiadásában, N. A. Pronyina tollából 5 000 példányban egy gazdagon illusztrált kis füzet. A három kiadás, a növekvő példányszám önmagában beszédesen szól arról, hogy a polgárháború hősei közül mily növekvő tisztelet övezi azt a magyar internacionalistát (s rajta keresztül a százezret), akinek a mellére két alkalommal is feltűzték a harci dicsőség és bátorság akkor valóban csak a legnagyobb tetteket jutalmazó kitüntetését, a Vörös Zászlórendet. Emellett azonban a kiadványokból (és számos újságcikkből) azt is megtudjuk, hogy a szovjet történeti köztudat múzeumi kiállításokon, emléktáblákkal, utcák, szocialista brigádok, iskolák, úttörőcsapatok elnevezésével őrzi (Volszkban, Szaratovban, Asztrahanyban, Kijevben, Moszkvában és másutt is) a hazájáért és a szovjetek országáért küzdő, nagy tehetségű magyar internacionalista katona, Gavró Lajos osztag-, zászlóalj-, ezred-, dandár-, hadosztály-, majd erődített katonai körzetparancsnoknak a nevét, tetteinek emlékét.

Az olvasó kezébe kerülő kis könyv érdeme éppen ezért elsősorban az, hogy figyelmezteti a magyar közvéleményt, a történészeket: a szocializmusért vívott nemzetközi fegyveres küzdelmek egyik legjelesebb személyiségének igazi hazatérése, bevonulása a magyar történeti köztudatba még várat magára. A jelen kötet adatai és erényei, de hiányosságai is követelik Gavró Lajos harcban, küzdelemben, munkában gazdag élettörténetének rész-

letes feltárását. Olyan életrajz megírását, amely, mint Alekszej Szurkov, a kiváló szovjet költő írta: „meséhez volna hasonlatos, ha nem támasztaná alá a Vörös Hadsereg archívumában őrzött sok száz dokumentum". A mesét, ami nem mese, a regét, ami nem rege, a már publikált és a még kiadatlan iratok százai és ezrei alapján magyar szerzőnek is meg kell írni! Ez elsősorban a magyar történészek feladata. Hiszen a szocializmusért vívott nemzetközi harc magyar hőséről van szó! Hiszen, a magyar történeti köztudat szegényebb, ha nem ismerjük a történeti hűség erejével a nagyszerű magyar katonaforradalmár teljes alakját, életének, tetteinek minden jelentős állomását. Komoly biográfia megalapozná befogadását a történettudomány által, a regényes életút írói feldolgozását, alkalmazását filmre, a televízió képernyőjére, megismertetését a legszélesebb közvéleménnyel. Egyben a százezer magyar internacionalista tettének magyarországi és nemzetközi jelentőségét segíthetnénk ezzel megértetni.

E kötet, melyet szovjet szerzők írtak Gavró Lajosról, *történeti-publicisztikai* alkotás, és a dokumentumregény elemeivel keveredik. Részben iratanyagra, mint forrásra, részben pedig visszaemlékezésekre támaszkodik. Helyenként a felhasznált források jellegéből, máskor a hiteles (jórészt oroszul is publikált) levéltári anyagok, monográfiák nem ismeréséből, vagy a szerzőknek abból a törekvéséből adódóan, hogy Gavró életútján át a magyar internacionalisták történetének *minden* főbb eseményére rávilágítsanak, ismétlem, ebből adódóan helyenként a könyv összefüggései az írói fantázia termékei. Ennek oka, hogy a szerzők a Zalka regényéhez készült feljegyzéseket, visszaemlékezéseket is felhasználták, s hogy nem támaszkodhattak olyan kutatásokra, amelyeket csak mi, magyar kutatók végezhetünk el. Így például Gavró fogságba esése előtti magyarországi életének, egész huszonkét évének a története (születési helye, iskolai végzettsége, foglalkozása, szociáldemokrata párttagsága, katonai rendfokozata az osztrák–magyar hadseregben, részvétele a világháború harcaiban) mindmáig bizonytalan, egymásnak ellentmondó forrásokon alapszik. Az életének Erdélyben töltött éveire

vonatkozó adatok Romániában elvégzendő kutatást követelnek. Biztos választ kellene kapnunk pl. arra, hogy volt-e középiskolai végzettsége, s ha igen milyen? Hiszen csak ez esetben lehetett hallgatója a selmecbányai akadémiának (ha járt oda), csak így juthatott tiszti rendfokozathoz (ha volt neki), amint ezt a szerzők állítják. Talán a Hadtörténelmi Levéltár adhatna (eddig nem sikerült adnia) biztos támpontot arra vonatkozóan, hogy Gavró melyik ezredben, milyen rangban, beosztásban, gyalogosként vagy huszárként szolgált? Végzett-e az osztrák–magyar hadseregben valamilyen tiszti tanfolyamot, vagy csak a sorkatonai, esetleg altiszti kiképzést toldotta meg a tehetsége, a tapasztalata? A fogságba esett tisztek köztudottan a tiszti táborokban nyertek kivételes elhelyezést, jelentős – havi 50 rubeles – ellátmányt kaptak. Fizikai munkát, már csak a „tiszti becsület" védelme miatt sem végeztek. Gavró pedig – a könyv szerint is – legénységi táborba került, gyárban dolgozott. Mindez nem erősíti meg, hogy Gavró zászlósi rangot viselt volna vagy hogy századparancsnoki beosztása lett volna, amelyről a kötet szerzői szólnak.

Reánk vár az a feladat is, hogy tisztázzuk: milyen munkásmozgalmi tapasztalatokat, ismereteket hozott, hozhatott magával Gavró? (Azt azonban az eddigi hazai kutatások is tisztázták, hogy nem volt a világháború elején a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak olyan forradalmi szárnya, amely a háború befejezése, a tőke megdöntése érdekében akarta mozgósítani a népet, amely antimilitarista röplapot terjesztett volna a hadseregben.) Az ifjú Gavró Lajosról eddig napvilágra került adatok összegezéséből bizonyosnak látszik, hogy valóban munkás- és soknemzetiségű környezetből, munkásmozgalmi tapasztalatokkal került a frontra, majd a fogságba.

Reá és a hozzá hasonló társakra hatalmas feladat hárult az orosz forradalmak kavargó eseményei közepette, hogy felrázzák a front és a fogság szenvedéseitől elfásult, közömbös hadifoglyok nagy tömegét, hogy lefordítsák nyelvükre a forradalom szavait, úgy, hogy az értelmükig hatoljon. Ez nehéz, kemény

munka volt, amelyet a bolsevikok által támogatott hadifogoly szocialisták közül néhányan (így Gavró is) már 1917-ben megkezdtek, de tömeges eredményt csak 1918 során értek el. Akkor, amikor megalakultak a hadifoglyok forradalmi majd kommunista szervezetei (a moszkvai, központi Magyar Kommunista Csoport 1918. március 24-én, az asztrahanyi május 18-án, s akkortájt a szaratovi is). Akkor, amikor *1917 végétől* kezdve magyar nyelvű újságokat, röplapokat, majd *1918 nyárelőtől* Lenin, Kun Béla, Szamuely Tibor tollából származó röplapokat, brosúrákat kezdtek kiadni és terjeszteni a hadifoglyok között, és a moszkvai agitátoriskola első végzős hallgatói is eljutottak a hadifogolytáborokba, a vidéki városokba. Addig is, már 1917-től, az oroszul értők, illetőleg a német, esetleg valamely szláv nyelv segítségével a bolsevikokkal kapcsolatot teremtő szocialista hadifoglyok – Karikás Frigyes, Kun Béla, Ligeti Károly, Pór Ernő, Rabinovits József – (ritkábban antimilitarista, Habsburg-ellenes értelmiségiek, mint Münnich Ferenc, Varga Gyula, Papp József, Pataki Ferenc és mások) voltak a közvetítők, az első internacionalista szervezetek, osztagok létrehozói. Gavró közéjük tartozott Volszkban, Szaratovban, majd Asztrahanyban.

A Gavró Lajos által szervezett internacionalista rohamosztag, vagy „repülő osztag", ahogyan Szaratovban és Asztrahanyban is nevezték, sokrétű segítséget nyújtott a szovjetek helyi hatalmának megszilárdításában.

Az 1918 nyár elején kirobbant polgárháború (amely lehervasztotta a breszti béke keltette hazatérési reményeket) gyorsította fel a hadifoglyokból alakult internacionalista egységek növekedését: mind többen megértették, hogy a mielőbbi béke és hazatérés is a szovjethatalom győzelmétől, a hadifoglyokat ismét rabságba vető és gyilkoló ellenforradalom leverésétől függ.

1918. július 9-én nevezték ki Gavrót az Asztrahanyban abban az időben *zászlóaljjá* szervezett internacionalista fegyveres erő *parancsnokává*. E zászlóalj élén vett részt a Kaspi-Kaukázusi Fronton a fehérgárdista Bicserahov fivérek osztagai elleni har-

cokban Port-Petrovszk alatt, a szovjet Dagesztán védelmében.

Gavró rendkívüli lekötöttsége a szervezés alatt álló és harcoló zászlóalj élén lehetetlenné tette, hogy Moszkvába utazzon, hogy találkozzon a Magyar Kommunista Csoport vezetőivel, s részt vehessen a baloldali eszerek július 6-i moszkvai fegyveres felkelésének a leverésében, hogy Moszkvában is fegyveres osztagot szervezzen – amint a könyv szerzői írják. (Wienermann Lajos szervezte azt a moszkvai osztagot, amelynek élén 1918 nyarán Moszkvából, Asztrahanyon keresztül a dél-uráli, a novouzenszki frontra utazott, ahol osztaga ezreddé, majd dandárrá fejlődött, és sikeres harcokat vívott a fehérkozákok seregeivel.) A szerzők nyilván betekintést kívántak adni a „Fellángolt a fegyveres harc" című alfejezettel a moszkvai központi magyar kommunista mozgalom életébe, tevékenységébe is, meg akarták ismertetni az olvasót olyan neves internacionalistákkal, akik a valóságban 1918 nyarán nem találkozhattak Moszkvában, csak a fantázia térségein.

Gavrónak és az asztrahanyi internacionalista zászlóaljnak kétségtelenül egyik legragyogóbb tette a városban 1918. augusztus 15-én kirobbant ellenforradalmi lázadás leverésében, az erőd visszafoglalásában, a lázadók parancsnokának, Markevics ezredesnek és stábjának az elfogásában való részvételük volt. A valóban kalandregénybe illő esemény leírásának többféle változata közül a könyv azt ismerteti, amely lényegében „A bolygók visszatérnek"-ben is szerepel. Tulajdonképpen Gavró első, igazán nevezetes katonai sikere volt ez, amikor részt vett a stratégiailag fontos város visszavételében. Ezt jelzi az a tény, hogy a lázadást követő napokban az erőd, a város parancsnokává nevezték ki.

A Port-Petrovszkért, Dagesztán fővárosáért (ma Mahacskala) 1918 szeptemberében vívott harcokban elesett asztrahanyi magyar internacionalisták főként gépfegyveresek és tüzérek (számukat a korabeli jelentés 80-ban jelöli meg) sírja fölé már 1920-ban ideiglenes emlékművet állított a helyi lakosság kegye-

lete. A harmincas évek elején Gavró Lajos vezetésével tárták fel a fehérgárdisták által kivégzett magyarok tömegsírját, s adták meg a hősöknek kijáró végtisztességet. Ma a város központjában szép emlékmű hirdeti, hogy e hősök tetteit a nép megbecsülése övezi.

1918 októberében a hónapok óta szorongatott helyzetben védekező *Kizljar* munkásainak a felmentésére indítottak Asztrahanyból hajókon egy expedíciós különítményt, amelyben Gavró zászlóalja is részt vett. A különítmény, áttörve a fehérkozákok gyűrűjét, sikerrel teljesítette feladatát, bár maga is jelentős veszteségeket szenvedett. Sugár Jenő, az asztrahanyi kommunisták egyik vezetője már az út elején meghalt. Sokan elestek, még többen megbetegedtek tífuszban. Gavró is sebesülten került vissza Asztrahanyba.

A volt Osztrák–Magyar Monarchia és Németország területén 1918 október végén–november elején kibontakozó forradalmak hatására a távoli Asztrahanyban is megnőtt azok száma, akik az internacionalisták soraiba léptek. Az a remény serkentette őket, hogy a hazájukban zajló forradalom segítségére siethetnek, hazatérhetnek. Az így megnövekedett zászlóalj *1918 decemberében* átalakult *I. asztrahanyi nemzetközi kommunista ezreddé*. Parancsnokává Gavrót nevezték ki. Ő lett egy ideig a parancsnoka (később Kovács Imre) a Kaspi–Kaukázusi Fronton megalakult Külföldi Katonatanácsnak is, amely az összes e fronton harcoló internacionalista osztag összevonására törekedett, hogy azokat együttesen Ukrajnába, majd onnan a magyar proletariátus fegyveres megsegítésére vezesse. Ez az összevonás nem valósulhatott meg az internacionalista egységek szétszórtsága, állandó harckészültsége, s nem utolsósorban a tífusz miatt (amely nagyon megritkította az észak-kaukázusi 11. és 12. hadsereg sorait, sok ezer internacionalista harcost is elragadva). Nem sikerült egy hadosztályba egyesíteni a kaukázusi, a novouzenszki fronton, a Szaratovi Kormányzóságban harcoló internacionalistákat.

Bizonyos fordulat 1919. március 21-e, a Magyarországi

Tanácsköztársaság kikiáltása után következett be. A szovjet Vörös Hadsereg vezérkara – a hazavágyódó internacionalisták nyomásának is engedve, s mindenekelőtt a Tanács-Magyarországgal létesítendő tartós kapcsolat megteremtésének elősegítése érdekében, amelyet a szovjet és a magyar munkáshatalom, Lenin és Kun Béla egyaránt sürgős stratégiai feladatnak ítélt meg – létrehozta a Nemzetközi Vörös Hadsereget Szervező Bizottságot. Az 1919. május végéig Nyizsnyij-Novgorodban és Kijevben párhuzamosan tevékenykedő szervezet központja végül is Kijev lett. Itt gyülekeztek Szovjet-Oroszország minden részéből az internacionalista osztagok, zászlóaljak, ezredek, amelyek 1919 júniusában az I. Internacionalista dandár három ezredébe tömörültek. A csapatok egy része ekkor már súlyos harcokat vívott. A parancsnokok között a cseh Jaroslav Častek mellett a magyar Boskovits Gyula, Papp József, Varga Gyula, Fekete Rudolf, Garasin Rudolf, Horvát István, Lipsitz Ernő és Gavró Lajos töltöttek be nagy szerepet a szervezésben, a harcok vezetésében. 1919 tavaszán a bolsevik párt külföldi kommunista csoportjainak a föderációja is Kijevbe tette át a székhelyét. Megalakult Kijevben a Magyar Kommunista Csoport. Május 15-től augusztus végéig *Vörös Újság* címmel lap jelent meg, amely sokat tett a hadifoglyok fegyverbe hívása érdekében.

Az Interbrigád szervezői közül a majdnem egykorú Boskovits és Gavró még Asztrahanyból jól ismerték egymást.

Gavró május végén érkezett Kijevbe. Feltehetően találkozott a Kijeven átutazó és az internacionalista vezetőkkel is tárgyaló Szamuely Tiborral, akit azonban – eltérően a szerzőknek a Zalka-regénnyel egyező állításával – addig csak névről ismerhetett. Június elején Gavró megkapta beosztását: a 3. nemzetközi lövészezred *2. zászlóaljának* (s nem az ezrednek) lett a parancsnoka. A zászlóalj magvát a volt asztrahanyi ezred megmaradt katonái alkották, de a harci létszámot Gavró a Kijev-Darnyicai hadifogolytáboron keresztül hazakészülő, különböző nemzetiségű, a Monarchia hadseregéből származó volt foglyok közül töltötte fel. Megérttette velük, hogy a két tanácsköztársaság

között feszülő többszörös ellenforradalmi gyűrűn való átjutásra a legtöbb remény az internacionalisták soraiban van: a „Fegyverrel a kézben haza, a Tanácsköztársaság megsegítésére!" jelszó alatt. (Igen sok önállóan hazatörekvő magyarországi foglyot felkoncoltak a petljurista és más ellenforradalmi, nacionalista bandák.)

Az internacionalista egységek, köztük Gavró zászlóalja is, rövid idő alatt harcra kész alakulatokká váltak. Zalka többször említett regényének egyik legemlékezetesebb része az Internacionalista brigád (dandár) harcosai elszántságának az ábrázolása: bármi áldozat árán is áttörni az ellenséges csapatokon, élén haladni a szovjet-ukrán vörös csapatoknak, és a Kárpátok szorosain át segítséget vinni a magyar Vörös Hadseregnek. A nagy terv, a kárpáti áttörés 1919 nyarán nem valósult meg.

Grigorjev hadosztályparancsnok májusi lázadása, a Petljura vezette ukrán nacionalista csapatok és Gyenyikin tábornok fehérgárdista seregeinek 1919. nyári előretörése (mindegyik az antanthatalmak hathatós támogatását élvezte) élethalálharcra kényszerítette Szovjet-Oroszország és Ukrajna Vörös Hadseregét. Az Interbrigád egységei is, amint megalakultak – ezred, sőt zászlóalj kötelékben vették fel a harcot a Kijev felé nyomuló ellenséggel. A Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésének a híre 1919 augusztus elején demoralizálóan hatott az internacionalistákra. Nagy többségük mégis folytatta a küzdelmet, megőrizte forradalmi elszántságát, a harci kötelékeket. Az Interbrigád az augusztus végén Kijevet is feladni kényszerülő szovjet seregek visszavonulását fedezte, majd hónapokig tartó véres harcokat vívott Csernyigov-Oszter térségében.

Gavró zászlóalja egész augusztusban önállóan harcolt a Zsitomir felől Kijevet veszélyeztető nacionalista bandákkal szemben. A kötet jól érzékelteti e bandák elleni harc légkörét, nehézségeit. A mesék hétfejű sárkánya elleni küzdelmet juttatja eszünkbe, ahol a levágott fejek újra kinőnek. Sem a Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésének a híre, sem Kijev feladása és a gyors visszavonulással járó rettenetes zűrzavar nem

bontotta meg a zászlóalj harci erejét, értékét, annak ellenére, hogy ráadásul még az ellenforradalmi seregek gyűrűjébe, bekerítésbe került. Ilyen helyzetben bontakozott ki Gavró nagyszerű parancsnoki képessége, szilárd kommunista, internacionalista elvhűsége. A forradalmár meggyőző szavával és kemény parancsnoki kézzel nemcsak a *zászlóalj* fegyelmét, harckészségét őrizte meg. A folytonos harcok közepette, a gyakran pánikszerűen visszavonuló egységek között összegyűjtötte a kötelékeiktől elszakadt harcosokat, kisebb csoportokat, az elhagyott, elszórt fegyvereket és lőszert. Radomiszl helység közelében, internacionalista zászlóaljára támaszkodva, e szedett-vedett társaságból Gavró néhány nap alatt erős, fegyelmezett katonai egységet teremtett: a *3. radomiszli internacionalista ezredet*. A maga szervezte ezred állományába két magyar, egy-egy orosz és kínai zászlóalj, egy-egy ukrán és német–osztrák század, lovasszázad, tüzérüteg, összesen 1400 lövész, 60 lovas, 17 gépfegyver, 6 ágyú tartozott. Az ezred az Irpeny folyó mentén, lényegében az ellenség Moszkva felé előnyomult csapatainak a hátában, Kijev közelében vívott, más szovjet csapatokkal együtt, hónapokig tartó küzdelmet. A fehérgárdisták minden erőfeszítései, hogy likvidálják a „magyar cigány bandáit" – ahogyan a közeli ágyúdörej miatt nyugtalan kijevi burzsoázia emlegette Gavrót –, rendre sikertelenül végződtek. Az ezred szilárd helytállása elősegítette az Ukrán Front ún. *északi harccsoportjának* fokozatos megerősödését, új védelmi vonalak kiépítését, hozzájárult ahhoz, hogy a 12. hadsereg Odessza közelében rekedt déli csoportjának 45. és 58. hadosztályai több száz kilométeres menetelés után kitörhessenek az üldöző ellenség gyűrűjéből, és 1919. szeptember 18-án csatlakozhassanak az északi szovjet erőkhöz. E hadosztályok (amelyek élén a polgárháború neves hősei – Jakir, Fegyko, Gamarnyik – állottak) megnövelték az északi harccsoport ütőképességét. Erejéből most már nem csupán védekezésre, de bravúros támadásokra is tellett. Gavró ezrede most már mint a 12. hadsereg 58. hadosztályának 3. (519.) internacionalista ezrede vett részt a további csatákban.

Gavró Lajost az 1919 augusztusi–szeptemberi harcokban szerzett kiemelkedő érdemeiért a Szovjet Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1919. október 13-án kelt parancsával a Vörös Zászlórenddel tüntette ki. A parancs kiemelte, hogy Gavró gigászi munkát végzett a visszavonulás közben megbomlott forradalmi fegyelem visszaállításáért, szilárd, ütőképes harci egységet teremtett, s nemegyszer mutatott példát személyes bátorságával.

Az olvasó kezében levő kötet különösen nagy figyelmet szentel Gavró szerepének az 1919 őszi és az 1920-as *ukrajnai* csatákban, a védelmi és a támadó operációkban tanúsított kiváló parancsnoki adottságok sorozatos megnyilvánulásainak. Képet kap az olvasó a Moszkva felé törő gyenyikinista seregek hátában fenyegetően manőverező, 1919 októberében vakmerő, váratlan csapással Kijevbe benyomuló, zavart keltő szovjet egységek, s az élükön haladó Gavró vezette ezrednek a bátorságáról, a hónapokon át, éhesen, rongyosan, nagy véráldozatok árán, pihenés nélkül vívott kitartó védelmi harcokról. 1919 decemberében, a már visszavonulásra kényszerült Gyenyikin-féle hadseregtől az 58. és más szovjet hadosztályok több mint egyhetes elkeseredett harc árán visszavették Kijevet. A megerősített 3. (519.) internacionalista ezred ekkor is, csakúgy mint októberben, a támadók első vonalában haladt. Az ezredet a Szovjetek Összoroszországi Végrehajtó Bizottságának vörös díszzászlójával tüntették ki. I. Fegyko, az 58. hadosztály parancsnoka (későbbi hadügyi népbiztoshelyettes) egy 1932-ben írt jellemzésében Gavróról 1919 őszét–telét idézve megjegyezte, hogy ezrede élén bátor, tapasztalt parancsnoknak bizonyult, többször mért súlyos csapást a Kijevet elfoglaló fehér egységekre, hogy Gavró „már abban az időszakban is kivált a hadosztály parancsnoki karából katonai kulturáltságával, a hadtudományokban való jártasságával, tapasztaltságával".

Jelen könyvnek érdekes oldalai azok, amelyek a lengyel intervenciósok 1920 tavaszi támadását feltartóztató, ellentámadásba átmenő, majd ismét védelmi harcokat vívó szovjet seregek soraiban küzdő Gavró Lajos ezred-, majd *1920. június 3-tól (a 173.)*

brigád-(dandár) parancsnok nagyszerű katonai tetteit elevenítik meg. 1920 júniusában (ideiglenesen a 172. brigádot is a parancsnoksága alá rendelték) életének egyik legjelentősebb fegyvertényét hajtotta végre: a lengyel intervenciósok által megszállt Kijev visszavételekor egységeivel nehéz körülmények között kierőszakolta az átkelést a Dnyeperen, hídfőállást foglalt el Kijev egyik külvárosában és fedezte a többi egységek átkelését, elősegítette a város június 12-i felszabadítását. Ekkor rövid időre Kijev helyőrségének a parancsnokává nevezték ki. Június második felétől a 173. dandár élén, a Bug folyón is átkelve üldözte a fehérlengyeleket, elfoglalta Vlodava városát. E nyári hónapokban a Varsó felé törő szovjet csapatok győzelmei tartották rettegésben a közép-európai (a magyar) polgári rendszereket: féltek a forradalmi hullám újbóli magasra törésétől. Amikor a bázisaiktól messzire került szovjet csapatokkal szembefordult a hadiszerencse, Gavró egysége utóvédharcokat vívott, bekerítésből tört ki. Az Uborty, Sztir és Sztohod folyók menti harcokban Gavró megbízást kapott az 58. és a 25. hadosztályok 2–3 lövészdandárjából álló hadcsoport vezénylésére, a Bug folyótól történt visszavonulásnál pedig ideiglenesen az 58. hadosztály irányítására is. Egységeit leleményes, bátor hadvezetéssel kivonta a bekerítésből. Később, 1924-ben e harcok során tanúsított önfeláldozó hősiességéért tűzték Gavró mellére másodízben is a Vörös Zászló-rendet. (Első és egyedülálló eset volt ez a magyar internacionalisták között.)

Az életrajznak ez a dokumentumokkal, naplójegyzetekkel viszonylag gazdagon illusztrált része is jelzi – a már publikált, de fel nem használt dokumentumok, Gavró részletes visszaemlékezéseinek ismeretében is –, hogy milyen bőséges tere volna még itt is a színes, a magyar olvasó számára hadműveleti térképekkel is áttekinthetőbbé tett, a magyar történelem e szakaszában ritka hadvezéri sikerek bemutatásának.

Szinte alig esik szó azokról az eredményekről, amelyeket Gavró a 25. csapajevi hadosztály 75. dandárja élén, majd 1921 és 1923 között a kijevi 1. (163.) önálló lövészbrigád élén, illetve

a kijevi megerősített katonai körzet parancsnokaként, a Kijevi Kormányzóság katonai biztosaként – az Ukrajna lakosságát még sokáig nyugtalanító kulák- és nacionalista bandák (Orlik, Sztruk és Mordalevics, Tyutyunnyik) ellen vívott – gyakran véres, máskor kalandos, de mindig kitartást, áldozatokat követelő harcok során ért el, amelyekkel hozzájárult a békés építőmunka feltételeinek a megteremtéséhez. 1923–1924-ben Gavró szovjet Ukrajna akkori fővárosában, Harkovban, Frunze oldalán az Általános Katonai Kiképzés Felügyeletének a parancsnokaként irányította az ukrán munkások és parasztok fegyveres kiképzését.

Eddig csupán a tényről volt tudomásunk: Gavró Lajos 1924–1926 között, a Komintern megbízásából illegális munkát végzett Bulgáriában. Olyan időszakban, amikor a bolgár kommunisták igen bonyolult viszonyok között törekedtek kijavítani az 1923-ban, az egységfront elutasításával elkövetett hibát. Gavró illegális nevének a felbukkanása: Franz *Bauer* vasmunkás alakja esetleg lehetőséget ad, hogy a bolgár kollégák segítségével még konkrétabban felvázolhassuk Gavró bulgáriai tevékenységét.

A ma eseményei joggal keltik fel az olvasó és a kutató érdeklődését Gavró Lajos szovjet főkonzuli munkája iránt (1926–1927) az első forradalmi polgárháború lázában égő Kínában, amelyre csak röviden utal a kötet.

1928-ban, Moszkvába visszatérve Gavró elvégzett egy, a Vörös Hadsereg felsőbb parancsnoki állománya részére szervezett tanfolyamot, majd három éven át, 1928–1931 tavasza között a külföldi forradalmárok Nemzetközi Lenin-iskolájának a hallgatója. Egy ideig, katonai kérdésekben a tanára. Mit tanult, kik voltak a tanárai, hallgatótársai, kiket tanított?... sorjáznak a kérdések.

1931 áprilisában visszatért a Vörös Hadseregbe: kinevezték a Moszkva közelében állomásozó, elsőként motorizált 50. lövészhadosztály parancsnokává és politikai biztosává. Itteni szolgálatának két és fél éve alatt végrehajtotta a hadosztály átszervezését, a személyi állomány kiképzését az akkor kapott új hadi-

technika színvonalának megfelelően. A követelmények azonban ugrásszerűen nőttek a magasabbegységek parancsnokaival szemben. Részükre a Frunze Katonai Akadémia különleges csoportjában biztosítottak továbbképzést. Gavró 1933 végétől 1936 elejéig – az akkor legmagasabb szintű – elméleti és gyakorlati parancsnoki tanulmányokat folytatott. Az új, már fenyegető nagy háború várható feladataira készültek a szovjet hadvezérek, köztük Gavró Lajos. A rendelkezésre álló fényképek alapján érdekes volna megállapítani: kik voltak társai e különleges csoportban?

A háborús fenyegetés ekkor már a Szovjetunió határaihoz ért: Japán Kvantung Hadserege megszállta Mandzsúriát, s támadásra készült a szovjet és a mongol területek ellen. 1936 novemberében Japán megkötötte a fasiszta Németországgal az antikomintern paktumot! Ilyen körülmények között a szovjet Vörös Hadsereg legfelsőbb parancsnoksága nagy katonai tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkező parancsnokokkal erősítette meg a Blücher marsall vezette Távol-Keleti Hadsereget. *1936 februárjában* Gavró Lajost kinevezték a Tengermelléki hadseregcsoport *92. lövészhadosztálya parancsnokának és komisszárjának*. Valószínűleg hozzájárultak a kinevezéshez Gavró kínai tapasztalatai is. Erre utal az a tény, hogy Gavró – az 1937 elején Moszkvába történt visszarendeléséig – nem csupán a hadosztályát szervezte, készítette elő a modern fegyverekkel, reguláris egységekkel támadásra készülő ellenség visszaverésére, de támogatta, tanította a katonai tudományokra a japán csapatok által üldözött, szovjet területekre menekült s a hazájukba visszatérni készülő kínai vöröskatonákat, parancsnokokat is.

„Gavró a maga rendkívüli tudásszomjával, munkaszeretetével, szorgalmával és felelősségtudatával képes volt úgy magával ragadni a hadosztály egész parancsnoki állományát, hogy számukra a munka sajátos versennyé vált...

Jól ismerték őt a katonai körökben, mint a polgárháború résztvevőjét, párttagot, mint sokat látott és tapasztalt parancsnokot. Mindenhol és mindenkor példát mutatott a kötelesség

maradéktalan teljesítésében, a parancsnoki tudásban, hozzáértésben és a megingathatatlan hűségben..." – írta róla évtizedek múltán is egyik közvetlen beosztottja. Katonai tudása, tapasztalatai, parancsnoki erényei, vonzó emberi tulajdonságai – egyszerűsége, közvetlensége és jó kedélye – tiszteletet váltottak ki iránta. Elvtársi, baráti köréhez oly neves szovjet hadvezérek tartoztak, mint Tuhacsevszkij, Jakir, Fegyko és mások.

Gavró Lajost, bár második hazára lelt a Szovjetunióban, csakúgy mint annyi más népéért küzdő magyar kommunistát, olthatatlan vágy fűtötte szülőhazája iránt. Honvágya azonban nem volt tehetetlen várakozás. Sokat tanult. Cselekedett és másokat is erre buzdított, hogy mielőbb bekövetkezhessen a viszontlátás felszabadult hazájával. E tetteinek feltárása, bemutatása reánk, magyar történészekre vár.

Gavrónak rendszeres kapcsolata volt a KMP vezetőivel. A moszkvai magyar kommunista emigráció egyik legaktívabb tagja. Vezetője a polgárháború és a Magyarországi Tanácsköztársaság harcosait összefogó Bajtársi Körnek, gyakori cikkírója a *Sarló és Kalapács* című folyóiratnak. Kun Bélával, Münnich Ferenccel együtt kezdeményezője az internacionalista harcok történetére vonatkozó dokumentumok összegyűjtésének, rendszerezésének. Cikkei a tapasztalatok feldolgozására, állandó készenlétre szólították a magyar forradalmárokat. Egész tevékenységét az a meggyőződés táplálta, hogy a Szovjetunió erősítése egyben a jövendő szocialista Magyarország szolgálata is. Érthető, hogy a Horthy-rendszer rendőrsége Gavrót mint a magyar kommunisták egyik vezető alakját tartotta számon. A KMP vezetői valóban a majdani felszabadító harcok egyik magyar hadvezérét látták Gavró Lajosban. Ő maga is, az 1919-ben egyszer már hazaindult „bolygó", később is, mindig, tudatosan készült a hazatérésre. „Az az út, amelyet 1919-ben a Kárpátokon keresztül akartunk megtenni, hogy segítségére legyünk a magyarországi proletariátusnak – írta 1929-ben egyik cikkében – újra időszerű lesz akkor, amikor a burzsoázia megtámadja a munkásosztály hazáját, a Szovjetuniót."

Mint tudjuk, e jóslata, a lényeget illetően, valóra vált. A Szovjetunió és hadserege, amelynek két évtizeden át Gavró Lajos is kiemelkedő, bátor parancsnoka volt, az első győztes munkásállamra támadó fasiszta haderők megsemmisítése során, a második világháború befejező szakaszában meghozta a felszabadulást a magyar népnek is, utat nyitott az alkotó, a szocialista erők előtt. Gavró életcélja megvalósult. Az a remény azonban, hogy a Magyarországot felszabadító szovjet hadsereg vezérlő tábornokai között ott lesz e nagyszerű magyar forradalmár hadvezér is, sajnos, nem vált valóra. Alkotó ereje teljében ért tragikus véget élete 1937-ben, a sztálini személyi kultusz időszakában.

Az SZKP XX. kongresszusa után, 1958-ban megtörtént rehabilitálása óta Gavró Lajost a Szovjetunióban, amint ezt az olvasó által kézbe vett könyv is tanúsítja, a szovjet-oroszországi polgárháború legjelesebb hősei, katonai egyéniségei között tartják számon. Mint egyet a számos hős közül.

Felmerül a kérdés: vajon Gavró számunkra is egy a számos *sikeres* magyar forradalmár katonai vezetők közül? Volt-e századunkban rajta kívül olyan jelentős magyar katonai egyéniség, aki az első győztes proletárforradalom harcosaként végigverekedett egy több évig tartó és *győzelemmel végződött* nagy háborút (a szovjet-oroszországi polgárháborút), amelynek során mind jelentékenyebb katonai egységeket vezényelt nehéz csaták egész sorában, a legváltozatosabb harci körülmények közepette; aki később olyan politikai és katonai, elméleti és gyakorlati képzéssel egészíthette ki gazdag harci tapasztalatait, mint amilyet a harmincas években kaptak a második világháborúban majdan győzedelmeskedő legkiválóbb szovjet hadvezérek? Nem, rajta kívül nem volt más! Úgy vélem, jogosan mondhatjuk, hogy Gavró Lajos évszázadunk egyik legtehetségesebb magyar katonai egyénisége, aki ezt tettekkel bizonyította. Olyan forradalmár, internacionalista parancsnok, aki a magyar történelem legsikeresebb hadvezére lehetett volna, akinek a nevét ma csakúgy viselhetné Budapesten valamely körút, fasor, mint a magyar-

országi felszabadító harcokat irányító más szovjet tábornokokét...

1944–1945 fordulóját és az azóta eltelt évtizedek eredményeit 1917 és 1919 magyar forradalmárai is előkészítették. Gavrónak és százezer magyar internacionalista társának, csakúgy, mint a Magyarországi Tanácsköztársaság harcosainak a tette, bátorsága, forradalmi szelleme, internacionalizmusa ott munkált az utódokban: a felszabadító szovjet harcosokban, a Magyarországon néphatalmat teremtő, szocializmust építő magyar kommunistákban, munkásokban, parasztokban, értelmiségiekben. A Magyar Népköztársaság és eredményei Gavró Lajosnak az alkotása is. Ideje, hogy minderről következetesen számot adjunk magunknak, hogy hősi alakját ennek ismeretében építsük be a történeti köztudatba és ápoljuk emlékét. Erre figyelmeztet ez a róla írt, joggal lelkes hangú könyv is.

1979. május 9.

Milei György

Az orosz hadszíntéren

A harctéren éppen hallgattak a fegyverek. Az osztrák–magyar haderő a délkeleti arcvonalon hármas védelmi rendszert épített már ki, vagy tíz kilométer mélységben. A hadvezetőség gondoskodott róla, hogy válogatott hadosztályokat vonultassanak fel ide más arcvonalakról. A felderítés azt jelentette, hogy ezen a szakaszon az ellenség jóval kisebb erőket vont össze. Támadó hadműveletek esetén az ilyen erőfölény döntő lehet. Védelem pedig szóba sem jöhet. Szilárd itt minden, akár a szikla. Csak az első védelmi állás három sorban létesített műszaki zárból áll. Ez pedig tizenöt karó mély drótakadály, amelybe villamos áramot vezettek. Ezen aztán nem könnyű áttörni. Csakhogy az oroszoktól minden kitelik. Nem ok nélkül figyelték a tisztek olyan aggodalommal ezt a csendet.

A világháború véres léptekkel taposta végig a földet. Harmincnyolc ország – több mint másfél milliárd ember – sodródott bele az imperialista mészárlásba. 74 millióan húzták fel a mundért. Ebből csaknem tízmillió sosem tér már vissza a frontról, azok közül pedig, akik visszatérnek, sokan megrokkanva, sebesülten kerülnek majd haza. A soknyelvű, tarka nemzetiségi összetételű osztrák–magyar haderőből mintegy kétmillió katona és tiszt kerül a cári Oroszország csapatainak fogságába vagy adja meg magát önként. Magyarország 661 000 embert veszít el halottakban, 743 000-en rokkannak meg, vagy 600 000-en sinylődnek majd évekig hadifogságban. Csaknem százezer magyar hadifogoly vesz részt az orosz forradalomban, a munkásinternacionáléba tömörülve, s védelmezi majd fegyverrel a szovjethatalmat. Az oroszországi proletariátus osztályharcának tapasztala-

tait, a bolsevikok gazdag tapasztalatait felhasználja majd a Kommunisták Magyarországi Pártja is, amikor otthon megindítja a harcot a proletariátus diktatúrájáért.

Ám egyelőre még hátra volt az, hogy a statisztikusok mindezt felmérjék, a történészek erről tanulmányokat írjanak. Akkor egyszerűen csak dúlt a háború, felperzselve városokat, pusztítva embereket, szaporítva az özvegyeket és árvákat. Az északkeleti arcvonalon egyelőre nem volt változás. A fegyverek hallgattak.

Gavró Lajos szerette a csendet. Nem a front, nem ez a háború, amellyel mindenki torkig volt már – nem ez ébresztette fel benne a csend utáni csillapíthatatlan vágyat. Régebbi keletű volt ez már, azokból a békeidőkből való, amikor még az erdészeti főiskolán tanult. Mi lehet szebb az erdő csendjénél, az évszázados tölgyes fönséges nyugalmánál? Csak hát behívták katonának, mundért húztak rá, fegyvert nyomtak a kezébe és megparancsolták, hogy harcoljon.

Az ezredet, amelyben Gavró most az egyik századnak a parancsnoka volt, nemrég dobták át erre a frontszakaszra. Maga Gavró zászlós is újonc volt még az ezrednél. Csak annyit tudtak róla, hogy előzőleg a szerb és az olasz hadszíntéren harcolt. A százados, közvetlen fölöttese, hallott ugyan valamit megbízhatatlanságáról, de itt, a golyózáporban, ki tulajdonított ennek különösebb jelentőséget! A tiszti szolgálatot kifogástalanul látta el, századában példás rend uralkodott. A harcok idején sem lapult, már két ízben megsebesült.

Lucknál hősiesen viselkedett. Bátorságáért ezüst vitézségi éremmel tüntették ki.

Nemrégiben, 1916. május első napjaiban, amikor Januspolnál kitörést hajtottak végre, erős légnyomást kapott, egy időre még a hallását is elvesztette, de embereit kihozta a tűzből. Harci érdemeiért ismét kitüntették. A kitüntetést maga az ezredparancsnok adta át neki. Ezzel még a harcedzett tisztek közül is csak kevesen dicsekedhettek. Mindenki sejtette, hogy ezt nem is annyira a huszáros rámenősségnek és vakmerőségnek köszönheti, hanem annak, hogy kész volt bajtársaiért akár az életét is

feláldozni. S a hadvezetőség mi egyebet várjon el egy századparancsnoktól háború idején? Hogy lehetne egy ilyen ember megbízhatatlan? A legmegbízhatóbb, legderekabb tisztje az ezred parancsnoki karának. Vitézségéért példaképül állították a többiek elé. S ki törődik vele, hogy magában mit gondol! Az öreg százados nem szerette, ha a tábori csendőrök valaki után szaglásznak az ezredénél. Ezeknek a csendőröknek egyre csak azon jár az eszük, hogy kipécézzék a szocialistákat. Márpedig a háborúban az a legfontosabb, hogy valaki harcolni tudjon.

Az ezred tisztjei ugyancsak elképedtek volna, ha megtudnak egyet-mást Gavró Lajos múltjából.

Gavró 1914 augusztusa óta szolgált a hadseregben. Először a szerb hadszíntérre küldték. Ott mindjárt tapasztalhatta, a saját bőrén érezhette, mi is rejlik a könnyű és dicső győzelmekről regélő újsághírek mögött. Ezután három hónapig lovassági tiszti tanfolyamra járt, de mielőtt még elvégezte volna, ismét csapatszolgálatra vezényelték, hiszen Ausztria-Magyarországnak nagy szüksége volt katonákra. S ezúttal megismerkedhetett a tábori csendőrséggel és a hadbírósággal is...

A laktanyában, amelyben az átszervezés után elszállásolták őket, még nem takarították. Mindenfelé bűzlő rongyok, szakadt lószerszámok, bőrdarabok hevertek, a priccseken széttúrt szalma éktelenkedett. Gavró megkereste a sarokban függönnyel elkerített helyét, de ott is iszonyú felfordulás fogadta. Úgy döntött, hogy nem vár a csicskásra, s maga csinál némi rendet. A priccsen tépett lópokróc alatt szalma penészedett. Az egészet leszórta a padlóra, halomba söpörte, majd az összeeszkábált asztalhoz lépett, hogy azt is letakarítsa. Legnagyobb meglepetésére az asztal tiszta volt, a közepén egy kis, könyvlap nagyságú röpirat hevert. Egy szuszra végigolvasta. Az alján nagy betűkkel az aláírás: „Szociáldemokrata Párt". Ez az a párt, amelybe 1912-ben maga is belépett szülőföldjén, a máramarosi Borsában, amikor bányász lett, s ennek a pártnak volt tagja huszonöt éven át az édesapja is.

Gavrónak eszébe jutott, hogyan is tette meg az első tétova lépéseket mint szociáldemokrata. Fiatal munkásként sokszor nem igazodott el egészen azoknak az embereknek a cselekedeteiben, akik magyar szociáldemokratáknak nevezték magukat, és a népi érdekek védelmezőinek szerepében tetszelegtek. A bányában dolgozó fiatalok körének vezetőjeként sokszor látta, osztályösztönével megérezte, hogy azok a feladatok, amelyeket a szocialisták vezérei kitűznek, eltérnek a dolgozók érdekeitől. Különösen erősen érezte ezt a háborút megelőző esztendőben. De csak később, amikor ideológiailag már képzettebb lett, megedződött, amikor már megtette azt a göröngyös és nehéz utat, amelyen a burzsoá osztrák–magyar hadsereg tisztjéből tudatos internacionalista harcossá, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnokává vált – csak akkor fogta fel igazán a magyar szociáldemokrácia opportunizmusát. A háború kitörése idején viszont csak megrökönyödött, amikor a *Népszavá*ban olyasmit olvasott, hogy a háború idejére fel kell függeszteni az osztályharcot. Ám azzal már akkor is tisztában volt, hogy ha egyszer kirobbant a háború, a szocialistáknak kötelességük lenne beavatkozni, és a háború mielőbbi befejezése érdekében mozgósítani a népet és siettetni a tőke hatalmának bukását. Ebben látták feladatukat azok a magyar szociáldemokraták is, akik a párt forradalmi szárnyát alkották.

A soviniszta mámor, más népeknek a gyűlölete idegen volt olyan ember számára, aki proletárlakta, soknemzetiségű településen nőtt fel, amilyen Borsa is. S Gavró azokhoz húzott, akik számára a testvériség nem frázis volt, hanem kikezdhetetlen életelv.

Az, amit Gavró a most talált röplapon olvasott, talán kissé naivnak tűnt. De mégis valami. Melegség öntötte el a szívét. Ezek szerint egy elvbarátja élt itt előtte, s reá hagyta a stafétabotot. Azok közül, akik gyűlölték a háborút, némelyekben volt annyi erő, hogy harcoljanak is ellene, hogy leleplezzék lényegét, hogy lövészárok-barátkozásra buzdítsanak. Gavró Lajos, a borsai bányász fia nem feledkezett meg proletár kötelességéről, egy-

szerűen csak átmenetileg félrehúzódott. Hiszen nem is olyan régen, 1914 decemberében, újdonsült tiszt korában, a tábori haditörvényszék halálra ítélte. A haditörvények szerint halállal sújtották azokat, akik aláássák a hadsereg harcképességét. Gavró most már óvakodott attól, hogy ilyen hebehurgyán járjon el. De akkor, munkáscsalád sarjaként, aki a sors jóvoltából az 1. huszárezred tisztje lett, nem számolt az adott helyzet sajátosságaival. Amikor a lovassági tiszti tanfolyamról az ezredhez vezényelték, megörült ennek: mint tisztnek több lehetősége lesz arra, hogy érintkezzen a katonákkal, fölöttesi gondoskodás leple alatt sok mindent tehet majd. Sokat beszélgetett a huszárokkal, és látta, milyen termékeny talajra hullanak szavai. Harcolni senkinek sem akaródzott. Az első sikerei felbátorították, elaltatták benne az éberséget. S a tábori csendőrségnek már csak három tanút kellett felhajtania. Besúgó pedig akadt mindenütt.

A törzsnél a nyomozó tiszt mindjárt a legfontosabbal kezdte:

– Agitált?

– Szocialista propagandát folytattam, de...

– Teljesen mindegy, hogy ezt maguknál hogy nevezik. Az a lényeg, hogy a frontszolgálat megtagadására buzdított.

– Antimilitarista vagyok, s kötelességemnek tartom...

– Az Osztrák–Magyar Monarchiában az a kötelessége mindenkinek, hogy támogassa az uralkodót, nem pedig, hogy lázadozzon. Emellett az ország hadi helyzete megköveteli minden, hangsúlyozom, minden rendelkezés feltétlen teljesítését. Magában nincs szemernyi hazafiság sem!

– Éppen a hazafias kötelességem diktálja, hogy megmagyarázzam az embereknek a háború lényegét, céljait. Magyarországnak nem kell a háború, emberéletek ezreit tékozolja el egy olyan állam politikájáért, amelyben a hatalom és a tőke birtokosai parancsolnak...

– Maga itt is agitál! Csak azt felejti el, hogy a hadsereg nem vitaklub, hogy itt nincs helye a szocialista papolásnak. A tanúk vallomásai és azok a kitételei, amiket jegyzőkönyvbe vettünk, éppen elegendők ahhoz, hogy az ügyet átadjuk a hadbíróságnak!

Három nappal később a hadbíróság Gavró Lajost, a tanúk vallomásaira támaszkodva és arra való tekintettel, hogy a huszárezred egyik százada az ő „felforgató" szocialista propagandájának a hatására megtagadta a frontszolgálatot, a hadsereg fegyelmének bomlasztása címén a háborús idők törvényei szerint golyó általi halálra ítélte. Ez tavalyelőtt, 1914 decemberében történt.

Kivezették őket az udvarra, s ott derékig le kellett vetközniük. A kivégzéshez minden készen állt: az oszlopok, a kötelek, a kivégző szakasz, élesre töltött puskával, az ítéletet végrehajtó tiszt teljes díszben. Ott volt két pap is, meg öt hivatalos ember a bíróságtól. A csoportból elővezettek két katonát, s oszlophoz kötötték őket. Eldördült a sortűz. Gavró Lajos behunyta a szemét. Csakugyan már csupán percei vannak hátra az életből? A tiszt mondott valamit a törzsőrmesternek, aki a kivégző osztagot vezette, s az pihenjt vezényelt. A hadbíróságtól kiküldött írnok, pillanatonként a szemüvegét igazgatva, felolvasta az életben maradottaknak a kegyelmi rendeletet. Ebben szó esett az uralkodó nagylelkűségéről, arról, hogy „a bűnüket megbánó árulóknak vérrel kell lemosniuk a hazával, az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben elkövetett gyalázatos tettüket..." A halálbüntetést a frontra, büntetőszázadba való vezénylésre módosították.

Azt a századot, amelybe Gavró került, csak nemrég vonták ki a harcból. Tulajdonképpen már nem is század volt ez, hanem annak csupán egy szánalmas maradványa. Elesett a parancsnok, a csatasorban maradt katonák fele is sebesült volt. S ezúttal a szeszélyes Fortuna rámosolygott a tegnapi halálraítéltre. Őt nevezték ki a század parancsnokává, s nyomban harcba is küldték. Két álló hónapon át harcoltak. Inkább mészárlás volt ez, azzal a különbséggel, hogy a vágóhídra hurcoltak saját pusztulásuk közben a magukhoz hasonló embertársaikat is pusztították. Később, amikor az alakulatot az olasz hadszíntérre vezényelték át, a büntetőszázadból jóformán senki sem volt már életben. S akkor került Gavró a 32. magyar gyalogezred állományába. Kihallgatáson kérte a lovassághoz való áthelyezését. Inkább

csak úgy ötletszerűen kérte ezt. S legnagyobb meglepetésére sikerült a dolog.

S jóllehet fölöttesei jóindulattal viseltettek iránta, lelkiismeretesnek és megbízhatónak tartották, ő, a bányászivadék, a szociáldemokrata meggyőződésű ember, sosem tudta megbocsátani a nép könyörtelen elnyomását. Tapasztalatait s életismeretét azok ellen fordította, akik keserűséget és halált zúdítottak szülőhazájára, akik emberek millióit hajszolták bele a háborús öldöklésbe... Mindig azok mellett áll majd, akik a tőkés rendszer ellen harcolnak, akik küzdenek az elnyomás ellen.

A frontszakaszon egyelőre még hallgattak a fegyverek...

Az orosz oldalon a front törzse egy támadó hadművelet példátlanul nagyszabású és merész tervét dolgozta ki. Alekszej Alekszejevics Bruszilov lovassági tábornok, a cári hadsereg egyik legtehetségesebb hadvezére elkeseredve nézte, hogyan toporog az orosz haderő a tábornoki kar ostoba döntéseitől megbénítva. Az arisztokrácia tagjai a hadüzenet után megszállták a parancsnoki posztokat, jóllehet vajmi keveset értettek a hadtudományhoz. A hivatásos tábornokok és tisztek pedig kénytelenek voltak engedelmeskedni nekik. Éppen ebből származott minden zűrzavar, minden esztelen kapkodás. Ha ez így megy tovább, a vereség elkerülhetetlen.

Hát nem látják odafent, hogy a hadsereg irányításának, a harctevékenység vezetésének régi rendszere túlhaladott?! Más volt a háború a múltban, és más ma. Ma emberek tízmillióit sodorja magával. Megszaporodtak a hadviselés technikai eszközei, új fegyverfajták jelentek meg. Hatalmas területeken szóródtak szét a hadicselekmények színfalai. Ilyen körülmények között a front valamennyi hadseregét felölelő, gondosan kidolgozott hadászati tervre volt szükség. S éppen egy ilyen tervnek a kidolgozásán munkálkodott Bruszilov tábornoknak, az orosz Délnyugati Front parancsnokának a törzse.

1916. május 22-én heves zápor után párás volt a hajnal. Az orosz oldalról váratlanul megindult tüzérségi tűz mindenkit felriasztott az osztrák–magyar táborban. A kürtös riadót fújt. A törzs futára sürgős parancsot hozott, amelyben elrendelték a védelemre való berendezkedést. Zűrzavaros nap kezdődött.

Az ágyúzást heves géppuskázás váltotta fel. Vég nélkül követ-

ték egymást a gyalogsági és lovassági rohamok. Az orosz csapatok nyomása alatt az osztrák–magyar haderő nagy veszteségekkel, pánikszerűen menekült a teljes összeomlás elől. Olyasmi következett be, amire senki sem számított: az oroszok három nap alatt harminc kilométer mélyen nyomultak be az ellenség védelmi állásaiba, és már a Kárpátok felé űzték csapatait.

Mihajlovszkajánál az orosz lovasság lehengerelte a magyar huszárokat. Gyűrűbe zárta őket, amelyből nem volt menekvés. Gavró mellett egy százados szinte vidáman adta ki a parancsot a fegyver letételére és a lovak átadására. Gavró meglepődve nézte, hogy egyik beosztottja, egy őrmester, milyen gonddal ügyel a fegyverletételre, s a közkatonák, mintha csak gyakorlaton volnának, akkurátusan maguk elé fektették a puskákat, kardokat. Ezután oszlopokba sorakoztatták fel és a faluba kísérték őket. Megkezdődött a hadifogság első napja.

Az arcvonal még nyugatabbra tolódott. Az orosz csapatok hadászati térségre jutottak ki. Az osztrák–magyar frontot több szakaszon is áttörték. Ám a támadás végül mégsem járt eredménnyel. A legfelső hadvezetőség nem küldött tartalékokat. Az orosz csapatok sikere semmivé vált. Visszavonhatatlanul elmulasztották a kedvező pillanatot.

A hadiszerencse hamarosan ismét az osztrák–magyar csapatok mellé szegődött. De Gavró számára és vele együtt ezrek meg ezrek számára véget ért a háború. Fogságba jutottak. Oroszországban nagyszerű eseményeknek lehetnek majd tanúi.

A frontövezetben fekvő fogolytáborban szétosztályozták őket. Egyik reggel külön felsorakoztatták a magyar hadifoglyokat. A parancsnok, egy kövér, beteges külsejű ember tolmács útján közölte velük, hogy azonnal útnak indítják őket. Oroszországban mindenfelé volt hadifogolytábor, összesen vagy négyszáz. Vajon melyikbe kerül Gavró Lajos? Akárhogy lesz is, most már bele kell törődnie abba, hogy a szerelvény messzire, az ország belsejébe viszi, talán egészen Szibériába.

A fűthető marhavagon a gyűjtőtábor barakkjaihoz képest

szinte kényelmesnek tűnt: sorokban álló priccsek szalmával letakarva, a fejrésznél egy öl széna. A kerekek andalító zakatolása valósággal csábít az alvásra. Gavró is végignyúlt a priccsén, de álom csak nem jött a szemére. Egyre szülőföldjén, otthonán járt az esze, amelytől óráról órára mind távolabb kerül.

Szülőfaluja, Borsa és a hozzá tartozó Borsabánya, ahol élt és dolgozott, a Máramarosi-havasok lábánál fekszik. Évszázadok óta éltek már ott békében és egyetértésben egymás mellett magyarok, németek, románok. Abban az utcában, ahol Gavróék háza állt, szerbek, ukránok is laktak. Így hát a kis Lajos még az elemi iskola megkezdése előtt, szinte anyanyelvével, a magyarral párhuzamosan megtanulta játszópajtásaitól a németet és a románt, és valamicskét tudott ukránul is.

Lajos apja, Gavró Máté sokat dolgozott, látástól vakulásig gürcölt a bányában. Ott mégiscsak többet kereshetett, mint mondjuk valamely gyárban. Régi bányászcsalád sarja volt, értette a mesterségét. Egyre csak arról ábrándozott, hogy némi pénzt kuporgat össze és taníttatja gyermekeit. Gavró Máté felesége, Erzsi jó háziasszony volt, vigyázott minden fillérre; sosem ült ölbe tett kézzel. Neki is az volt a leghőbb vágya, hogy gyermekeiből tanult embert faragjon, s ennek érdekében nem riadt vissza semmilyen munkától.

Lajos külsejében az anyjára hasonlított. Fekete, hullámos haj, égszínkék szem, ívelt szemöldök, kreolos, pirospozsgás arc. Termete nem volt daliás, de erős volt és bátor.

Az elemi iskola négy esztendeje szinte elszállt. Ha nem megy el inasnak, polgáriban vagy a katolikus gimnáziumban tanulhat tovább. Szülei a gimnázium mellett döntöttek.

Ám be sem fejezhette még a gimnáziumot, amikor apja súlyosan megbetegedett. Idősebb bátyját 1910-ben behívták és katonaiskolára küldték. Fiatalabb bátyja Kolozsvárra ment dolgozni. Ottmaradtak jóformán minden jövedelem nélkül. Gavróné sokat vesződött. Orvosra, gyógyszerre, kórházra ment el kevéske megtakarított pénzük. Lajos kénytelen volt a bányában munkába állni, hogy megkeresse a megélhetésre valót.

Gavró sok emberrel találkozott életében, sok jó barátja volt, de mindig különös szeretettel gondolt vissza első tanítómestereire: a bányászokra. Ki tudja, mi történt volna vele, ha éretlen gyerekfővel magára marad, ha nem állnak mellé jó s zóval, tanáccsal, s ha kell, segítő kézzel. Ki tudja, hogyan alakult volna további sorsa, ha nem találkozik már serdülő korában igaz emberekkel. A bányászoknak köszönheti, hogy megtanulhatta a hamisítatlan munkásszellemű szociáldemokrácia ábécéjét, hogy beléphetett a pártba. Önéletrajzában Gavró 1930-ban azt írta, hogy „a szociáldemokrata pártba meggyőződésből léptem be, mert ez volt az egyetlen olyan szervezet, amely segítséget nyújthatott akkor az életben maradásért, a tőkés rabság ellen vívott harcban".

Ezután furcsamód a véletlen szólt bele Gavró sorsába: sikerült a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskolára kerülnie. Ám a tanulás mellett is pénzt kellett keresnie. A városban nyomdában dolgozott, otthon meg, a szünidőben – a bányában. Belépett a bányászszakszervezetbe. Sokat olvasott, képezte magát, tudásvágyával kiemelkedett a többi fiatal közül. 1913-ban rábízták egy ifjúsági kör vezetését.

Egyik alkalommal a bányában sztrájk tört ki. A munkások a bérek emelését és a munkafeltételek javítását követelték. Ám az igazgatóság sem volt rest. Reggel lovas rendőrök oltalma alatt sztrájktörők jelentek meg a bányában. Az aknatornyot körülzáró munkások néma fala megbolydult. Hogy mi történt azután, amikor a bányászok összecsaptak a munkásügy cserbenhagyóival, osztálytestvéreik érdekeinek elárulóival, arról a lapok részletesen beszámoltak. Iszonyú verekedés kerekedett! Gavrót is elkapta a hév. Társaival együtt rávetették magukat a sztrájktörőkre, és alaposan ellátták a bajukat. A végén a rendőrségen kötött ki. Két hetet kellett leülnie.

A rendőrséggel való megismerkedés nem tartozik a kellemes dolgok közé. A harc mindjobban kiéleződött, s a proletárok a harc tűzkeresztségén átesve erősödtek.

Az iskolából kimaradva a bányában ragadt, végképp a mun-

kások nagy családjának a tagja lett. A bányában dolgozott, ezenkívül ifjúsági körben tevékenykedett, több ízben vett részt sztrájkban.

S aztán kitört a háború. Gavró, akire már rásütötték a megbízhatatlanság bélyegét, az elsők között került a lövészárokba. Mi mindent meg nem kellett érnie az egykori diáknak, a volt bányásznak! S lám, most hová veti megint a sors!

A szerelvény mind messzebb és messzebb robogott Oroszország végeláthatatlan rónáin. Az a hír kapott szárnyra, hogy Szaratov környékére viszik őket egy táborba. Tehát a Volgához? Vajon hasonlít-e a Dunára? Hamarosan meg is érkeztek Szaratovba.

A hadifogolytáborban szigorú rend szerint folyik az élet. Alig pirkad még a hajnal, s a kürtös máris ébresztőt fúj. Aztán mosakodás, sorakozó, névsorolvasás, reggeli, majd csoportosan munkára viszik a foglyokat, kimerítő, nehéz munkára. Míg a nemzetközi bizottságokban rekedtre vitatkozták magukat azon, hogy mi is tekintendő olyan haditermelésnek, amelyre hadifoglyok munkája nem használható fel, a szemfüles orosz tőkések, földbirtokosok, gyárosok, mindazok, akik szerettek volna minél nagyobb darabot megkaparintani a zsíros háborús koncból, minden lehető módon igyekeztek a hadvezetőségtől ingyen munkaerőt szerezni. A foglyokat kegyetlenül kizsákmányolták, keveset törődtek élelmezésükkel, ruháztatásukkal, orvosi ellátásukkal.

Munkásaikat a frontra vitték, s lám most az ölükbe pottyantak ilyen nagyszerű legények! Szép summákat fizettek ki, hogy megkenjenek mindenkit – a legalsóbb rendfokozatúaktól a legmagasabbakig. A vállalkozók nem fukarkodtak, amikor arról volt szó, hogy „igavonó barmokhoz" jussanak. Emellett kölcsönösen előnyös feltételekkel elfekvő felszerelést, rothadó élelmiszert adtak el a táborparancsnokságoknak a foglyok számára. A hadifoglyok munkába állítása körüli mesterkedéseket a sajtóban fölöttébb hazafias ügyként kezelték, jóllehet mindenki tisztában volt vele, mi is rejlik emögött!

A magyarok csoportjában Gavrót választották bizalminak. Ő volt felelős azért, hogy a csoport tagjai időben felsorakozzanak, munkába induljanak, rendesen dolgozzanak stb. Az egyetlen, amiért nem kellett felelnie, a foglyok gondolata volt. Afölött a parancsnokságnak nem volt hatalma.

A szaratovi hadifogolytáborban vegyes társaság verődött össze: volt gyalogosok és huszárok, alacsonyabb rangú tisztek, munkások és parasztok, akiket a kiszámíthatatlan hadisors közös barakkba sodort. S Gavró, a munkás és szociáldemokrata, aki bizonyos fokig szert tett már a proletárok politikai edzettségére, maga előtt látott egy távoli, de hőn óhajtott célt: valamiképpen segíteni kell ezeket az idegenbe szakadt embereket abban, hogy megtalálják a helyüket, hogy eligazodjanak az eseményekben, hogy eldöntsék, kivel és merre tartanak.

S Gavró sokat töprengett azon, hogy mit is mondjon honfitársainak, mivel szépíthetné meg fogolyéletüket. Vajon hány napig, hónapig, évig tart majd a fogság? Mit tegyen ilyen helyzetben egy ember, aki már fiatalon a szociális harc útjára lépett? Mindenekelőtt fel kell kutatnia azokat, akik hozzá hasonlóan gondolkodnak, és a körülményektől függően kell cselekednie.

Apránként fogott hozzá, egyre inkább megtalálta az embereket érdeklő témákat, s az emberek vonzódtak hozzá. Idővel mellészegődtek önkéntes segítőtársak is, s így folytatták az elvbarátok felkutatását. A táborba újabb és újabb fogolycsoportok érkeztek, s az új foglyok között akadtak szocialisták is.

Sok mindenről beszélgetett Gavró a fogolytársaival: a háború előtti életről, az uralkodó osztály végzetes politikájáról, amely testvérgyilkos háborúba sodorta a munkásnépet. Lassanként felengedtek és megnyilatkoztak a foglyok is. A hazatérésről ábrándoztak, azt szerették volna, hogy otthon minden jobbra forduljon majd, ez viszont csak egyetlen úton-módon érhető el: meg kell dönteniük a fennálló rendet, létre kell hozniuk a maguk hatalmát, a dolgozók hatalmát.

Ám az események hamarosan gyökeres fordulatot hoztak Gavró életében. Nem is sejtette, hogy a táborparancsnok író-

asztalán már ott fekszik egy ellene tett feljelentés. Valaki, aki nem óhajtotta megnevezni magát, részletesen beszámolt Gavró Lajosnak, az osztrák–magyar cs. és kir. hadsereg volt zászlósának felforgató, agitációs tevékenységéről. Nevezett Gavró, mint közli, a hadifoglyok körében olyan híreket terjesztett, hogy hamarosan véget ér majd a háború, s hogy a háborút nem a kormányok megállapodása, hanem a különböző országok munkásainak és katonáinak az egyezsége fogja befejezni. A névtelen feljelentő szerint Gavró arra buzdította a foglyokat, hogy harcoljanak Magyarországra való hazaengedésükért, követeljék az emberhez méltó bánásmódot, a napi munkaidő csökkentését és a munkafeltételek javítását. Amennyiben megtagadnák tőlük a heti szabadnapot, Gavró – így szólt a „vád" – azzal fenyegetőzött, hogy a foglyok sztrájkba lépnek, hiszen ebben már vannak tapasztalataik, még a háború előtti időkből. Emellett Gavró, úgymond, káros nézeteket hirdetett hazájának államrendszeréről, azt hangoztatta, hogy meg kell dönteni a monarchiát és demokratikus köztársaságot kell alakítani.

A táborparancsnokság úgy találta, hogy minél előbb el kell szigetelni Gavrót a többi fogolytól, s így csírájában el kell fojtani az olyan agitáció lehetőségét, amely zavargásokat lobbanthatna fel a táborban. Volt is a cári kormány elnökétől egy olyan rendelkezés, amely szerint az ilyen elemek „a legszigorúbban megbüntetendők".

Gavrót fogdába csukták, majd anélkül, hogy társaitól búcsút vehetett volna, a helyi börtönbe szállították át, ahol rajta kívül már több „megbízhatatlan" magyar volt. Néhány nappal később a „lázadó magyarokat" vonatra ültették, hogy Szibériába szállítsák őket, egy különleges rendeltetésű, szigorúan őrzött táborba.

Egyik éjszaka, amikor a vonat őrsége elszenderült, a magyarok óvatosan felszedték vagonjuk padlóját, és életüket kockáztatva a robogó vonatból egymás után leereszkedtek a vasúti pályára. A szerelvény elszáguldott fölöttük és hamarosan el is tűnt a távolban. Szabadok voltak hát.

Volszk a Volga jobb partján fekszik, nem messze Szaratovtól.

A városnak kilenc temploma, sok kőből és fából épült boltja, humán gimnáziuma, reáltanodája, óvodája, öt általános iskolája és egy kórháza van. Találhatók itt üzemek is, amelyekben faggyút olvasztanak, téglát égetnek, szeszt főznek, bőrkikészítéssel foglalkoznak. 1917 januárjában egy fagyos reggel ide futottak be a hiányosan felöltözött, csontig átfagyott szökevények. Valamennyien úgy döntöttek, hogy Gavróra bízzák magukat, hogy ő lesz a vezetőjük.

Volszk, Oroszország sok más városához hasonlóan, az imperialista háború törvényei szerint élte életét. Nemrég újabb munkásokat vittek el a hadseregbe. A vállalkozók végképp nem tudták már, mitévők legyenek. Munkaerő nélkül nem tudtak szállítani és a tönkremenés veszélye fenyegette őket. Felfogadták volna akár az ördögöt is, csak tudjon dolgozni. Ezért aztán, amikor a szökevény magyarok felajánlkoztak munkára, a téglagyár tulajdonosa nem is kért semmiféle iratot. Csak az érdekelte, milyen feltételekkel hajlandó dolgozni a csapat. Gavró hamar meg is alkudott vele. Közölte, hogy az emberek legelőször is szeretnének szállást és ruházatot kapni, hogy együtt, közösen étkeznek majd, s a tulajdonos boltjából vételezik az élelmiszert. A bérre vonatkozólag pedig közölte Gavró, hogy ők sem kérnek többet másoknál, majd megegyeznek. Gavró óvatos volt, nem akart ártani a helyi munkásnépnek.

Gavró megfontolt szavait a téglagyáros annak tulajdonította, hogy ez az ember tisztában van vele, mit ér. A sötét bőrű, fekete hajú csapatvezetőt magában „ázsiainak" nevezte el, s az egyik barakkba irányította az új embereket. Másnap munkába állhattak.

A gyárban Gavró megismerkedett a helybeliekkel, s hamarosan közelebbi kapcsolatba is került azokkal, akik bátor harcot folytattak a vállalkozókkal.

Belefáradt Oroszország a véres háborúba, mely a gazdaságot összeomlásba sodorta. 1917 februárjában kitört a polgári demokratikus forradalom. A cárt elűzték trónjáról. Az illegalitásból előlépett a bolsevik párt.

A Szaratovi Kormányzóságban is legális munkára tértek át a bolsevikok. A városi pártbizottság márciusban háromezer példányban kinyomatta és terjesztette a munkások körében az OSZD(b)MP programját. A nagyobb gyárakban bolsevik pártcsoportok működtek. Március 15-én Volszkban megalakították a munkás- és katonaküldöttek szovjetjét.

A hadifoglyok nehezen igazodtak el a politikai események bonyolult szövevényében. Ám hamarosan ők is felismerték, hogy csak egyetlen párt, a bolsevikok pártja viseli igazán szívén Oroszország jövőjét, hogy csak ez a párt védelmezi valamennyi elnyomott érdekeit. E párt egyszerű, mindenki számára hozzáférhető jelszavaiban, melyek így hangzottak: békét a népeknek, kenyeret az éhezőknek, földet a parasztoknak – a hadifoglyok, akik többségükben ugyancsak munkások és parasztok voltak, saját vágyaik megvalósulását látták.

1917 márciusában a hadifoglyok körében röpirat formájában megjelent Vlagyimir Iljics Lenin „A fogságban sinylődő elvtársakhoz" című felhívása*. S jóllehet ez a külföldön fogságban levő oroszoknak szólt, szellemében illett Ausztria–Magyarország egykori katonáira is: „Ti, akik fogságban sínylődtök, nem maradhattok közömbösek. Készen kell állnotok arra, hogy talán már hamarosan rátok is fontos feladat hárul... Oroszország munkásai, miután kivívták a köztársaságot, egyesülni fognak minden más ország munkásaival és bátran vezetik majd az egész emberiséget a *szocializmus* felé."** A tegnapi hadifoglyok, az osztrák-magyar hadsereg volt katonái nagy érdeklődéssel hallgatták a bolsevik agitátorok beszédeit. Közülük azok, akik a bolsevizmus álláspontjára helyezkedtek, maguk is forradalmi munkát végeztek társaik körében, felkészítve őket arra, hogy a majdani oroszországi proletárforradalom hű védelmezőivé vál-

* Lenin Összes Művei. (A továbbiakban: LÖM) 31. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 65—66. old.

** Ez valószínűleg tévedés. Ekkor Gavróhoz még nem juthattak el Lenin írásai. — *A lektor.*

janak. Volszkban igen tevékenyen végzett ilyen jellegű munkát Gavró Lajos, aki jól az emlékezetébe véste Lenin szavait: „...az orosz proletariátus szövetségese minden hadviselő ország és általában minden ország proletariátusa"*.

1917. június 3-án a *Pravdá*ban megjelent egy cikk, amely az OSZD(b)MP-nek a hadifoglyokkal kapcsolatos alapelveit tartalmazta. A bolsevikok a proletár internacionalizmus szellemében azt tűzték ki feladatukul, hogy védelmezzék őket a vállalkozók és a hatóságok önkényével szemben, hogy megismertessék velük az országban kialakult helyzetet és bevonják őket a forradalmi mozgalomba.

A kormányzóság minden nagyobb városában a munkások és a katonák nagyszabású május elsejei felvonulást rendeztek. A szaratovi bolsevikok *Szocial-Demokrat* című lapja rendszeresen közölt jelentéseket arról, hogy a pártszervezetek milyen jelentős munkát végeznek a szovjetek bolsevizálása érdekében, hogy a kormányzóságban mindenfelé megalakítják a Vörös Gárda osztagait. Az OSZD(b)MP Volszki Bizottsága májusban e lap útján arra szólította fel a munkásokat, hogy lépjenek be a bolsevik pártba. Ennek a felhívásnak a hadifoglyok legjobb képviselői is eleget tettek.

Sok évvel később Gavró Lajos ezt írta önéletrajzában: „Nem sokkal a februári forradalom után, felismerve, milyen áruló szerepet tölt be a szociáldemokrata párt jobbszárnya, agitációs és propagandatevékenységet fejtettem ki a hadifoglyok körében. 1917. augusztus első napjaiban beléptem a bolsevik pártba. A gyárban, ahol dolgoztam, sejtet szerveztem a hadifoglyokból. Később Szaratovba utaztam, és a helyi szervezet megbízásából agitációs és propagandamunkát végeztem a hadifogolytáborokban." Ugyanabban az időben fogott hozzá Gavró volt hadifoglyokból álló osztagok szervezéséhez, s ezek az osztagok alkották később, 1917 végén és 1918 elején a Vörös Gárda szaratovi internacionalista alakulatainak magvát. Gavró „törzslapján"

* LÖM 31. köt. 23. old.

fennmaradt egy olyan bejegyzés, amely szerint a Vörös Gárdába való belépése után Szaratovban és Volszkban a bolsevikok közvetlen irányítása alatt azon munkálkodott, hogy fegyveres forradalmi osztagokba vonja be a hadifoglyokat.

Bizony, bonyolult idők voltak azok. A hatalmas orosz föld háborgott, az Ideiglenes Kormány lába alól egyre inkább kicsúszott a talaj. Az ország feltartóztathatatlanul tört előre a szocialista forradalom felé. Az Ideiglenes Kormány mindent elkövetett azért, hogy fennmaradjon a hadifogolytáboroknak a külvilágtól való szigorú elszigeteltsége, s igyekezett mindent úgy hagyni, ahogy a cár idején volt. A hadifoglyokkal túlzsúfolt táborok viszont forrongtak. Az otthonuktól elszakított, évek óta fogságban sinylődő emberek szívből gyűlölték a kizsákmányolókat, akik önző érdekeikből folytatták az értelmetlen háborút. A táborok parancsnokai jelentéseikben arról tájékoztatták a hadügyminisztert, hogy a hadifoglyok a hátországi alakulatok katonáival folytatott beszélgetéseikkel nagyobb kárt okoznak, mint ha a fronton harcolnának az orosz hadsereg ellen.

A Volga-vidék bolsevikjai nagy politikai munkát végeztek a hadifoglyok körében. Az OSZD(b)MP Szaratovi Bizottsága, a kormányzóságban 1917 őszére kialakult helyzet sajátosságait szem előtt tartva, úgy döntött, hogy a közeli táborokba nyelveket tudó és a bolsevik álláspontot képviselő agitátorokat küld. Ilyen agitátor lett Gavró Lajos is, aki 1917 szeptembere óta Szaratovban élt.

A hadifogolytáborokban gyakran látták a sötét hajú magyart elmaradhatatlan bőrkabátjában. Naponta több beszédet is kellett mondania. Hallgatósága igen vegyes volt. De akármelyik nyelven beszélt is, szónoklatát így kezdte:

– A tőke nemzetközi erő, és ahhoz, hogy legyőzzük, a munkások nemzetközi szövetsége, nemzetközi testvérisége szükséges! Így tanítja ezt Vlagyimir Iljics Lenin, valamennyi ország proletárjainak vezére. Őt követve ismételjük ezeket a szavakat, minden országban, saját vállunkon érezve a kapitalizmus terheit. Ha le akarjátok győzni a kapitalizmust, nyújtsatok testvéri

jobbot az orosz munkásoknak, s valamennyi ország proletárjainak közös seregében meneteljetek együtt a proletárforradalom győzelme felé!

Természet adta zengő hangja végigharsogott a táborokon:

– Háborút a háború ellen! A más népek belügyeibe való mindennemű beavatkozás ellen! A békéért! Ezek a munkások jelszavai.

Gavró mindig röplapokat, újságokat és más bolsevik irodalmat vitt magával. A bolsevikok segítették, hogy a táborokba bejusson, s ők gondoskodtak védelméről is. Gavró Lajos, a máramarosi bányász fia, immár el sem tudta képzelni életét az oroszországi forradalomtól elszakítva. Tisztában volt vele, hogy keveset tud még, hogy nem igazodik el eléggé magában a forradalomban, s beleásta magát könyvekbe, újságokba, figyelmesen tanulmányozta a bolsevik kiadványokat.

A könyvek szerfölött megrövidítették az éjszakáit. De nem adta meg magát, nagyon jól tudta, hogy csakis önképzéssel szélesedhet látóköre. A szívós önfegyelem, a céltudatosság, a rendkívüli kitartás segítette abban, hogy kikovácsolja magában azokat a jellemvonásokat, amelyeket a hivatásos bolsevik forradalmárokban annyira csodált. Példaképei között voltak munkások is, értelmiségiek is, akiknek részük volt már halálos ítéletben, évtizedes kényszermunkában, akik végigjárták Oroszország számos börtönét. A rács mögött, a börtönökben ismerték meg a marxizmus tudományát, ott „járták ki" a proletár szolidaritás egyetemét. Ezeknek az embereknek a lelki gazdagsága, becsületessége, eszmei meggyőződése lenyűgözte Gavrót. Tanult tőlük, igyekezett hozzájuk hasonlóvá válni. Ő, Gavró Lajos,t sziklaszilárdan megválasztotta útját. Bolsevik lett, Lenin pártjához kötötte sorsát.

Október vihara! Emberek millióit sodorta magával a szocialista forradalom kavargó örvényébe. A bolsevikok csatakiáltása: „Minden hatalmat a szovjeteknek!" – végighömpölygött Oroszország egyik végétől a másikig, egységes forradalmi hadseregbe tömörítve mindazokat, akik a párt zászlaja alatt harcba szálltak a szabadságért és a dolgozó nép boldogságáért. A forradalmi harcosok soraiba álltak tegnapi hadifoglyok is, köztük magyarországi munkások és parasztok.

Gavró Lajos a forradalmi biztos igen fontos feladatát látta el. Mint olyan embert, aki több évig teljesített szolgálatot a hadseregben, mint a frontot megjárt tisztet azzal bízták meg, hogy a legrövidebb időn belül szervezzen meg néhány vörösgárdista osztagot, bevonva ezekbe megbízható elvtársakat a hadifoglyok közül. Ez nem volt könnyű feladat. De a városnak nagy szüksége volt a Vörös Gárdára. Bár 1917 októberében a helyi Vörös Gárda már 2500 főből állt, ez nem volt elegendő ahhoz, hogy őrizzék a pályaudvart, a távirdát, a kikötőt, az élelmiszerraktárakat...

A kormányzósági vörösgárdista osztagok szervezése, az önálló szaratovi hadsereg megalakítása V. P. Antonov-Szaratovszkijnak, a kormányzósági szovjet elnökének a közvetlen irányítása alatt folyt. Ez a határozott, erélyes, meggyőző erővel megáldott ember megnyerte Gavró rokonszenvét. Mindig mágnesként vonzották az ilyen emberek. Gavró Antonov-Szaratovszkij keze alatt lett szervező parancsnokká.

Az 1918-as esztendő nyugtalanul kezdődött. Szilveszter éjszakáján a törzs küldönce két ízben futott el Gavró elvtársért.

A munkás- és katonaküldöttek szovjetjébe hívták, hogy jelentést tegyen az osztag állapotáról. Ráérősen bandukolt visszafelé, élvezte a jeges levegőt, amely kellemesen csípte az arcát. Alighogy levetette köpenyét és az asztalhoz ült, ismét kopogtak. A sietéstől lihegő futár nehezen tudott kinyögni néhány szót.

– Az állomáson... a szerelvény... elhajtották!

– Milyen szerelvényt?

– Amelyik tegnap jött. Felszereléssel, úgy mondták – a banda vitte el.

Felriasztották az osztagot. Hamar felnyergelték a lovakat. Végigvágtattak a vasúti pálya mentén. A kitérőnél Gavró leszállította a harcosokat a lóról. A városszéli kerteken túl, a hótorlaszok előtt világosan kirajzolódott a szerelvény sziluettje. A mozdony pöfékelve állt. A vagonok ajtaja tárva-nyitva, liszteszsákokat, egyenruhakötegeket dobáltak ki belőlük. Bizonyára észrevették őket, mert hirtelen abbamaradt a sürgés-forgás, s néhány pillanat múlva már eldördültek az első lövések. A banditák csak úgy vaktában tüzeltek. Gavró a harcosok egy csoportját maga mellett tartotta, a többinek pedig megparancsolta:

– Kúszva kerüljék meg a szerelvényt, kerítsék be! Láncban továbbítsák a parancsot!

Az ellenségnek nem állt szándékában továbbvinni a szerelvényt, mert csak gátolta volna a mozgásban. A holmit a vagonokból szekerekre rakták át, hogy aztán, a szerelvény felrobbantása után, egyesüljenek az erdőben várakozó fő erőkkel.

Hányszor kellett már Gavrónak lóra pattanni és ellenséges oszlopokat megrohamozni vagy rohamozó lovasságot megállítani! De éjszaka, gyalogos alakzatban harcolni még nem volt alkalma. A golyók ott tépdesték az ágakat a fejük fölött. A vörösgárdisták csak szórványos lövésekkel válaszoltak. A szárnyakról a megállapodott jelzéssel közölték, hogy a harcosok elfoglalták állásukat és elvágták az ellenség visszavonulási útját az erdő felé. Egyszerre csak megrándult a szerelvény, az ütközők összecsattantak, s a vonat lassan elindult a kitérő felé.

S ebben a pillanatban szállt harcba Gavró csoportja. Minden a számításai szerint történt. Az ellenség egyenesen a kelepcébe futott...

A Vörös Gárda törzshelyén kellemes meleg volt. Az asztalon, amely rendszerint roskadozott az iratok alatt, festői rendetlenségben tányérok álltak, rajtuk rozskenyér, szalonna, sült hús, uborka és gőzölgő, főtt krumpli. Gavrót meglepte ez a bőség. A szovjet elnöke elégedetten dörzsölgette a kezét.

– A győzelem alkalmából, Lajos, most meg is vacsorázhatunk.

– Megtehetjük ezt a beköszöntött újév alkalmából is – nevetett Gavró.

A forradalom diadalmenetben bejárta az országot. Ám a nemzetközi imperializmus és a hazai ellenforradalmi erők újabb és újabb próbálkozásokat tettek arra, hogy összeesküvésekkel és fegyveres lázadásokkal megdöntsék a szovjetek még meg nem szilárdult hatalmát, vérbe fojtsák a forradalmat. Kibontakozott a polgárháború.

A január hamar elszaladt. Gavró egész hónapon át azzal foglalatoskodott, hogy a kormányzóságban fegyveres osztagokat szervezett. A hadifogolytáborokban rendezett gyűléseken és megbeszéléseken latba vetette minden szónoki tehetségét, mély bolsevik meggyőződését. Propagálta a szovjethatalom feladatait, a nemzetközi egység eszméit, hirdette, hogy fegyverrel meg kell védeni a szovjetköztársaságot, s arra szólította fel honfitársait – magyarokat és a németeket, osztrákokat és más nemzetiségűeket –, hogy álljanak az oroszországi proletárforradalom vörös zászlaja alá.

A szovjet kormány és a bolsevik párt szívén viselte az oroszországi hadifoglyok sorsát. A Népbiztosok Tanácsának ülésein több ízben is megtárgyalták a hadifoglyok helyzetével kapcsolatos kérdéseket. A Népbiztosok Tanácsának egy külön rendelete felszabadította a tábori rendszer alól – amely lényegében egyfajta börtönrendszernek felelt meg – azokat a hadifoglyokat, akik munkát vállaltak, s mozgásszabadságot biztosított nekik.

A hadifoglyokkal való humánus bánásmódnak ebben a – történelemben példa nélkül álló – aktusában ragyogóan megnyilvánult a szovjetország munkásainak és parasztjainak a külföldi dolgozókkal való internacionalista szolidaritása. Kirívó ellentétben állt ez az Ideiglenes Kormány tetteivel, amely a februári forradalom után érvényben hagyta „a régi kormány összes rendelkezéseit", és külön hangsúlyozta, hogy „a gyülekezési szabadság... nem terjed ki az ellenséges hadseregek fogságba esett katonáira, mivel azok nem teljes jogú állampolgárai Oroszországnak, hanem hadifoglyok, s így nem élvezhetik a szabadság áldásait".

A hadifoglyok közül, akik a forradalomtól kapták meg a szabadságot, sokan beálltak a forradalom védelmezői közé. Ezeket internacionalistáknak nevezték. Ez a büszke név mindig emlékezetes marad a történelemben mint a nemzetközi testvériségnek, mint a régi világ erői ellen vívott harcban tanúsított rendkívüli bátorságnak, odaadó hősiességnek és becsületességnek a jelképe. Az első magyar internacionalisták a proletariátus ügyéhez hű forradalmárok voltak: Kun Béla, Szamuely Tibor, Münnich Ferenc, Vántus Károly, Seidler Ernő, Kellner Sándor, Gavró Lajos, Ligeti Károly, Fried Dezső, Varga Gyula András, Sugár Mór, Sugár Jenő, Horváth István, Papp József és mások. Oroszország minden részéből összegyűjtötték honfitársaikat, a tapasztalt parancsnokokat, s nemzetközi osztagokat, légiókat szerveztek belőlük. Az ország 400 pontján alakultak vörösgárdista nemzetközi osztagok. 1918. január végén az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság hadügyi osztálya kebelében a hadifoglyokkal kapcsolatos mindennapi kérdések megoldására megalakult az Összoroszországi Hadifogoly Iroda.

A lapokban Gavró Lajos azt olvasta, hogy a bolsevikok támogatásával, az internacionalisták kezdeményezésére több városban külön hadifogolygyűléseket rendeztek a külföldi dolgozók egyesítése céljából. Februárban Szaratovban is megkezdte munkáját a külföldi internacionalisták csoportja. Gavró, aki a kormányzósági vörösgárdista osztagok szervezésével volt el-

foglalva, nem vehetett rendszeresen részt ennek a csoportnak a tevékenységében. Osztagával több ízben heves harcokban kellett részt vennie Szaratov és Pokrovszk környékén, le kellett fegyvereznie olyan, a frontról érkező alakulatokat és helyőrségi csapatokat, amelyek fehér tisztek befolyása alá kerültek. De valahányszor visszatért Szaratovba, találkozott Leisnerrel, a városi helyőrség német–magyar osztagának parancsnokával. Elvtársai körében bármiről is folyt a társalgás, rendszerint a forradalomnál, a vele kapcsolatos teendőknél kötöttek ki. A forradalom foglalta le az emberek minden gondolatát, a forradalom eszményei életelemükké váltak.

Az újságokban Gavró azt olvasta, hogy Moszkvában megalakult a Hadifoglyok Forradalmi Bizottsága. Néhány nappal később Szaratovban már kézhez is kapták ennek a bizottságnak egy felhívását, amelyben arra szólította fel a hadifogságba került munkásokat és parasztokat, hogy álljanak a vörös zászló alá, legyenek hűek a dolgozók nemzetközi szolidaritásának eszméihez. A sajtó hírül adta, hogy 1918. március 14-én a szociáldemokrata internacionalisták tanácskozásán, amelyen 30 fő vett részt, olyan döntést hoztak, hogy az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt keretében megalakítják a kommunista szekciók nemzetközi föderációját. A tanácskozáson a magyarok közül részt vett Kun Béla, Szamuely Tibor. Ugyanazon a napon a *Pravdá*ban megjelent Kun Béla „A hadifoglyok körében folytatandó agitáció új útja" című cikke, amelyben hangsúlyozta, hogy a hadifoglyok körében folyó agitációs munkát az OK(b)P nemzeti csoportjai fogják irányítani. Március 24-én megalakították a kommunista Magyar Csoportot, amely az OK(b)P platformján állt.

A volt hadifogoly szociáldemokraták moszkvai szövetsége, amely vezető helyet foglalt el az internacionalista szervezetek között, Szaratovba küldte egyik képviselőjét, hogy állandó kapcsolatot teremtsen a helyi elvtársakkal. A magyarok örültek a vendégnek, elhalmozták őt kérdésekkel. Minél többet szerettek volna megtudni arról, hogy más városokban mi a helyzet a volt

foglyokkal. Lélegzetüket visszafojtva hallgatták a küldöttet, amikor beszámolt Wienermann Lajos hőstettéről, aki osztagával a Cseka harcosai oldalán részt vett a fővárosban az eszerek és az anarchisták fegyveres bandáinak szétzúzásában. Az ellenforradalom elleni heves harcokban sok helyütt részt vettek magyarok és csehek, osztrákok és szerbek, németek és románok és más nemzethez tartozó volt hadifoglyok. Köztük és orosz társaik között leomlottak a nyelvi akadályok, a forradalom nyelve mindenki számára érthető volt.

Március első napjaiban a munkás- és katonaküldöttek szovjetje azzal bízta meg Gavró és Averbah elvtársakat, hogy sürgősen fogjanak hozzá egy új osztag megalakításához. Az események úgy alakultak, hogy Szaratovnak Asztrahany segítségére kellett sietnie. Nyugtalan volt ott a légkör ezen a tavaszon. Csak januárban verték le a városban a fegyveres ellenforradalmi lázadást. A vidéken megszilárdult a szovjethatalom, de most a fehérgárdisták ismét mozgolódtak, kihasználva a kormányzóságban kialakult rendkívül súlyos gazdasági helyzetet. Az osztályharc kiéleződött. Ide, a Volga torkolatvidékére sereglettek Oroszország központi részeiből a különböző rendű és rangú ellenforradalmárok, s itt felcsaptak lázadások katonai szervezőivé és politikai irányítóivá. A forradalom ellenségei, akik ideig-óráig csendben meghúzták magukat, az asztrahanyi kozák területet szemelték ki akcióik központjául, és lesték a kedvező pillanatot. A fehérgárdista tisztek titkos gyűléseiken terveket szövögettek a szovjethatalom megdöntésére, alattomban véres zendülésre készülődtek.

1918 egyik márciusi napján az asztrahanyi erődben ülést tartott a szovjet mellett működő Forradalmi Katonai Bizottság. A helyi kommunisták vezetői: Mihail Arisztov, Ivan Lipatov, Alekszej Truszov azt vetették fel, hogy a városban sürgősen szervezzék meg a saját fegyveres erőiket és küzdjék le a gazdasági nehézségeket. A helyzet súlyos: vízi úton nem érkezik gabona, Caricinnal a kapcsolat bizonytalan.

Városszerte kifüggesztettek egy felhívást a munkásokhoz és

parasztokhoz, mindenkihez, aki fegyvert tud ragadni. A szovjethatalom, a Munkás-, Paraszt- és Halászküldöttek Asztrahanyi Szovjetje a hirdetőoszlopokról, a házak falairól fordult a lakossághoz, a dolgozó rétegekből származó hadifoglyokhoz, szívükhöz, lelkiismeretükhöz szólt: „Veszélyben a forradalom. Mindenfelől ezernyi féreg mászik elő sötét rejtekéből, hogy eltiporja, megfojtsa orosz forradalmunkat, amely fáklyaként bevilágítja a nemzetközi forradalom útját, a dolgozók felszabadulásának egyetlen járható útját. A német földbirtokosok és valamennyi ország tőkéseinek a zsoldosai az ukrán és az orosz gazdagok segítségére sietnek. Tények bizonyítják, hogy az ellenség kapuinkon kopogtat. Petrovszk, amely a kenyeret adta nekünk, a petróleumot, a kenőolajat szállította gyárainknak és hajóinknak, a bandák kezére került..."

A felhívás ezekkel a buzdító szavakkal zárult:

„Fegyverbe, forradalmunk fiai!"

Sürgősen ki kellett képezni a munkásosztagokat, de ehhez nem volt elegendő hivatásos katona, katonai szakember. Éppen kapóra jöttek Gavró Lajos, Sugár Jenő, Dömök József, Szabó Sándor, akik a fogolytáborokban toboroztak embereket az osztagokba! Most aztán egy kis időre pihenőt kaphatnak Bartali magyar századának harcosai, akik egész idő alatt a munkásosztagok tagjaival együtt őrszolgálatot teljesítettek a városban, és új utánpótlással meg lehet erősíteni a belső védelem osztagait.

Az újonc önkéntesek, akik Gavróval és Sugárral érkeztek Asztrahanyba, fegyvert, felszerelést kaptak. A parancsnokok egy részét azonnal a szovjet rendelkezésére bocsátották. Az immár Szovjetszkajának nevezett utcán, Szapozsnyikov kereskedő volt villájában Gavró, akit az Asztrahanyi Forradalmi Bizottság a nemzetközi alakulatok szervezésének vezetőjévé nevezett ki, oktatta a parancsnokokat. Novorosszijszkból odaérkezett egy nemzetközi osztag, amely zömmel erdélyi románokból állt. Ez is az asztrahanyi internacionalisták katonai erőinek állományába került.

A nemzetközi alakulatokat szervező törzs megfeszített mun-

kát végzett, s azokon a túlzsúfolt tavaszi napokon Gavrónak alig maradt ideje arra, hogy figyelemmel kísérje a lapokat.

Magyar kommunisták csoportjai működtek már abban az időben Permben és Szaratovban, Omszkban és Tomszkban, Kurszkban és Orelben, Szimbirszkben és Caricinban. 1918 márciusában Lenin fogadta a magyar elvtársak egy csoportját, és elbeszélgetett velük az OK(b)P Magyar Csoportja szervezésének, a *Szociális Forradalom* című lap kiadásának kérdéseiről. S április 3-án aztán meg is jelent ez az első magyar nyelvű kommunista újság. A lap azt tűzte ki céljául, hogy a volt magyar hadifoglyok körében terjessze a kommunista eszméket és propagálja a marxizmust.

A moszkvai agitátoriskoláról mind több agitátor érkezett a Volga-vidékre. Ezek az agitátorok magukkal hoztak magyar nyelvű irodalmat, a többi között Kun Béla és Szamuely Tibor olyan brosúráit, mint a „Mi a Tanácsköztársaság?", a „Kié a föld?", a „Ki fizet a háborúért?", a „Miért hullt le a cári korona?" címűt. Ezek a füzetek nyújtották magyar nyelven a lenini eszmék első összefoglaló ismertetését, Kun Béla „Mit akarnak a kommunisták?" című brosúrája pedig a magyar kommunista mozgalom programokmányának tekinthető. Gavró ezeket olvasva gyarapította elméleti ismereteit, szélesítette politikai látókörét, hogy mint kommunista internacionalista, mint pártszervező még jobban megállja a helyét.

A törzs telefüstölt helyiségében mindig sok nép verődött össze. Futárok, küldöncök, újságkihordók szorongtak a kis szobában. A merőben katonai intézményen – a törzsön – kívül itt működött az internacionalisták propagandista klubja is. Felolvasásokat tartottak a *Szociális Forradalom*ból. A lap arra buzdította a magyarokat, hogy kompromisszumot nem ismerve harcoljanak, védelmezzék a szovjetek hatalmát. Az újságban Szamuely Tibor ezzel a felhívással fordult a magyarokhoz: „Lépjetek be az orosz proletárok Vörös Hadseregébe, hogy ne csak szavakkal, de fegyverrel is harcolhassatok a világ minden proletárjainak kibékíthetetlen, örök ellensége, a világ imperialista hatalma,

és válogatás nélkül a világ minden ellenforradalma ellen... A proletárnak nincs más ellensége, mint a tőke."* Ide, ebbe a füstben úszó helyiségbe futottak be a hírek az egész városból, itt tárgyalták meg, itt értékelték az újságok híradásait.

Olyan hír érkezett, hogy Asztrahany környékén fehérkozákok garázdálkodnak. Gavró osztagának másnap harcba kell szállnia.

Az osztag az erőd laktanyájában volt elszállásolva, az Uszpenszkij székesegyházzal szemben. Egy óra múlva a lovassereg már nyeregbe is pattan, s a körülöttük süvítő széltől kísérve zeng szilaj daluk. A vörös magyarok vágtatnak a veszély elébe. Nem ok nélkül nevezik osztagukat „rohamosztagnak".

A Krasznij Jar-i fehérkozákok lázadását leverték. Néhány napi pihenés következik, hogy az emberek és a lovak kifújhassák magukat. Aztán újabb éjszakai portya, heves összecsapások az ellennel... A Vörös Hadsereg parancsnoksága gyakran bíz felelősségteljes feladatokat Gavró gyors osztagára, amelyet most internacionalista zászlóaljnak neveznek. A zászlóalj harcosai őrzik a város legfontosabb objektumait, részt vesznek harci akciókban, oltalmazzák a városba gabonát szállító szekéroszlopokat.

A helyi katonai erők kiegészítésére Asztrahanyba érkezett a magyar önkénteseknek egy osztaga Wienermann Lajos parancsnoksága alatt. A sudár, feszes tartású, energikus Wienermann és Gavró hamar megtalálták a közös nyelvet, megkedvelték egymást. Ám Wienermann osztaga nem sokáig maradhatott Asztrahanyban. A városban a helyzet normalizálódott, gyalogosaira pedig nagy szükség volt Novouzenszknél, ahol véres csaták dúltak a fehérkozákokkal.

Gavró a városban maradt. Zászlóalja feltöltésén munkálkodott, hogy ezreddé alakíthassák át. Az ezred, amelyet 1. kom-

* *Szamuely Tibor:* Riadó. Válogatott cikkek és beszédek. Kossuth Könyvkiadó 1957. 73—74. old.

munista nemzetközi ezrednek neveztek el, hamarosan elindult az Észak-Kaukázusba.

Csak nemrég, áprilisban, csúfos kudarcba fulladt Gocinszkij imám első hadjárata, dicstelenül összeomlottak azok a tervei, hogy Dagesztánt elszakítsa Szovjet-Oroszországtól és Törökországhoz csatolja. Az asztrahanyi osztagoknak és a Dagesztáni Területi Forradalmi Katonai Bizottság Ulubij Bujnakszkij és Mahacs Dahadajev parancsnoksága alatt álló csapatainak az egyesült erői kiűzték a banditákat és tovább kergették őket Temir-Han-Sura felé. Május 5-én Temir-Han-Surát elfoglalták a vörös csapatok.

Ám a helyzet továbbra is feszült maradt. 1918. június 13-án a Terek-vidéken lázadást robbantott ki Georgij Bicserahov, az észak-kaukázusi ellenforradalom egyik vezére. A fehérkozákok Groznij felé nyomultak előre. Dagesztánban mozgolódtak Uzun Hadzsi, Halilov, Alihanov bandái. S az 1. kommunista nemzetközi ezredet éppen azért vezényelték Asztrahanyból Port-Petrovszkba, hogy ezekkel a bandákkal vegye fel a harcot.

Az elkeseredett küzdelem egy álló hétig tartott. Sok vöröskatona, köztük számos internacionalista, örökre ott maradt a futóhomokba ásott tömegsírokban. Az ezrednek jelentős veszteségei voltak. De az elesettek helyébe újabb önkéntesek léptek. Kétszáz internacionalista állt az 1. asztrahanyi ezred soraiba.

Gavrónak nem sok öröme tellett a Kaukázus erdős előhegyeiben. Máskor bizonyára vonzotta volna az erdő, de most mint a dagesztáni védelem törzsének elnökhelyettesét és a nemzetközi ezred parancsnokát egészen más kötötte le. Dúlt a polgárháború.

Amikor Gavrót Moszkvába rendelték, hogy a Legfelsőbb Katonai Tanácsnak jelentést tegyen a dagesztáni helyzetről, ez kissé váratlanul érte. Nem álltak valami fényesen, változatlanul nagy nehézségekkel küszködtek. Sürgősen tartalékokra lett volna szükség, hogy feltöltsék az alakulatokat, de tartalékok nem voltak. Ráadásul Baku felől Dagesztán ellen vonult a

másik Bicserahov, Lazar Bicserahov ezredes, akit az angol intervenciósok fegyvereztek fel. Bicserahovék erői már Port-Petrovszkot fenyegették.

Jelentését Gavró gondosan előkészítette, minden részletében átgondolta. Emellett összeírta legfontosabb moszkvai teendőit, amelyek között első helyen szerepelt az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának, a külföldi kommunisták vezető szervének a felkeresése. Mindenképpen szeretett volna megismerkedni a vezetőségben dolgozó elvtársakkal, találkozni magyar honfitársakkal, elintézni azt, hogy magyar nyelvű politikai irodalmat kapjon. Távol a központtól kevés az ilyen irodalom, ide nem jutnak el rendszeresen a legfontosabb kiadványok sem. Az internacionalisták szervezéséhez pedig szükség volna tájékozott emberekre, olyanokra, akik tömegagitációt folytathatnának.

Fellángolt a fegyveres harc

Eleinte Gavró szinte el sem akarta hinni, hogy csaknem fél Oroszországot beutazta és most Moszkvában van. A Hadügyi Népbiztosságon nem tartóztatták sokáig. Jelentésében beszámolt a leglényegesebbről, röviden és szabatosan, s katonásan válaszolt a feltett kérdésekre. A szükséges instrukciókat hamar megkapta. Itt mindent operatív módon intéztek, huzavona nélkül. Drága volt minden perc. A Znamenkán, a Vörös Hadsereg vezérkaránál megkapta az élelmiszerjegyeket és az egyenruhára szóló utalványokat.

A Povarszkaja utcában, egy hajdani hercegi palotában most az internacionalisták Vörös Háza működött. A bejárat körül vörös drapéria, transzparensek. Itt képezték az internacionalista agitátorokat, itt kaptak eligazítást a vidékről érkező küldöttek, itt rendeztek előadásokat politikai témákról.

A magyar agitátorok képzéséért felelős Szamuely irodájában valami otromba bútor éktelenkedett. Mintha csak lakomára készültek volna, hosszú sorba összetolva álltak asztalok, körülöttük meg magas támlájú, hajlított lábú székek sorakoztak.

– Bújj beljebb, Gavró elvtárs – invitálja érces hangján Szamuely. – Ezzel a csúfsággal ne törődj.

Meleg kézszorítással fogadja Gavrót, mire az elmosolyodik. Szamuely nyomban rátér a tárgyra.

– Ülj le és mesélj el mindent sorjában, érdekel, mi is van ott az Alsó-Volgánál. Úgy volt, hogy Kun elvtárs, kommunista csoportunk vezetője és az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának elnöke meglátogat benneteket, de a sok teendőtől egyelőre nem jutott hozzá.

Gavró beszámolt a legfrissebb észak-kaukázusi eseményekről, arról, hogy a magyarok miképpen vették ki részüket az Asztrahany vidékén folyó harcokból, hogy a fehérek milyen barbár kegyetlenséggel végeznek a foglyul ejtett internacionalistákkal.

– Mindenütt ez folyik, Lajos, a tisztek tombolnak.

Elhallgattak. Aztán Szamuelynek szemet szúrt Gavró öltözéke:

– Hát te nem tudsz megválni a piros nadrágtól? Kék kozákblúzt kellene viselned. Mégiscsak parancsnok vagy, a harcosok még csak hordhatnak, ami éppen akad. Az elvtársakkal sokat beszélgettünk már arról, hogy egyenruha kellene az internacionalistáknak. Egységesíteni kellene, de hát te is tudod, hogy ma nem olyan könnyű mindenkit új egyenruhába öltöztetni.

Beszélgetésük félbeszakadt. Kinyílt az ajtó, s két férfi lépett be. Az egyikük, közepes termetű, kerek arcú ember, így szólt Szamuelyhoz:

– Elnézést, de megérkezett Kovács Imre elvtárs.

– Béla, nem ismered a vendégemet? Gavró Lajos Asztrahanyból.

Kun Béla kezet ráz Gavróval.

– Nagyon örülök. Ma szerencsés napunk van. Kellett egy megbízható ember a Nemzetközi Vörös Hadsereg Szervező Bizottságába, s erre megérkezett Kovács. A legsürgősebben meg kell alakítanunk egy osztagot – s erre szinte a föld alól itt terem Gavró! Sokat hallottunk itt dolgaidról, elvtárs. Azt mondják, a félelmet nem ismered, a golyóktól vissza nem rettensz...

Javában folyt a beszélgetés, amikor az ajtóban még két férfi jelent meg. Kun felkiáltott:

– No lám csak! Megjött Varga Gyula és vele együtt Serfőző József – a nemzetközi törzs ülését megnyitottnak nyilváníthatjuk.

Gavró sokat hallott már Vargáról, Serfőzőről. Rövid idő alatt Oroszország-szerte ismertté váltak, mégpedig nem is csupán a hadifoglyok körében. Akárcsak Kun Béla, a Külföldi Csoportok Központi Föderációjának elnöke, akárcsak Zalka

Máté, Faragó, akárcsak más nemzeti csoportoknak a képviselői, ők is sokat tettek azért, hogy összeforrasszák az internacionalisták mozgalmát. Kun Béla szoros kapcsolatot tartott fenn az OK(b)P és a szovjet kormány vezetőivel, több ízben találkozott Vlagyimir Iljics Leninnel, eljárt hozzá „beszélgetni a kommunizmusról és a kommunista forradalomról"*, ahogy maga Lenin ezekről a találkozásokról nyilatkozott.

Gavró attól a pillanattól kezdve, hogy átlépte az internacionalisták Vörös Házának küszöbét, teljesen elvesztette időérzékét. Eleinte egyszerűen csak ismerkedett az 1918. március 24-én megalakult első magyar kommunista szervezetben, az OK(b)P Magyar Csoportjában működő elvtársakkal. Ezek az elvtársak szilárdan a lenini platformon álltak, a kommunizmus eszméit propagálták az Oroszországban élő magyarok körében. A moszkvai központi csoportban 30 párttagot tartottak nyilván. Gavró olvasta a hadifogoly internacionalista szociáldemokraták Moszkvában április derekán lezajlott összoroszországi kongresszusának anyagát. Ezen a kongresszuson kétszáz küldött ezrek meg ezrek nevében támogatásukról biztosította az orosz forradalmat. Az országos forradalmi hadifogoly-szervezet Központi Végrehajtó Bizottságának munkájáról ennek két magyar tagjától, Jancsik Ferenctől és Vántus Károlytól értesült, akikkel később ugyancsak a Vörös Házban ismerkedett meg. A *Bednota* című lapban Jemeljan Jaroszlavszkij a hadifogoly-kongresszus jelentőségét aláhúzva ezt írta: „Bizony, ilyen kongresszust és ilyen demonstrációt nem látott még a történelem.

Ezek az emberek egy ellenséges országban, amelybe hadifogolyként kerültek, megérezték, hogyan melengeti őket a forradalom tüze. Eljő majd a nap, amikor a történelem kimondja igazságos ítéletét. Emlékszik majd rá, hogy egyetlenegy olyan ország volt a világon, egyetlenegy olyan forradalom volt a világon, amely a szörnyű háború napjaiban mindenkinél többet

* LÖM 38. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 224. old.

tett a nemzetközi békéért, a szocializmus győzelméért, s ez az ország: az Oroszországi Szovjet Köztársaság!"

Szamuely Lefortovóba küldte Gavró Lajost, ahol parancsnoki tanfolyam indult a nemzetközi osztagok leendő parancsnokai számára. A tanfolyam hallgatóinak képzéséhez ott olyan emberek kellettek, akik járatosak a katonai szakmában.

A Voroncovoje mezőn álló kis villa, amelyben a magyarok éltek, ugyancsak az internacionalista mozgalom egyik központjának számított. Naponta érkeztek oda újabb és újabb emberek. Miután megkapták a szükséges instrukciókat, a megfelelő irodalmat, vagy éppenséggel csak agitátorokat „igényeltek" szervezetük számára, visszatértek a frontra. Eljöttek oda sebesült internacionalisták is a Voznyeszenszkaja utcán álló kórházból. Az Arbat, az öreg moszkvai Arbat most soknyelvűvé vált az ott élő internacionalistáktól.

1918. július 6-án este riasztották a Szpasszkije laktanyában elhelyezett kommunista osztagot. A megadott jelre felsorakoztak Jancsik Ferenc harcosai is. Más vörös alakulatokkal és moszkvai munkásokkal együtt harcba indultak, hogy letörjék a baloldali eszerek ellenforradalmi lázadását. A Külföldi Csoportok Központi Föderációja nevében Kun Béla elvtárs eljuttatott az OK(b)P Központi Bizottságába egy határozatot, amelyben az állt, hogy a Föderáció „1. Minden erejét arra összpontosítja, hogy megbízható, meggyőződéses proletárokból szilárd szellemű kommunista nemzetközi osztagot alakít... 2. A kommunista csoportok összes tagjait jegyzékbe veszi fegyveres csoport tagjaiként, melynek rendeltetése szükség esetén feltölteni a nemzetközi kommunista osztagot. A csoportok tagjainak gyülekezési helyéül az osztagnak és törzsének székhelyét, azaz a Kremlt jelöli ki."*

„A Moszkvai Magyar Csoport vezetője, Kun Béla elvtárs a szovjet kormánytól 1918. évi július 6-án éjjel 12 órakor felszó-

* A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. II. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 27. old.

látást kapott, hogy a Magyar Csoport tagjai, az agitátortanfolyam hallgatói és a Kremlben dolgozó munkáscsoport (volt osztrák-magyar hadifoglyok) fegyverekkel és töltényekkel felszerelve, a legrövidebb idő alatt, csendben vonuljanak a Kreml udvarára, ahol már egy szakasz lett nemzetiségű vöröskatona áll. Azokkal egyesülve, a Magyar Csoport egyik vezetőségi tagjának parancsnoksága mellett, induljanak a felkelő baloldali eszerek által elfoglalt főposta-épület és annak környéke visszafoglalására" – írta évekkel később visszaemlékezéseiben Kun Béla felesége és harcostársa, Gisztl Pálnak, a magyar munkásmozgalom veteránjának a feljegyzéseire támaszkodva.*

A kivonuló 78 internacionalista között volt Gavró Lajos, Szamuely Tibor, Pór Ernő, Kovács János. A katonák és a parancsnokaik vállvetve harcoltak, közös feladatot hajtottak végre. A Központi Távirdát hamarosan megtisztították a lázadóktól, s ezután a harcosok Kun Béla parancsára a Pokrovszkije laktanyához indultak, ahol a felkelőknek egy másik fészkük volt.

A Vörös Hadsereg alakulatainak, az V. szovjetkongresszuson és az ukrán bolsevikok I. kongresszusán részt vevő küldötteknek, a moszkvai munkásosztagoknak vállvetve sikerült leverni a lázadást. A forradalom ellenségeinek ez az újabb kalandja is összeomlott.

A harcokban elesett elvtársakat tömegsírokba temették. Orosz testvéreik mellett kaptak helyet a magyarok is. Az egyik hősnek, Horák Antalnak a hamvait a Kreml falánál, a Vörös téren helyezték el. A *Pravda* 1918. július 12-i száma így írt róla: „Végtelenül közel állt hozzánk ez az »idegen« ember, aki életét áldozta Munkás-Paraszt Köztársaságunk védelmében." És a továbbiakban egy vers következett, amely emléket állított Horáknak és a többi elesett magyarnak.

Gavró, akit az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának vezetősége egyre sürgetett, a legrövidebb időn belül

* *Kun Béláné:* Kun Béla (Emlékezések). Magvető 1966. 70. old.

megalakította a nemzetközi osztagot.* Július derekán azt jelenthette, hogy a parancsot végrehajtotta, másnap pedig már indulhatott is az osztaggal délre, Asztrahany felé.

Asztrahanyba éjjel érkezett meg a katonai szerelvény. Hajnalban pedig, amikor a város még aludt, Gavró parancsot kapott az indulásra.

A Volgán túli vidéken a helyzet augusztus elején is feszült volt még. A harcok annyira elhúzódtak, hogy néhány alakulat hetekig nem jutott pihenőhöz. Az egyik augusztusi napon a moszkvai, a szamarai és az asztrahanyi nemzetközi osztag parancsnoka találkozott Csapajevvel.** A Keleti Front 4. hadseregének parancsnokánál tartott parancsnoki tanácskozás után Csapajev a nemzetközi alakulatok rendelkezésére állt.

A következő napok eseményei fölöttébb aggasztóak voltak. Az ellenforradalom újabb támadást bontakoztatott ki keleten és délen. Az uráli kozák alakulatok ismét elfoglalták Novouzenszket, elesett Nyikolajevszk. Elkeseredett harcok dúltak a Caricint megközelíthető utak birtoklásáért.

Mihelyt a harctéren kis időre elhallgattak a fegyverek, a parancsnokok ezt arra használták ki, hogy erősítsék osztagaik harcképességét. Kevés volt a fegyver, előfordult, hogy egy puska meg három töltény jutott öt gyalogosra. Valamivel jobb helyzetben voltak a lovas alakulatok. Fegyvert a vöröskatonák csak harcban szerezhettek, s a harcból, a háború minden törvényével dacolva, többnyire győztesként kerültek ki.

Gavró zászlóalja még harcolt, amikor a parancsnok búcsúzott fegyvertársaitól. Asztrahanyba sietett, oda rendelte a Kaspi–Kaukázusi Front törzsének parancsnoka.

* A moszkvai katonai osztag szervezését nem Gavró, hanem Wienermann végezte, Asztrahanyban találkozott Gavróval. — *A lektor.*

** A Csapajevvel leírt találkozás Wienermannal történhetett meg. — *A lektor.*

A Kaspi–Kaukázusi Front 12. hadseregének törzsében szünet nélkül kopogott a távíró. A vontatottan kúszó szalagon vigasztalan hírek sorakoztak. Derbentből a Forradalmi KatonaiTanács vezetője, Georgij Szturua azt jelentette, hogy a városban válságosra fordult a helyzet és segítséget kért. Augusztus 6-án Georgij Bicserahov bandái éjszaka betörtek Vlagyikavkazba. A városban utcai harcok bontakoztak ki. A fehérkozákok bekerítették Groznijt, megközelítették Derbentet. Dagesztán Rendkívüli Katonai Tanácsa, amelynek élén a többi között Mahacs Dahadajev és Oszkar Lescsinszkij állt, minden erőt bevetett Bicserahov ellen, csakhogy a fehérgárdisták fölényben voltak. Krasznov és Mamontov fehérkozákjai három oldalról nyomultak előre Caricin felé. A város veszélybe került.

Gavró Lajos, az Asztrahany Kormányzósági Katonai Biztosság ama bizottságának a tagja, amely a Vörös Hadsereg alakulatainak a szervezésével foglalkozott, azt a feladatot kapta, hogy állítson fel egy új harci egységet: egy ezredet. A megalakítandó ezredet 3. nemzetközi ezrednek nevezték el. A vidék bolsevikjai az összes tartalékokat mozgósították, hogy segítsék a hadsereget. De honnan kerítsék elő a szükséges embereket, mivel fegyverezzék fel őket, milyen ruházatot és lábbelit adjanak rájuk? A törzsben csak egyetlen adatot jelöltek meg pontosan: azt a napot, amikor az ezrednek a frontra kell vonulnia.

A 3. nemzetközi ezred törzse és Gavró, ennek az ezrednek a parancsnoka és komisszárja az asztrahanyi erődben rendezkedett be, s a városból meg a város környékéről oda sereglettek az emberek, hogy jelentkezzenek a Vörös Hadseregbe. Hihetetlen

nehézségek árán sikerült a parancsnoknak aknavetőket, ágyúkat felhajtani, annyi lovat szerezni, hogy egy egész lovasszázadot nyeregbe ültethessen. A 3. nemzetközi ezred parancsnoka már a kitűzött határidő előtt jelenthette a hadsereg törzsének, hogy az egység felállítását befejezték, amely 800 gyalogosból, 120 lovaskatonából, egy aknavetős századból és egy géppuskás szakaszból állt.

A hadsereg törzsének hadműveleti parancsa a következő feladatot adta az internacionalistáknak: haladéktalanul siessenek a hősiesen küzdő Port-Petrovszk segítségére. Ám éppen ekkor robbant ki fehérgárdista felkelés magában Asztrahanyban is.

Augusztus 15-re virradó éjjel kezdődött. Markevics ellenforradalmár ezredes volt a vezetője.

Lázadás! Azon nyomban csatlakoztak hozzá a mensevikek és az eszerek, akiknek a képviselői sok fontos pozíciót töltöttek be a városban. Markevics titkos megbízottai a mensevik–eszer árulókkal együtt beszivárogtak a városban állomásozó alakulatok körletébe, s hol csalással, hol megvesztegetéssel és fenyegetésekkel rábírták a nemrég besorozott vöröskatonákat arra, hogy letegyék a fegyvert, utána pedig belépjenek a „haza megmentőinek" harci osztagaiba.

A mensevikek közül a legtapasztaltabb politikai demagógokat az internacionalistákhoz küldték, s azok ott „gyújtó" beszédeket mondtak, amelyek értelme röviden abban foglalható össze, hogy a külföldiek ne avatkozzanak be az Oroszországban végbemenő eseményekbe, hanem igyekezzenek minél hamarabb hazajutni. A szónokok azt is megígérték, hogy megadják nekik erre a lehetőséget.

Markevics az erőd elfoglalása után diadalmámorban úszott. Azt hitte, aki a városi erőd birtokában van, az a városban is a helyzet ura. Annál is inkább hitte ezt, mert a vörösök rohamalakulatait lefegyverezték és őrizet alá helyezték, sok bolsevikot pedig letartóztattak. Délig Asztrahany jelentős része a fehérgárdista bandák kezére került.

A város utcáin nyalka tisztek grasszáltak nyári zubbonyban, vállszíjakkal, kozák kapitányok bukkantak fel jellegzetes nemezcsizmájukban és kucsmájukban, csak úgy csillogtak az arany vállpántok, a tiszti kardok.

Markevics az erődbe hívta össze tisztjeit, hogy sürgősen tervet dolgozzanak ki az esetleges asztrahanyi ellenállás gócainak felszámolására. Az ezredes nyitotta meg a „haditanács" ülését:

– Kérem, uraim, vegyék komolyan a dolgot. Ne szálljon a fejükbe az első siker. Haladéktalanul, mielőtt még a vörösök felocsúdnának, meg kell szállni a gépgyárat, a pályaudvart, a folyami kikötőt. A halfeldolgozó üzembe egy kisebb fegyveres csoportot kell kivezényelni. A legfontosabb: a szilárdság, az érzékenykedés nélküli cselekvés. Gyökerestül ki kell irtanunk a bolsevik fekélyt.

Markevics az asztalhoz ment és a térkép fölé hajolt. Segédtisztje, Amplejev hadnagy lépett be a terembe.

– Kegyelmes uram, az őrség feltartóztatott egy magyar tisztet katonáival. Mit parancsol, mi legyen velük?

A teremben hirtelen csend lett. A segédtiszt szavai: „kegyelmes uram" – megtették hatásukat. Markevics világoszöld zubbonyán nem volt vállpánt, mely jelezte volna a rangját.

– Vezessék ide a tisztet, elbeszélgetünk vele.

A tisztek meghökkenve néztek egymásra, sehogy sem értették, ki is áll előttük: egy ezredes vagy egy tábornok? Ha tábornok, vajon mikor lett az?

– Uraim! – Markevics hangja ünnepélyesen csengett. – El is felejtettem gratulálni önöknek. A mai naptól valamennyien egy rangfokozattal előlépnek.

A teremben lelkes taps tört ki.

A hadnagy bevezette Gavró Lajost. Markevics alaposan szemügyre vette a karcsú, jó kiállású magyart. Nem, még nem találkozott ezzel a tiszttel.

– Oroszul beszél?

– Igenis, tábornok úr!

Markevics biccentett. Fel-alá járkálva a szobában, kérdéseket tett fel:

– Neve? Rangja? Hogyan került a vörösökhöz?

– Gavró Lajos lovaskapitány, tábornok úr. Nekünk, hadifoglyoknak azt ígérték, hogy év végén hazaengednek, ha helyőrségi szolgálatot teljesítünk. Belementünk ebbe, mert szeretnénk minél hamarabb Magyarországra jutni.

– Teljesen érthető kívánság. Kár, hogy ezzel ilyen disznóságba keveredtek és katonáikat is belerántották.

– Engedelmével, volna egy megjegyzésem: minden „disznóságból" egy szép falat sonka is kikanyarítható.

Markevics átható tekintettel végigmérte a foglyot, s a foga között, hogy csak a körülötte álló tisztek hallhatták, ezt mormolta:

– Felvágták a nyelvét. Ravasz fickó. Talán túlságosan is ravasz.

A magyar lovaskapitányhoz pedig így szólt:

– Van valami abban, amit mond. Tehát önző céllal álltak szolgálatba?

– Igenis. Az ördögnek is a kedvében jártunk volna, csakhogy minél hamarabb hazakerüljünk.

– Most pedig bennünket fog szolgálni, Oroszországot!

– Megtiszteltetésnek tartom! A katonák velem tartanak, ebben bizonyos lehet.

– Rendben van. Időnk kevés. Most mindjárt elmegy a laktanyába a honfitársaihoz, akiket őrizet alatt tartunk, s mindent megmagyaráz nekik. Közölje velük, hogy az új hatalom, Oroszország becsületes és nemeslelkű embereinek hatalma megígéri nekik, hogy a legrövidebb időn belül hazatérhetnek, hogy rendes bánásmódban részesíti, megfelelő módon élelmezi őket, ha segítik a városban a rend helyreállítását. Az ön katonái megszállják a halfeldolgozó üzemet, és szigorú ellenőrzés alatt tartják. Ön teljhatalmat kap. Az egyik képviselőnk el fogja kísérni. Ön szabad, menjen a katonáihoz.

Gavró szalutált, könnyed hátraarcot csinált, összekoccintotta

csizmája sarkát és kivonult. Markevics megcsóválta a fejét és elmosolyodott.

– Lvovnál aligha így beszélt volna velünk ez a huszár. Rámenős kardforgatók ezek a magyarok! Nem bízom benne. Túlságosan könnyen ráállt. De túljárunk az eszén. Kapitány, vegyen magához egy szakasz kozákot és kísérje el a magyarokat a laktanyába, aztán velük együtt induljanak Asztrahany-kettőbe, s látogassák meg a halfeldolgozó munkásait. Legyen résen! Ha csetepatéba keverednének, puffantsák le szépen ezt a huszárt. A magyaroknak meg mondják azt, hogy a bolsevikok ölték meg. Bosszút állnak majd érte. Megértette a feladatot?

Az udvarra kiérve Gavró odasietett lóról leszállított és lefegyverzett harcosaihoz. Korholta magát elővigyázatlanságáért, de hát ki tudhatta, mi történik az erődben. Néhány órával ezelőtt odabent járt, majd ellovagolt Asztrahany-kettőbe. Ott állt Falk Miklós huszárszázada, amelynek csatlakoznia kellett volna Gavró ezredéhez. Azért ment el oda, hogy áthelyezze a századot, aztán...

Nem sejthette, hogy az erőd kapujában csapdát állítottak. Bekerítették őket, a bástyáról meg fenyegetően egy géppuska csöve meredt rájuk. Odafentről felharsant az utasítás: „Fegyvert a földre, lóról le, hamar!" Gavró egy pillanat alatt felmérte a helyzetet. Nem volt kivezető út. Elsőként csatolta le kardját, Mauser-pisztolyát és a ló lába elé vetette...

Most aztán, úgy látszik, elég jól „eltársalgott" Markevicscsal. Vajon megnyerte-e bizalmát? Egy pillanatra sem lankadhat el a figyelme, alaposan benne vannak a slamasztikában. Valamit mégis ki kell eszelnie. Csak tudná figyelmeztetni az elvtársakat! Meg fogják érteni. Körülnézett. Közelebb intette embereit és magyarra fordította a szót. Hadarva beszélt – ha az őrségből valaki tudna is magyarul, így nem értheti meg a lényeget. Röviden közölte a legfontosabbat: „Csapdába kerültünk. Az erőd fehérgárdista lázadók kezén van. Mindenben kövessetek. Majd jelzem, mit kell csinálni."

– Indulás, lovaskapitány! – Gavróhoz odalépett egy alacso-

nyabb termetű szemüveges tiszt. – Menjenek előre, mi követjük. Előbb a katonáikhoz megyünk a laktanyába, aztán Asztrahany-kettőbe. A fegyvert egyelőre nem kapják vissza. Ez a parancs.

A városban minden csendes, az utcák elnéptelenedtek. Éles hangon csattannak a lovak patái a kockakövekre. Gavró halad az élen, nyomában a huszárjai. A konvojt a kozákok zárják. A sötétben nemigen vehető ki, hányan lehetnek, de kevesen vannak. Némán ellovagolnak a laktanyáig. A tiszt előremegy, megmondja a jelszót. A kapu kinyílik, beengedik a magyarokat és a kozákokat.

– Egy órát kap a beszélgetésre. A katonái velem maradnak. Kérem, ne késlekedjék, lovaskapitány. – A szemüveges tiszt lomhán szalutál.

A laktanyában, bár későre járt az idő, nagy volt a sürgés-forgás. Az utóbbi órák eseményeit tárgyalták. Gavró felkereste a kommunista Pados Istvánt és beavatta terveibe.

– Haladéktalanul cselekednünk kell, amíg nem késő – közölte Gavró. – A laktanya alagsorában van fegyver. Persze, őrséget állítottak oda is, de a fegyvert meg kell szerezni! Én elugrom Asztrahany-kettőbe, útközben próbálok megszökni, hogy eljussak a munkásnegyedekbe.

Gavró kiment a laktanya elé.

– Honfitársaim készek támogatni önöket. Bízom az ügy sikerében! – jelentette.

– Indulj! – vezényelte szenvtelen hangon a tiszt.

Sötétség. Szemerkélni kezd az eső. A Volga felől sűrű köd gomolyog. Éppen a legjobbkor! Gavró a gyeplővel kissé visszafogta a lovát és odasúgta Kállai őrmesternek: „Add tovább: mindenki álljon készenlétben! Jól figyeljetek rám!" A tiszt mellé húzódott, majd hirtelen hátrahajolva teljes erőből leütötte. Aztán megsarkantyúzta a lovát és elvágtatott.

Ezt az éjszakát sosem felejtette el. Valahol az asztrahanyi teherpályaudvar közelében figyelmeztető lövésre és „Állj!" kiáltásra torpantak meg lovasai. Sejtette, hogy eljutottak egy munkásőrségig.

A városi pártbizottság megtette a szükséges intézkedéseket, hogy visszaszerezze a várost a lázadóktól. Asztrahany munkásai, a vasasok F. Trofimov, a haditengerészek pedig P. Koptyejev vezetésével és a vörösgárdista alakulatok utcai harcokba bocsátkoztak.

Az OK(b)P bizottsága a lázadók elleni harcra mozgósította az összes pártszervezeteket, az összes fegyveres erőket, akik hűek maradtak. A fehérgárdisták városi gócait felszámolták. Már csak az erőd volt hátra. Az erőd ellen az internacionalisták összevont osztagai indítottak rohamot Gavró parancsnoksága alatt. Csapatai együttműködtek tengerészekkel és vöröskatonákkal, valamint egy osztaggal, amelyet Szergej Mironovics Kirov szervezett, aki az Észak-Kaukázusba fegyvert szállító hajókkal érkezett Caricinból Asztrahanyba. A lázadás letörésében fontos szerepet játszottak azok a magyar internacionalisták, akiket az erődben őriztek; a kellő pillanatban fegyvert szereztek, és harc közben hátba támadták a lázadókat. Éjjel két órára az erődöt elfoglalták.

Gavró önéletrajzában ez olvasható: „1918. augusztus 15-én Markevics tábornok asztrahanyi fehérgárdista lázadása idején a 3. nemzetközi ezred egy részével éjjel benyomultam az erődbe és ott letartóztattam Markevics törzsét, ami a fő csapás volt a fehérgárdista felkelés letörésében. Ezután a városban likvidáltunk néhány kisebb osztagot és 1918. augusztus 16-án helyreállítottuk a szovjethatalmat. Abban az időben Asztrahany városának és erődjének a parancsnoka és a Forradalmi Bizottság Ötös választmányának a tagja voltam: a forradalmi bizottság nyomban a Markevics-féle felkelés elfojtása után alakult meg. Ebben a harcban megsebesültem és a felkelés leveréséért aranyórával tüntettek ki."

Ennek az emlékezetes augusztusi éjszakának az eseményeiről később a harcok sok résztvevője írt. Leírja őket Zalka Máté is „A bolygók visszatérnek" című befejezetlen regényében, amelynek főhősét, Gara Viktort barátjáról, Gavró Lajosról mintázta.

Vérrel pecsételődött meg a magyarok és orosz testvéreik ba-

rátsága. Az éjszakai harcokban elesett Sugár Jenő, a tántoríthatatlan kommunista harcos, és még sokan vesztették életüket azok közül, akik hűséget esküdtek a forradalomnak. A város központi terének parkosított részében tömegsírt ástak. Sortűzzel búcsúztatták a hősöket. A komor sírhalmon nem sok virág díszlett, de az a kevés élénkpiros volt, akár a fáklyaláng.

A forradalmi bizottság tagjai csak este ülhettek össze az erődben, hogy megtárgyalják a kialakult helyzetet. A városban még mindig ropogtak a fegyverek. Elejét kellett venni az újabb megmozdulásoknak. Gavró utolsónak érkezett az ülésre. Nehézkesen járt, az egyik lábára bicegett. Megsebesült a tűzharcban, de nem volt hajlandó kórházba feküdni. A gyógykezelést elhárította: „Ebcsont beforr, mondják mifelénk."

Oroszország déli részében 1918 őszén változatlanul bonyolult volt a helyzet. Jóllehet Jekatyerinodart tizenkét napig tartó utcai harcok után felszabadították a vörös csapatok, Dagesztánban továbbra is elkeseredett csatákat kellett vívni G. Bicseraho fehérkozákjaival. A másik Bicserahov augusztus második felében egy nagy osztaggal Derbent és Port-Petrovszk ellen vonult. A tengerpart mentén követte egy négyezer gyalogosból álló török hadosztály. Gyenyikin serege immár rendszeres támogatást kapott az antanttól. A Déli Front vált a Köztársaság fő frontjává.

Két álló hétig dúltak a heves harcok Port-Petrovszk alatt, de szeptember 2-án mégis elesett a város. A vörös harcosok csoportja Kizljar felé vonult vissza.

Asztrahanyban aggódva lesték a Kaukázusból érkező híreket. Amikor Temir-Han-Sura is elesett, Asztrahanyban elrendelték a mozgósítást egy Kizljarba küldendő osztagba.

Az internacionalisták asztrahanyi pártsejtjének gyűlésén október elején úgy döntöttek, hogy egy rohamosztagot szerveznek, amelynek jelentős részét, akárcsak áprilisban, magyarok alkotnák.

A Port-Petrovszkból érkezők beszámoltak a város védőinek

utolsó harcairól. Az a nemzetközi osztag, amelyet tavasszal Gavró kísért oda, önként vállalta a szovjet csapatok visszavonulásának fedezését. Húsz orosz munkás és harminc magyar beásta magát a város szélén. A várostól északra angol hajókról partra szálló ellenség elvágta visszavonulásuk útját.

A harcosok férfiasan küzdöttek, s amikor kifogyott a töltényük, az „Internacionálé"-t énekelve, gránáttal a kezükben nekirontottak az ellenségnek. Néhány sebesült harcos a banditák kezére került. Három napig fogdában ültek, majd kihurcolták őket a fövenyes partra és megásatták velük sírjukat.

A kozák kapitány odalépett a felsorakozott foglyok elé:

– Aki térdre borulva kegyelmet kér, életben marad.

A válasz: hallgatás. S erre egy öreg magyar állt elé:

– Életemben sohasem borultam térdre senki előtt. Te a fiam lehetnél. Csakhogy a hóhéroknak nincsenek hozzátartozóik, ahogy nincs szívük sem. Ha anyád megtudná, hogy embereket öldösöl, akár az állatokat, elátkozna téged és belehalna bánatába. Kegyelmet nem kérünk. Hamarosan te fogsz kegyelmet kérni a mi elvtársainktól.

Néhány perc múlva vége volt mindennek...

Orosz és magyar lapok a világ tudtára hozták a fehérgárdisták petrovszki kegyetlenkedéseinek részleteit. „Dicsőség és tisztelet nektek, drága elvtársak! – írták az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjába tartozó kommunisták. – A munkások és parasztok Oroszországa hálával emlékezik meg önfeláldozásotokról. És Dagesztán lakói, ha majd visszatérnek Petrovszkba, méltó emléket állítanak hősi sírotok fölé!"*

A vörös Asztrahany változatlanul küzdelmes életet élt. Gavró újabb osztagokat szervezett, internacionalisták kiképzésével foglalkozott. Várták, hogy a frontra vezényeljék őket.

Az agitátorok új röplapot hoztak, amelyen rajta volt Leninnek a frontra induló varsói forradalmi ezred gyűlésén mondott beszéde: „Az elvtársaknak az a nagy tisztesség jutott osztály-

* A magyar internacionalisták... II. köt. 361. old.

részül, hogy fegyverrel a kezükben védjék a szent eszméket...

mondotta Lenin a harcosoknak. – És én, elvtársak, bizonyos vagyok abban, hogy ha minden katonai erejüket egyesítik egy hatalmas nemzetközi Vörös Hadseregben és ezeket az erős zászlóaljakat felvonultatják a kizsákmányolók ellen, a bitorlók ellen, az egész világ feketeszázai ellen ezzel a harci jelszóval: »halál vagy győzelem!« – akkor az imperialisták semmiféle ereje sem tud nekünk ellenállni!"*

* LÖM 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 23. old.

A szolidaritás jegyében

1918-ban meleg volt az október. A hónap elején az asztrahanyi expedíciós különítmény, amely egy lett zászlóaljból, az asztrahanyi lovasezredből, a 3. nemzetközi ezredből, egy tüzérosztályból és egy géppuskás századból állt, azt a parancsot kapta, hogy gyorsított ütemben vonuljon Kizljar alá. Az expedíciós különítmény parancsnokhelyettesévé Gavrót, a nemzetközi ezred parancsnokát nevezték ki, s azzal bízták meg, hogy dolgozzon ki részletes tervet a Kizljart körülzáró fehérgárdista gyűrű áttörésére.

Kizljar munkásosztagai már harmadik hónapja verték vissza tántoríthatatlanul az ellenséges alakulatok rohamait. Csakhogy a város védőinek ereje fogytán volt, lőszerük is alig maradt. A vörös harcosok mindent elkövettek azért, hogy a fehérgárdisták el ne vághassák az Észak-Kaukázusi Vörös Hadsereget Asztrahanytól, hogy meg ne szakadjon az összeköttetésük Szovjet-Oroszország központjával.

A fehérgárdisták, miután erősítésül odaérkezett egy újabb kozák osztag, a döntő támadásra készülődtek. Ám éppen ebben az időben érkezett Kizljar alá a segítség Asztrahanyból. Az asztrahanyiak rajtaütöttek a fehérgárdisták állásain. A kozákok trénjüket otthagyva menekültek. Támadásba mentek át a városi munkásosztagok is. A két hétig tartó elkeseredett harc eredményeképpen sikerült áttörni a gyűrűt és felmenteni a várost.

Nem adódott egykönnyen ez a győzelem. Az internacionalistáknak is komoly veszteségeik voltak. Mindamellett az expedíciós különítmény alakulatai a következő hetekben is szünet nélkül tovább harcoltak. A kozákok visszahúzódtak Dagesztán határára.

Az asztrahanyi expedíciós különítmény felbecsülhetetlen segítséget nyújtott az észak-kaukázusi hadseregnek.* A hadsereg mögöttes területét megerősítették, észak felé szabad volt az út. A Kaspi–Kaukázusi Front** Forradalmi Katonai Tanácsától Gavró azt az utasítást kapta, hogy tartsa meg a 3. asztrahanyi nemzetközi ezred parancsnokságát. Az ezred pártsejtjének abban az időben 72 tagja volt. Az új kinevezést tartalmazó paranccsal együtt Gavró a hadsereg törzsétől kitüntetést is kapott: gazdagon díszített kardot és ezüst cigarettatárcát ezzel a felirattal: „A kizljari munkások felszabadítójának".

A távoli Moszkvából fontos hírek érkeztek. A magyar kommunisták értekezlete proklamálta a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulását, megválasztotta a párt Külföldi Irodáját és Ideiglenes Központi Bizottságát; ez utóbbinak a tagjai lettek: Kun Béla, Vántus Károly, Ariton Pescariu, Pór Ernő, Kovács Mátyás és mások. A konferencia határozata arra kötelezett minden magyar kommunistát, hogy „minden erejét Magyarországon állítsa a nemzetközi forradalom szolgálatába"***, s hogy evégett készüljön fel a szovjetek országából való elutazásra. Magyarországon egymást érték a dolgozók forradalmi megmozdulásai. Ezekre az eseményekre való tekintettel sürgősen hazautazott több vezető magyar elvtárs. Azokban a napokban a 3. asztrahanyi nemzetközi ezred harcosai egy táviratot intéztek az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Központi Föderációjához, s ebben üdvözölték „a nemzetközi proletariátus első szervezőit"°. A táviratot Gavró Lajos és Sugár Jenő írta alá.

Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása, a németországi

* 1918 novemberétől ezt a hadsereget 11. hadseregnek nevezték. Parancsnoka abban az időben I. F. Fegyko, a polgárháború hőse volt.

** A Kaspi—Kaukázusi Frontot 1918. december 8-án alakították meg; a 11. és a 12. hadseregből, valamint az Asztrahanyi—Kaspi Hadi Flottillából állt.

*** A magyar internacionalisták... I. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 251. old.

° Ugyanott, 245. old.

novemberi forradalom felcsillantotta azt a reményt, hogy hamarosan ezek az országok is Oroszország útjára lépnek. Az Oroszországban élő magyarok tudták, hogy bármely pillanatban Budapesten is fellángolhat a forradalom. November 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja.

A magyar internacionalisták égtek a vágytól, hogy minél hamarább hazatérjenek és maguk is részesei legyenek a forradalmi eseményeknek.

Az asztrahanyi tábor volt hadifoglyainak közgyűlésén vagy ezren vettek részt. A gyűlésen Gavró elnökölt, mellette foglalt helyet az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának képviselője. A gyűlésen felszólalt: Kovács Imre – magyar nyelven, Schmidt – német nyelven, Pekač – cseh nyelven. A gyűlés olyan határozatot hozott, hogy valamennyien egy emberként belépnek a Nemzetközi Vörös Hadsereg soraiba, hogy Asztrahanyban megalakítják a Külföldi Katonatanácsot.

1918 decemberében a Kaspi-Kaukázusi Front Forradalmi Katonai Tanácsa a város bolsevik szervezeteinek közreműködésével megalakította a Külföldi Katonatanácsot. Ennek az volt a fő funkciója, hogy felkészítse az internacionalistákat a hazautazásra. A Tanács elnökévé Gavró Lajost nevezték ki. A Külföldi Katonatanács nyomdát szerzett, s hamarosan megjelentek a városban röplapjai. „Testvérek! – állt az egyiken. – Hadsereget szervezünk, erőset, hatalmasat... Az idő rövid. Ne késsetek! Jöjjetek a szabadság vörös zászlója alá... Éljen a mi forradalmunk!"*

Az 1919-es új esztendő elején a gyenyikinisták támadásba lendültek a 11. hadsereg frontszakaszán. A vörös csapatok súlyos harcok közepette, élelmiszer- és lőszerhiánnyal küszködve visszavonultak a Kizljar–Asztrahany vonalra. A 12. hadsereg parancsnoksága megkísérelte, hogy segítsen nekik. Asztrahanyból Mozdok irányába vezényelték a csapatoknak egy csoportját:

* A magyar internacionalisták... II. köt. 359. old.

a Lenin-ezredet, nemzetközi alakulatokat, Gavró asztrahanyi ezredét.

A havas asztrahanyi sztyeppéken a harcokban kimerült, az éhezéstől és betegségtől elcsigázott 11. hadsereg elébe vonultak Gavró lovasai. A harcosok fáradtak voltak. Pihenni kellene, de saját szakállára a parancsnok nem rendelhet pihenőt. A csoportnak Kargalinszkaja faluba kell érnie.

Azt mondják, a bátraké a szerencse. Ez igaz, de csak akkor, ha van töltény. Gavró fájó szívvel nézte a fehérek állásait, amelyekből csak úgy okádták rájuk a tüzet. Puszta karddal itt maga az ördög sem menne semmire. Az ő emberei meg fáradtak, éhesek, átfagytak. Valamilyen titokzatos erő mégis feltüzelte, újabb meg újabb rohamokba hajtotta őket. De végül csak kénytelen volt visszavonulni, hogy megkímélje embereit.

Mozdoknál Gavró ismét megsebesült. A szekéren hánykolódott lázában, örökké lerugdalta magáról a köpenyt. Pedig körös-körül jég és hó, a csontokig hatoló fagyos szél. Az út mentén fehér sírdombok. Sok harcos belehalt sebeibe, sokat elvitt a tífusz, a fagy és az éhség.

Gavró több mint három hétig az asztrahanyi kórházban feküdt. A lábadozók szobája inkább vitaklubra emlékeztetett. Olyan események történtek, amelyek mindenkit felvillanyoztak. Gavrót most már sem az orvosok, sem a sebei nem bírták ágyban tartani. Magyarországon március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Végre az ő hazája is a proletár Oroszország nyomdokába lépett!

1919. március 26-án az internacionalisták nagyszabású gyűlést tartottak. A gyűlésen beszédet mondott Szergej Mironovics Kirov. Kirov még 1918-ban érkezett a városba az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság megbízásából, s most nagy munkát végzett az Alsó-Volga védelmének megszervezése terén. Kirovot az Asztrahany határterületi Forradalmi Katonai Bizottság elnökévé választották; mindent elkövetett, hogy a városban és a kerületekben megszilárdítsa a szovjethatalmat. Az internacionalista vörös harcosok és az asztrahanyi lakosok léleg-

zetüket visszafojtva hallgatták lelkesítő szavait. Kirov a különböző országok proletárjai közötti akcióegység szükségességéről beszélt, vasfegyelemre, szervezett cselekvésre buzdított, s melegen üdvözölte a magyarországi dolgozók győzelmét.

– Ami most Magyarországon történt, az nekünk, kommunistáknak csak idő kérdése volt – és ezt hangsúlyozni szeretném testvéreink, a volt hadifoglyok előtt.

Az egész tér visszhangzott szavaitól. Azt fejtegette, hogy a kommunisták nem számítottak könnyű győzelmekre, hogy sosem takargatták a nehézségeket. S a forradalom hajója állta a vihart. Ezen a hajón most már nem csak oroszok vannak. Az események úgy alakulnak, hogy szocialista családunk egyre növekszik és szaporodik majd.

A hallgatóság leste a szónok minden szavát. Ő meg a hadifoglyokhoz fordulva hangsúlyozta beszédében, hogy itt, Oroszországban nem tekintik őket idegeneknek.

– Emlékeztek bizonyára, hadifogoly elvtársak, hogy vezéretek, Kun Béla külügyi népbiztos elvtárs, a mi orosz szocialista hazánkban élve tanulta meg a forradalmi harcot, és sajátította el a kommunizmus eszméit... Mostantól, a magyarországi tanácshatalom keletkezésének pillanatától kezdve legyen Tanács-Magyarország és Szovjet-Oroszország a dolgozók egy testévé, amelyben egységes proletárszív dobog... Éljen hát, elvtársak, az orosz és a magyar kommunisták egyesülése!*

Utána szólásra emelkedtek németek, románok, csehek, oroszok. Valamennyien lelkes szavakkal biztosították magyar testvéreiket szolidaritásukról. A kommunista internacionalisták nevében Gavró Lajos szólalt fel. Felolvasott egy levelet, amelyet az OK(b)P asztrahanyi nemzetközi csoportja Leninhez intézett: „Ujjongva üdvözöljük a hírt, hogy Magyarországon megdőlt a burzsoá uralom és megszületett a tanácshatalom. A proletariátus új nagy győzelme azt parancsolja, hogy megkettőzött erővel dolgozzunk és harcoljunk az egész világ tőkéje ellen. Kérjük

* Ugyanott, 48., 50—51. old.

önt, Lenin elvtárs, értesítse Budapesten dicső kommunista elvtársainkat, hogy mi, még Asztrahanyban levő külföldi kommunisták, szívből jövő testvéri üdvözletünket küldjük, és reméljük, hamarosan segítségükre siethetünk. Előre a III. Internacionáléért!"*

A *Szociális Forradalom* című lap útján az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Központi Föderációja egy cikkel válaszolt a magyar internacionalistáknak mindazokra a leveleire, amelyben egyetlen kérdést feszegettek: hogyan juthatnának el Magyarországra? A lap azt írta, hogy óhajuk teljesítésének nincs semmi akadálya, és megmagyarázta, hogy maguknak kell utat törniük hazafelé, s hogy ennek érdekében fegyveres segítséget kell nyújtaniuk Ukrajnának az ottani szovjethatalom helyreállításában. Éppen ez teszi lehetővé a területi kapcsolat megteremtését Magyarország és Szovjet-Oroszország között. Mindamellett azt ajánlotta, hogy a magyar frontra főképpen azokat mozgósítsák, akik nem harcolnak a Vörös Hadsereg soraiban. S ez az ajánlás nem volt véletlen.

1918 őszén a szovjetköztársaságnak nagy létszámú Vörös Hadserege volt már. Ennek egységei között jelentős helyet foglaltak el a nemzetközi katonai alakulatok. Amikor a szovjetkormány azt kérte, hogy ezek az alakulatok ne hagyják el a frontot, ebben nemcsak katonai megfontolások vezérelték. Ennél sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított annak, hogy káros következményei lehetnének az internacionalista mozgalom visszafejlődésének.

A magyar hadifoglyok szerettek volna minél hamarabb hazakerülni, segítséget nyújtani a forradalom ellenségeinek leverésében, az otthoni tanácshatalom megszilárdításában. Egyre csak ennek lehetőségeit fontolgatták az asztrahanyi internacionalisták is. Gavró Lajos, Kovács Imre, Sugár Jenő levelet intézett a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsához: „A Közép-Európában fellángolt forradalomra való tekintettel kérjük, hogy a Déli

* A magyar internacionalisták... I. köt. 288. old.

Fronton működő összes internacionalista csapatokat vonják össze Asztrahanyban és Szaratovban, és irányítsák Ukrajnába... Célunk az, hogy áttörve az ukrán fehérgárdisták vonalain, Ausztria–Magyarország földjére lépjünk, és fegyveres segítséget nyújtsunk elvtársainknak."

Gavrót sokat foglalkoztatta az a terv, hogy fegyverrel a kézben törjenek utat maguknak hazafelé. Tervet dolgozott ki egy nemzetközi alakulatokból álló olyan expedíciós hadtest felállítására, amely áttörne a Kárpátokon és egyesülne a magyar Vörös Hadsereggel. Az Asztrahanyi Forradalmi Bizottságban és a hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsában Gavró megkapta ehhez a szükséges anyagokat és térképeket. A tervvel jól haladt, de sietnie kellett. Segítségért fordult hát Kirov elvtárshoz.

Kirov figyelmesen végighallgatta az internacionalisták parancsnokát. Gavró egészen jól gondolta ki a hadműveletet, derék fickó. Csakhogy tegnap egy magyar nyelvű röplap érkezett. Ez Kun Bélának, a Magyar Tanácsköztársaság külügyi népbiztosának a felhívását tartalmazza. Kirovnak lefordították ennek szövegét. A többi között ez állt benne: „Most ti, magyar vöröskatonák, akik Kolcsak bandáival és az ellenforradalmárokkal harcoltok Oroszország földjén, éppúgy küzdötök a Magyar Tanácsköztársaságért, mint Magyarországon, mert Magyarország és Oroszország most egy test!... Aki most készül elhagyni a frontot, hogy visszatérjen a Duna és Tisza közé a forradalom védelmére, a legválságosabb pillanatban hagyja cserben a proletárforradalmat."* Lenin a következő utóiratot fűzte ehhez a felhíváshoz: „Csatlakozom a felhívás egész szövegében foglaltakhoz, és bízom benne, a magyar proletárság a frontokon nem fogja szem elől téveszteni, hogy még néhány hónapig küzdjön a nemzetközi proletárérdekekért, és akkor miénk a győzelem, az utolsó, a biztos győzelem."**

* A magyar internacionalisták... II. köt. 58. old.
** *Lenin* Magyarországról. Kossuth Könyvkiadó 1974. 98. old.

Míg Gavró olvasta a felhívást, Kirov figyelte, vajon milyen hatást tesz rá. Gavró megértett mindent: Oroszországban harcolni annak ellenségei ellen ugyanannyit jelent, mint Magyarországon küzdeni a proletárforradalomért.

Mindamellett a Külföldi Csoportok Központi Föderációját érdekelte az expedíciós hadtest felállításának gondolata. Gavrót sürgősen Moszkvába rendelték, hogy jelentést tegyen a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának.

A Föderáció úgy döntött, hogy megalakítják az 1. nemzetközi hadosztályt. Az OK(b)P Magyar Csoportja, amely még mindig 124 tagból állt, jóllehet sok elvtárs elutazott Magyarországra, mozgósítottnak nyilvánította magát. A hadosztály felállításának helyéül Kijevet* jelölték ki. Nem véletlen, hogy erre éppen Kijevet választották. Kijev tőszomszédságában, Darnyicában a hadifoglyoknak egy nagy gyűjtőtábora volt. Minthogy Orsát elzárták a fehérlengyelek, s így azon keresztül leállt a fogolycsere, már csak a Kijev–Lvov útvonal maradt. Emellett a nagyobb városok közül Kijev volt a legközelebb Magyarországhoz.

A Föderáció döntése alapján, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának határozatával a Vörös Hadsereg Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnokságát 1919 áprilisában az Összoroszországi Fővezérkar csoportfőnökségévé alakították át, s székhelyéül Kijevet jelölték ki. Nagy munkát végzett az Ukrán Hadügyi Népbiztosság Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnoksága is, amelynek élén a magyar Boskovits Gyula állt.

Ideje volt, hogy Gavró is útnak induljon. A Moszkvával való ismerkedésre ezúttal sem maradt ideje.

Miután a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsától megkapta az utasításokat, a főváros Brjanszki pályaudvarára ment, s az első katonai szerelvény Ukrajnába vitte.

* A Föderáció által indított szervezkedés központja Szerpuhov majd Nyizsnyij-Novgorod, 1919 júniusától Kijev. — *A lektor.*

Kijev, 1919 nyara

Májusban virágba borulnak a kijevi gesztenyefák. Sötétzöld lombkoronájukból egy szép reggel a nap felé tör az első gyertya alakú virág, aztán a második, a harmadik... Napról napra szaporodik a számuk. Hamarosan a parkok, a sugárutak, az utcák csak úgy szikráznak a habfehér virágözöntől. Ünnepélyes képet mutat a város, a virágzó gesztenye a tavaszt köszönti.

Az egyik ilyen tavaszi napon, amikor Darnyicán túl még csak pirkadt a hajnal, a kijevi pályaudvarra katonai szerelvény futott be. Az ütközők csattogása, a tolatómozdonyok sípolása, az olajos ruhájú kocsikapcsolók kiabálása valósággal megsüketítette az éppen ébredező vöröskatonákat. A marhavagonokból szakállas hadastánok és pelyhedző állú ifjoncok bújtak elő, ki csajkával, ki kulaccsal a kezében...

A szerelvény végére kapcsolt személykocsi ajtajában feltűnt egy karcsú termetű parancsnok ingzubbonyban, feszes vállszíjjal, sárga bőrfoltos kék csizmanadrágban. Kezében kis utitáska. Könnyedén leugrott a vagon lépcsőjéről, majd visszafordult:

– További szerencsés utat, Fjodor! Remélem találkozunk még.

A vagon ajtajában álló kövérkés, de fiatalos arcú, ingujjra vetkőzött, csizmanadrágot és szattyáncsizmát viselő férfi zengő basszushangon így válaszolt:

– Okvetlenül találkozunk, Lajos! Fogjuk még együtt elagyabugyálni a fehéreket, hogy a fene egye meg...

Gavró búcsúzásképpen mégegyszer intett a kezével, s elindult a pályaudvar épülete felé.

Az ivanovóiak ezredével érkezett, minden különösebb kaland

nélkül. Kijev előtt, Darnyicában, Fjodor Lozskin ezredparancsnok azt az utasítást kapta, hogy folytassa az útját Kijeven túlra. Ott folyt a harc a petljuristákkal. Gavró Lajos viszont megérkezett rendeltetési helyére.

A pályaudvar előtti tér néptelen volt. Egy ismeretlen város, új emberek. Vajon mi vár rá itt? A pályaudvar parancsnokságán Gavrónak elmagyarázták, hogyan jut el a Krescsatikra. Előbb lemegy a Bezakovszkaja utcán, majd a Bibikovszkij bulváron jobbra fordul és elmegy a Besszarabkáig, s ott kezdődik a főutca, a Krescsatik.

Gavró végigbandukol a városon. Körös-körül csend. Mintha nem is léteznének petljuristák, fehérkozákok, akikről Moszkvában annyit hallott. Ám egyszerre csak elébe toppan egy járőr: „Az iratait!" Figyelmesen átnézik a papírokat, majd végigmérik a parancsnokot. Tisztelegnek, készségesen megmutatják, merre folytassa útját. Alig fordul balra, amikor újabb járőrbe ütközik. Újabb ellenőrzés. Hiába, közel a front. A város mégsem él olyan nyugodt életet, ahogy az első pillantásra tűnik.

A kerek hirdetőoszlopokon szakadozott plakátok éktelenkednek: „A Kereskedelmi Kamara nagytermében hangversenyt ad Gamaleja zongoraművész." „Figyelem! Figyelem! A XX. század csodája! Sancer mozgóképszínházában »Az ördög scherzója«", „Ciniselli cirkusz. Fellép Mister Eros és a liliputi Lily. A porondon Jacques, a bohóc..." Gavró jól emlékezett még rá: Budapesten ő is látta Ciniselli vándorcirkuszát, meg Jacques-ot, a bohócot, meg Mister Erost... Mikor is volt ez? Mintha évtizedek teltek volna el azóta! Valójában viszont alig négy-öt éve történt.

A plakátok már megkoptak, elsárgultak. Mellettük friss röplapok, a Vörös Hadsereg parancsnokságának és Kijev katonai parancsnokának a rendelkezései láthatók. Szürke lapokon otromba betűkkel ez olvasható: „Nagy hangverseny. A befolyó összeget a Vörös Hadsereg javára fordítjuk..."

A Vörös Hadsereg Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnoksága, amely az Ukrajnai Szovjetköztársaság Hadügyi

Gavró Lajos

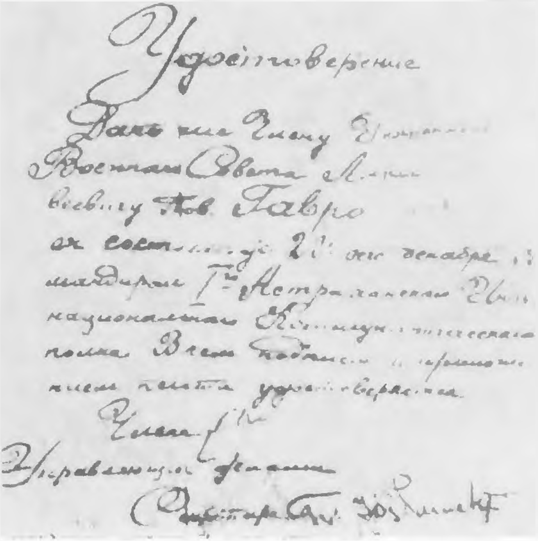

Удостоверение

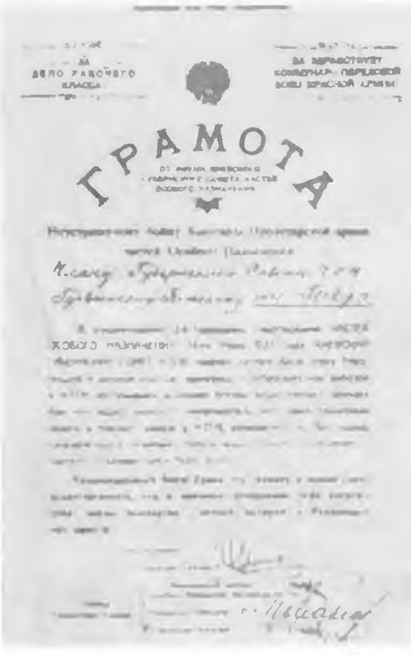

ЗА ДЕЛО РАБОЧЕГО КЛАССА

ГРАМОТА

Igazolás arról, hogy Gavró Lajos az asztrahányi nemzetközi kommunista ezred parancsnoka és katonatanácsának tagja, 1918. december

Gavró Lajos, Kijev 1921.

Édesanyjával,
Gavró Erzsébettel

A Kijev kormányzósági szovjet oklevele,
amelyet Gavró Lajos,
a különleges rendeltetésű alakulatok
kormányzósági tanácsának tagjaként kapott

Moszkva alatt a húszas évek közepén (jobboldalt)

Magyar politikai emigránsok között egy Moszkva környéki dácsán, 1926

Egy kevéssé ismert kép
Gavró Lajosról

Gavró Lajos Kínában, 1927

Hadgyakorlaton a húszas évek végén (jobboldalt)

Magyar internacionalisták egy csoportja, akik részt vettek a polgárháborúban. Középen: Gavró Lajos, előtte Münnich Ferenc, jobboldalt Zalka Máté. Moszkva 1929.

Gavró Lajos, 1929. Moszkva

Szovjet katonatisztek között az 1930-as évek elején

Sugár Jenő magyar internacionalista síremlékénél Asztrahanyban

Népbiztosságával közös épületben működött, a Bankovaján székelt. Amikor Gavró odaérkezett, még senki sem volt ott. Az ügyeletes, miután átnézte iratait, arra kérte, hogy várjon.

– Nem inna egy csésze teát, parancsnok elvtárs?

Ez kapóra jött. Gavrónak már korgott a gyomra. Előszedett egy falat kolbászt, kenyeret meg néhány darab cukrot. Így elteázgattak reggel nyolcig. Aztán megérkezett a parancsnok.

A nagy, világos helyiségben csak néhány szék állt, a két ablak között meg egy széles asztal, amely mögött zöld tiszti zubbonyban ült egy férfi, s felpillantott a jövevényre.

– Gavró Lajos vagyok, az asztrahanyi 3. nemzetközi ezred parancsnoka. A Forradalmi Katonai Tanácshoz vezényeltek. Itt vannak az irataim.

Boskovits elolvasta a megbízólevelet, megnézte az igazolványt, majd mindkettőt félretolta és hellyel kínálta vendégét.

– Nos, hol is kezdjem, Gavró elvtárs. Nehéz helyzetben vagyunk, ezt ön is tudja. Örülök az érkezésének. Értesüléseim szerint hamarosan itt lesz asztrahanyi ezrede is, csaknem teljes létszámban. Nyikolaj Iljics Podvojszkij népbiztos minden bizonnyal fogadja majd önt. S akkor megbeszéljük a feladatait, eldöntjük, hol lesz önre a leginkább szükség. Sokfelé kellenének nekünk emberek.

Boskovits megdörzsölgette halántékát, s alaposabban szemügyre vette a fiatal parancsnokot.

– Tagja ön a Bolsevik Pártnak?

– 1917 óta – bólintott Gavró.

– Ez derék. Nos, bármelyik nap ide várjuk Szamuely Tibort, a Magyar Tanácsköztársaság katonai képviselőjét. Bizonyára örül, hogy találkozhat majd vele.

Gavró nem is számított ilyen kellemes meglepetésre. Szívesen elbeszélgetett volna már régi barátokkal, különösen Tiborral. Kíváncsi volt, hogy is mennek a dolgok odahaza. S talán Tibor érkezése az ő hazautazását is meggyorsítja...

Gavrót egy magánlakásban helyezték el. A munkásküldöttek szovjetjében kapott egy szobakiutalást, amely a Nyikolajevszka-

ja utca 5. számú házába szólt. „A burzsujokat összébb szorítjuk" – magyarázta a vöröskatona, aki új lakására kísérte.

A tavaszi díszben pompázó Kijev újkori történetének egyik legnehezebb időszakát élte. Petljura nyugat felől nyomult előre a város felé, délről Gyenyikin hadai közeledtek. A város nehéz helyzetbe került. A front nem ért ugyan még Kijev közvetlen közelébe, de az utcákat olykor mégis lövöldözés rázta fel. Ellenséges kémek szivárogtak be a városba. Ennek ellenére Kijev élte mindennapi életét. A szélben vörös zászlók lengedeztek. A városban eddig nyolc emlékművet állítottak már fel, igaz, hogy egyelőre csak ideigleneseket, gipszből: Karl Marx, Vlagyimir Iljics Lenin szobrát, a Szofijszkaja tér jobb oldalán Tarasz Sevcsenko mellszobrát. A Dumszkaja téren nagyszabású szoborcsoport készül: egy munkás, puskával a kezében, mellette egy felfegyverzett paraszt, közöttük egy asszony, aki zászlót emel a magasba, előttük meg egy kisfiú, amint töltényeket adogat. A talapzaton ez a felirat: „A szabadság legjobb biztosítéka: a munkás kezében levő fegyver."

A Szovjetszkaja téren is felállítottak egy obeliszket. Deszkából és bádoglemezből összerótt magas oszlop volt ez, alapzatán négy pannóval, amely Ukrajna munkásainak és parasztjainak forradalmi harcát ábrázolja. Az oszlop tetején vörös zászló leng az új világ diadalának szimbólumaként.

A Nyikolajevszkaja utcai házban már várták Gavrót egy nevére szóló levéllel, amelyben arra utasították, hogy sürgősen jelentkezzen a törzsnél.

A Nemzetközi Alakulatokat Szervező Parancsnokság munkatársai szívélyesen fogadták a híressé vált 3. nemzetközi ezred parancsnokát. A cseh Jaroslav Častek, aki most az 1. nemzetközi dandár parancsnoka lett, már felkészítette harcosait arra, hogy a frontra induljanak. Gavróval közölték, hogy a darnyicai táborban azokból a magyarokból, akik készek akár azonnal fegyvert ragadni és hadba indulni, egy egész ezredet lehetne felállítani.

A Luteranszkaja utca 23. szám alatti házban, ahol a Külföldi

Csoportok Központi Föderációja működött, akárcsak az internacionalisták moszkvai Vörös Házában, sok nép verődött össze. „Ezernyi a kérdés, a kérelem. Kielégítő választ azonban sokkal kevesebbre tudunk adni" – így fogalmazta meg röviden munkája jellegét Fuchs, a magyarok és a németek közös csoportjának az elnöke. Rajta kívül a csoport elnökségének tagja volt még Gross, Balla és Narwod, de ők kiküldetésben voltak. Fuchs részletesen megismertette Gavrót munkájuk sajátosságaival.

Márciusban a Központi Föderáció úgy döntött, hogy Ukrajnába költözik át. A vezető elvtársakat az késztette erre, hogy közvetlenül kívántak részt venni az ellenség elleni harcban. Most a kijevi magyar kommunisták arra készültek, hogy kiadnak egy hetilapot. De nem akadt megfelelő ember, olyan rátermett újságíró, aki irányítaná az egész munkát. Fuchs elmondta Gavrónak, hogy valamennyien abban reménykednek, hogy az első olyan hadsereggel, amely áttörést hajt végre, hazakerülhetnek. Azt is elmondta, hogy Magyarországról hamarosan Kijevbe kell érkeznie Szamuelynek, s akkor talán sok minden megoldódik. Az OK(b)P Központi Bizottságában már várják.

Gavró megkapta megbízólevelét, amelyet Podvojszkij írt alá, és erőteljesen hozzáfogott a 3. kijevi nemzetközi lövészezred felállításához. Ennek az ezrednek kellett a különböző helyekről érkező magyar katonai alakulatokkal együtt egy expedíciós hadtest magvát alkotnia. Hivatalos okmányok szerint az ezred szervezését 1919. május 29-re kellett befejezni; az ezred elhelyezési körletéül a kijevi Mirgorodszkije laktanyát jelölték ki.

Teltek-múltak a feszültséggel teli napok. Abban az időben már 4000 internacionalista volt Kijevben, köztük 400 magyar kommunista. Ezek beolvadtak a nemzetközi ezredekbe. Csak a darnyicai sorozóhelyen 623 magyar jelentkezett. Május elején Kijevben felállították az 1. nemzetközi ezredet, most pedig a 3. nemzetközi ezredet szervezték. Az ezredbe a legkülönbözőbb nemzetiségűek jelentkeztek. Valaki összeszámolta, hogy a harcosok vagy húsz nyelven beszéltek.

Jóval könnyebb volt már a dolga Gavrónak és társainak a so-

rozóhelyen, amikor kezdett rendszeresen megjelenni a *Vörös Újság*, a német–magyar közös csoportból május végén kivált magyar kommunista csoport lapja.

A Külföldi Csoportok Központi Föderációja kijevi magyar részlegének a tagjai mindent elkövettek azért, hogy honfitársaikat a lap útján tájékoztassák a szovjethatalom rendeleteiről, Leninnek, Kun Bélának, Szamuely Tibornak és az OSZFSZK, az USZSZK és a Magyar Tanácsköztársaság más kiemelkedő politikusainak a cikkeiről és beszédeiről.

Örömhír érkezett: a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege az intervenciósokkal szemben ellentámadást kezdett és megindította a hősies északi hadjáratot, hogy találkozzon Ukrajna Vörös Hadseregével. 1919 tavaszán a Vörös Hadsereg 200 kilométernyire volt Magyarország keleti határától. Szovjet-Oroszország sürgős intézkedéseket tett azért, hogy segítse „ifjabb testvérét". Erről tanúskodik az a távirat is, amelyet Lenin I. I. Vacetisz főparancsnokhoz és Sz. I. Aralovhoz, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának tagjához intézett: „A Galícia és Bukovina egy részébe való benyomulás elengedhetetlen a Tanács-Magyarországgal való kapcsolathoz. Ezt a feladatot minél gyorsabban és minél határozottabban kell megoldani..."*

A Szofijszkaja téren nagygyűlést tartanak. Grigorij Ivanovics Petrovszkij, az Összukrajnai Központi Végrehajtó Bizottság elnöke és Nyikolaj Iljics Podvojszkij, az USZSZK hadügyi népbiztosa fogadja a frontra induló csapatok díszszemléjét. Itt a téren nyújtják át minden katonai alakulatnak a vörös zászlót. Kemény léptekkel vonultak el a tribün előtt a magyar internacionalisták. Egy röplapot osztottak ki közöttük, amelyen Szamuely lánglelkű felhívását olvashatták: „Európa egén szikrázó vörös csillag gyúlt ki. Öt sarkáról harsog a buzdítás az egész világ, az öt világrész felé. Ez a csillag: Tanács-Magyarország. Ez lesz a vezérlő csillaga minden egykori hadifogoly

* LÖM 50. köt. Kossuth Könyvkiadó 1977. 324. old.

proletárnak, aki Oroszországban tartózkodik. Ennek a csillagnak a fénye mutatja majd az utat minden magyar munkásnak és parasztnak. Ám ez az út egyelőre teli van nélkülözésekkel, nehéz megpróbáltatásokkal és harccal, igen kemény harccal. Fegyverbe hát, magyar proletárok!"

1919. május 21-én Kijevbe érkezett Szamuely Tibor, a Magyar Tanácsköztársaság hadügyi népbiztos-helyettese. Szamuely minden idejét a népbiztosságon töltötte Podvojszkijnál, tárgyalásokat folytatott vele Magyarország és az USZSZK katonai feladatainak koordinálásáról. Sürgős volt a dolga, mert még Moszkvába is készült utazni.

Kijevben Szamuely találkozott Gavróval is. Első találkozásuk rövid volt, de később alkalom nyílott rá, hogy hosszasabban is elbeszélgessenek. Szamuely olyan maradt, amilyennek Gavró régebbről ismerte: eleven, erélyes, kitartó, olykor lobbanékony.

Az a Szamuely volt ez, akiről Kun Béla azt írta, hogy „a forradalom lelkiismerete, riasztó harsonája, lángoló pallosa"*.

Barátságosan átölelte Gavrót, hellyel kínálta és elárasztotta kérdésekkel. Nagy érdeklődéssel hallgatta Gavró beszámolóját forradalmár honfitársairól, akik messze a hazától, orosz testvéreikkel együtt rombolták a régi világot, védelmezték a Nagy Október vívmányait, harcoltak a szovjetek hatalmáért.

Szamuely elgondolkodva nézett ki az ablakon. A nap már lenyugvóban volt. Az utcán dübörgő léptekkel vöröskatonák egy osztaga vonult el, teljes fegyverzetben, szuronyos puskával a hátukon, a derékszíjba tűzött kézigránátokkal. Töltényhevederes géppuskások húzták maguk után új „Maximkájukat".

– A frontra mennek – mormolta Szamuely. – De vajon melyikre? Podvojszkij elmondta, hogy front van most mindenütt. Gyenyikin támad, Petljura bandái aktivizálódtak. Mind el akarják tiporni a forradalmat.

– Mondd csak, Tibor, hogy állnak a dolgok odahaza? – érdeklődött Gavró.

* *Szamuely:* Id. mű, 9—10. old.

– Odahaza? Nehéz a helyzet, Lajos. A fehércseh intervenciósok elfoglalták Miskolcot, fenyegetik a salgótarjáni szénmedencét. A párt kiadta a jelszót: „Veszélyben a haza!" Vagy százezer munkás jelentkezett önként a frontra. Közvetlenül indulásunk előtt érkezett a hír, hogy az intervenciósokat sikerült visszaverni... De attól tartok, hogy ez átmeneti siker... Tudom, hogy te vagy az egyik kezdeményezője az expedíciós hadtestnek, amely a Kárpátokon át törne Magyarország felé. Csakhogy... egyre az jár az eszemben: vajon jogunkban áll-e ma gyengíteni Szovjet-Oroszországot? Elgondolni is rossz volna, hogy Oroszországban meginogjon a szovjethatalom. Márpedig, ha csak valamennyire is gyengül a védelem valamelyik szakasza, az imperialisták ezt okvetlenül kihasználnák. Kommunisták vagyunk, Lajos, s mindannyiunknak az utolsó leheletünkig védelmeznünk kell a világ első munkás-paraszt államát... Ez a mi államunk is...

Aztán Szamuely hirtelen másra fordította a szót, hiszen tudta, hogy a fiatal parancsnok alig várja már, hogy ha nem is egy hadtesttel, de legalább a saját ezredével a Kárpátok felé törjön.

– Hát azt tudod-e, hogyan jutottam el Kijevbe? Hét óra hosszat utaztam repülőgépen. Kutyaszorítóba kerültünk. Tüzet nyitottak ránk géppuskából, alighanem Petljura emberei. Micsoda fogás lett volna! Gondold csak meg! Fogságba kerül Tanács-Magyarország hadügyi népbiztos-helyettese! De a pilóta derék fickó! Egészen fiatal legényke. A nagy izgalomban aztán eltévedtünk és Vinnyicában szálltunk le. Onnan már vonattal jöttem.

Másnap Szamuely és Gavró részt vett a Szovjetszkaja téren rendezett nagyszabású gyűlésen. Az obeliszk tövében deszkatribünt állítottak fel. Szamuely és Gavró mellett helyet kapott ott Netik József ezredparancsnok, Lukács József politikai biztos és a Föderáció valamennyi csoportjának a képviselői, valamint más internacionalisták. „Üdvözletét küldi Kijevnek a vörös Budapest!" – harsogtak Szamuely szavai. Válaszképpen a sokaság rázendített az „Internacionálé"-ra, majd a „Marseillaise"-re.

Megkezdődött az internacionalisták csapatainak szemléje. Ám hirtelen leálltak a menetoszlopok, s olyan csend támadt, hogy a levelek susogása is hallatszott. Egy gramofon tölcséréből Lenin hangja szállt feléjük. Hatalmas „Hurrá!"-kiáltás hömpölygött végig a téren, egészen a Dnyeperig. Lenin szavai után újra megindult a menet. A menetelők között feltűnnek a jelképes dekorációk, az „élőképek". „A kétfejű sas pusztulása" – a sas, amint egy daliás munkás kalapácsának csapásai alatt élettelenül elterül –, majd „A Téli Palota ostroma", „A munkások és parasztok győzelme", „Az új hatalom".

A díszletek ugyan sok kívánnivalót hagytak maguk után, mégis annyira meggyőző, lenyűgöző volt az egész. A jeleneteket bemutatók nem hivatásos színészek, hanem éppen azok, akik korunk történelmét csinálták: munkások és parasztok. Ezért nem is kell szerepet játszaniuk, csak olyanoknak kell mutatniuk magukat, amilyenek.

A Szamuelyvel való találkozások és beszélgetések, még ha rövid ideig tartottak is, mindig nagyon tanulságosak voltak Gavró számára. Rabul ejtette Szamuelynek az a képessége, hogy ugyanarról az álláspontról nézve az eseményeket, mint mások, jóval messzebb és sokkal többet látott. Született politikus, meggyőződéses marxista–leninista volt a magyar kommunisták komisszárja, ahogy az Oroszországban élő magyar elvtársak nevezték.

Úgy adódott, hogy Gavró nem találkozhatott még egyszer Szamuelyvel Moszkvába való elutazása előtt. Egyik reggel, amikor asztrahanyi ezrede alakulatainak körlete felé tartott (az ezred nemrég érkezett Kijevbe, miután Belgorodnál megütközött a fehérekkel), a Pecserszken, a Luteranszkaja utcán, annál a háznál, amelyben a *Vörös Újság* szerkesztősége működött, a szerkesztőbe ütközött:

– Gavró elvtárs! Jöjjön már be, vigye magával a lapot vöröskatonáinak, egy fontos anyagot közlünk benne.

Gavró fogta a nehéz újságköteget, kihúzott belőle egy példányt, és szeme mindjárt megakadt a nagy betűkkel szedett

címen: „Parancs. Nemzetközi vöröskatonák!" Beleolvasott: „A világ minden kizsákmányoló, rabló kapitalistája összefogott, hogy a dolgozók felszabadulásának útját állja, hogy lehetetlenné tegye a kizsákmányolás megszüntetését... testvéri szent szövetségre léptek az angol, francia, amerikai bankárok, a román bojárok, a szerb hóhérgenerálisok, a cseh gyárosok és magyar mágnások... E fekete hóhérszövetség ellen az első rajvonalban küzd Magyarország felszabadult proletariátusa... A felszabadítás harcát vívó magyarországi proletariátus erejét viszont nagyban növeli az a tudat is, hogy itt, a messze távolban, Oroszország forradalmi földjén készen áll a segítség a világ minden ellensége ellen..." És az aláírás: „Szamuely Tibor népbiztos, a Magyarországi Tanácsköztársaság teljhatalmú megbízottja Oroszországban és Ukrajnában".*

Moszkvából jövet Szamuely egyenesen Budapestre utazott.

Június elején, egyik találkozásuk alkalmával Podvojszkij nekiszegezte Gavrónak a kérdést:

– Olvasta Szamuely elvtárs budapesti beszédét? Nem? Okvetlenül olvassa el! Bolsevik, igazi bolsevik. Nagyon örülök, hogy személyesen megismerkedhettem vele. Nagyon tetszik nekem ez az ember: céltudatos, kezdeményező, józanul gondolkodó. Ön meg, persze, szeretne minél előbb a Kárpátokhoz jutni? Mindennek eljön az ideje. De Szamuely elvtárs beszédét okvetlenül olvassa el!

Gavró egész nap nyakig volt munkával, ellenőrizte az ezred lőszerjavadalmazását, kicsikart a Forradalmi Katonai Tanácstól tízezer töltényt az előírt mennyiségen felül, rendezte az ezrednek fogatokkal való ellátását. Volt gondja-baja éppen elég. Csak hazaérve villant az agyába: „El kell olvasni a beszédet..." Alighogy leült teázni, kopogtak. Podvojszkij segédtisztje kereste, levelet hozott Nyikolaj Iljicstől. Mellékelve elküldte neki az orosz és a magyar szövegét annak a beszédnek, amelyet

* A magyar internacionalisták... II. köt. 72—74. old.

Szamuely a Budapesti Munkás- és Katonatanács ülésén mondott, s amelyben beszámolt moszkvai útjáról.

– Tolmácsolja a népbiztosnak hálás köszönetemet – kérte meg Gavró a segédtisztet. – S azt is közölje, hogy nemzetközi ezredünk készen áll, hogy a frontra induljon.

Szamuely Tibor beszédét nagy érdeklődéssel olvasták minden zászlóaljban, században. A Tanácsköztársaság hadügyi népbiztos-helyettese a következőket mondotta:

Utalva arra, hogy Oroszországban volt alkalma beszélgetni az egyik nemzetközi ezred harcosaival, megállapította: „Az ezred körülbelül 85–90 százalékban magyarországi elvtársakból állt. Kivétel nélkül magyarok, románok, tótok, horvátok és a többi nemzetiségiek... Azt mondták ezek az elvtársak, hogy amíg egy ember van Oroszországban, addig, aki a proletariátus harcait Magyarországon és Oroszországban tanulta meg, akit Magyarországon és Oroszországban edzett meg a proletariátus harca, mondom, amíg egy ember van ilyen, addig nem nyugszanak, amíg valóban hatalmas, erős, tényleges segítséget nem nyújthatnak a magyarországi proletariátusnak fölszabadítási küzdelméhez... Hoztam még egy üzenetet is, ezt Lenin elvtársunk küldötte... Lenin elvtársnak nincs egyéb óhajtása és nincs egyéb kérése, sőt mondhatnám, nincs egyéb követelése, mint az utolsó csepp vérig, az utolsó szál emberig kitartani a forradalom védelmére, a proletariátus felszabadítása érdekében. Nincs visszavonulás, nincs megalkuvás, nincs meghajlás! Aki a forradalom katonájává szegődött, annak a forradalom harcát végig kell vívnia."*

Az ezredparancsnok felsorakoztatta katonáit. Végignézett honfitársai széltől, naptól cserzett, kemény arcán, s eszébe jutott szülőföldje, eszébe jutottak a szívéhez nőtt bányásztársai csontos, kérges kezükkel, amelybe örökre beivódott a szénpor, s eszébe jutottak azok is, akik ma már nem lehetnek itt, mert a

* A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 6/A köt. Kossuth Könyvkiadó 1959. 601. old.

forradalom ügyéért, a nép ügyéért odaadták a legdrágábbat: az életüket. Gavró így szólt katonáihoz:

– Katona elvtársak! Hamarosan a frontra indulunk. Sok hadi utat jártunk már végig együtt, bátran néztünk szembe a halállal, mert tisztában voltunk internacionalista kötelességünkkel, mert tudtuk, hogy a nagy Oroszország földjén a saját szülőföldünket, saját apáinkat és anyáinkat, saját testvéreinket és gyermekeinket is védelmezzük a hóhér imperialisták gyülevész bandájával szemben, amely szeretné letiporni, vérbe fojtani az első munkás-paraszt államot... Mit mondjunk hát fegyvertársainknak, amikor élethalálharcba indulunk a forradalom ellenségei ellen? Tudjuk, hogy otthon, Magyarországon a Vörös Hadsereg nemzetközi dandárában orosz és ukrán alegységek alakultak. Budapesten megalakították az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Csoportot, nagyarányú munkát végeznek Ukrajna bolsevikjai, ugyancsak volt hadifoglyok, s még egy lapot is kiadnak *Cservona Ukraina* címmel.

Az ezred a következő határozatot hozta:

„Az oroszországi forradalom lényegében a munkások és parasztok forradalma, a népek harca a tőke igája ellen, harc a felszabadulásért – készek vagyunk ezt a forradalmat a végsőkig védelmezni. Védelmezni fogjuk, mert ha odavész az orosz forradalom, örökre odavész az emberiség felszabadulásának ügye."

Ezekben a napokban sok internacionalista alegység döntötte el, hogy a végsőkig harcol az ellenforradalmi banda ellen. S ezt tettekkel is megerősítették, amikor a Vörös Hadsereg alakulataival együtt részt vettek Zeljonij, Sztruk, Grigorjev bandáinak leverésében...

„Bátran fel a harcra, a szovjetek hatalmáért"

Esti szürkület borult a városra. A naptár szerint még csak a nyár első hónapja volt, de a hőség korántsem júniusra vallott. Még az éjszakák sem hoztak némi lehűlést. Podvojszkij irodájában tárva-nyitva álltak az ablakok. Itt gyűltek össze a Kijevben állomásozó alakulatok parancsnokai. Az imént fejezte be felszólalását a Forradalmi Katonai Tanács tagja. Vázolta az Ukrán Szovjet Köztársaságban kialakult bonyolult helyzetet.

Az antant felszerelte Gyenyikint a szovjethatalom elleni újabb hadjárathoz. Az odesszai horgonyzóhelyen idegen hajók füstcsíkjai kígyóznak a magasba. A torpedórombolók készen állnak arra, hogy bármely pillanatban tűzfergeteget zúdítsanak a forradalom földjére. Mahno nyíltan szembeszállt a szovjethatalommal. Józef Piłsudski, a lengyel burzsoá-földesúri állam újsütetű diktátora kihirdette az általános mozgósítást.

Farkasok és sakálok általában falkában járnak. Amikor megszimatolják a zsákmányt, együttesen támadnak, de később akár egymást is széttépik, csak hogy minél nagyobb és zsírosabb konchoz jussanak. Szimon Petljura, a zaporozsjei fehérkozákok, a különféle pópák és atamánok vérszomjas csőcselékükkel marcangolják a fiatal köztársaságot, lesve a pillanatot, amikor megkezdhetik az osztozkodást...

A Forradalmi Katonai Tanács tagja kigombolta ingblúza nyakát, megtörölte verejtékben úszó arcát.

– Most pedig azt szeretném, ha az elvtársak is hozzászólnának, ha elmondanák, milyen alakulatuknál a hangulat, milyen a harcosok szelleme, vállalják-e a küzdelmet. Kemény csatáknak nézünk elébe, s a forradalmi öntudat az antanttal, a gyenyiki-

nistákkal, a fehérlengyelekkel, petljurista szekértolóikkal szemben egymagában nem elég. Emellett szükség van magas fokú katonai kiképzésre is, többé-kevésbé rendes katonai felszerelésre is. Rajta hát, elvtársak, folytassunk egy kis eszmecserét mindezekről a kérdésekről. Nyikolaj Iljiccsel evégett hívtuk össze önöket.

A hozzászólók rövidre fogták mondanivalójukat. Nagyra értékelték az „Általános Katonai Kiképzés hetét", amely nemrégiben került megrendezésre. Gavrónak is tetszett a kampány forradalmi lendülete. A Krescsatikon, ahol a vöröskatonák, a munkásosztagok felvonultak, véges-végig transzparensek piroslottak ilyen felhívásokkal: „Elvtárs, tanuld meg a puska kezelését!", „Halál Gyenyikinre és Petljurára!", „Elnyomók nélküli Ukrajnát!" Látott azokban a napokban ellenséges röplapokat is. A Cseka Kijev környékén, Puscse-Vogyice félreeső nyaralóiban egy összeesküvő csoportra bukkant.

Már éjfélre járt az idő, amikor Podvojszkij dolgozószobájából távoztak. Kijev nyugtalan álomban hánykolódott. A házak ablakaiban már kihunyt a fény. Az utcákon ütemes lépésben újabb és újabb katonai alakulatok vonulnak végig. A Podolról, a Dnyeper partjáról társzekerek nyikorgása, lovak nyerítése hallatszik. Megerősített járőrök vigyáznak a rendre.

Gavró azon töprengett, hogy megint egy újabb szakasz, harcokkal teli, zaklatott szakasz kezdődik életében. De ő, az egyszerű magyar fiatalember, kész vállalni minden megpróbáltatást és áldozatot. Mert szíve mélyéig kommunista, s elkötelezte magát a forradalomnak. Mindamellett szerencséje is volt: alakulatát éppen arra a szakaszra irányítják, amelyen Fjodor Lozskin egysége harcol. Holnap megkapja a részletes parancsot, amelyben meghatározzák a fő feladatot. A tennivaló lényegét tulajdonképpen már most is röviden ismertette valamennyiükkel Nyikolaj Iljics:

– A legfontosabb, elvtársak, az, hogy minél előbb szétverjék, megsemmisítsék a gyülevész bandákat Kijev környékén. Ezek, ha a gyenyikinistáknak sikerülne áttörni, hátba támadhatnának

bennünket. Mindenekelőtt arra kell törekedniük, hogy az együttműködés ésszerű megszervezésével a legrövidebb időn belül ellenőrzésük alá vonják az összes jelentősebb településeket, vasútvonalakat. A kormányzóságot meg kell tisztítani a bandita söpredéktől. Most ez az elsőrendű feladatunk.

A népbiztos az ablakhoz húzta a 3. nemzetközi ezred parancsnokát, és vörösesszőke szakálla hegyét morzsolgatva, odamormolta neki, hogy nagy reményeket fűz ezredéhez és személyesen hozzá, mint olyan emberhez, aki már bizonyságát adta jártasságának, mint katona.

– Ezt nem bóknak szántam – közölte Podvojszkij –, nem szeretem a bókolást. Ön már átesett a tűzkeresztségen, harcászati kérdésekben sem újonc. Önnek most tulajdonképpen partizánháborút kell folytatnia. A banditáknak vannak cinkosaik a falvakban: a kulákok és kulákbérencek. A szegényparasztok viszont velünk tartanak. Rájuk támaszkodjon hát. S még valami: ismerem gondjait és vágyait, együtt érzek Önnel. Ígérem, ha eljön az ideje, én leszek az első, aki a kárpáti hadjáratba kéredzkedem. De most ez lehetetlen.

Mennyire hálás volt Gavró ezért Nyikolaj Iljicsnek! A meleg szavakért, az együttérzésért, a bolsevik nyíltságért és aggódásért.

Az ezred tehát a frontra indult, hogy harcoljon a bandák ellen. Állományába tartozott 30 parancsnok, 579 sorkatona, 46 segédszolgálatos. 11 géppuskájuk volt, töltényük kevés, de vételeznek majd az állomáson. S ami nagyon fontos: az ezrednél 39-en a bolsevik párt tagjai és 20-an szimpatizánsok.

A kijevi pályaudvar. A sínpárokon egymásba érnek a szerelvények. Csukott teherkocsikba vöröskatonákat vagoníroznak be. Pőrekocsikra ütemes „Na most! Hórukk!" kiáltások kíséretében tábori ágyúkat, szekereket rakodnak, lovak prüszkölnek és nyerítenek, kidugva fejüket a félig nyitott vagonok deszkapalánkja között.

S amikor elérkezik az ideje, útnak indítják a szerelvényeket. Dübörögve gördülnek át a váltókon, a vagonokból zeng a dal: „Bátran fel a harcra a szovjetek hatalmáért..."

A szerelvények egyik része dél felé tart, Fasztov irányában. Amelyiknek meg úgy szól a parancsa, lefordul Usztyinovka, Belaja Cerkov, Szuholeszje felé, ismét mások Popelnyába robognak.

S közben vörös harcosok oszlopai menetalakzatban Obuhov, Kagarlik, majd tovább Spola felé vonulnak, felverve a széles földút porát.

Reszkessetek, banditák! Jön a Vörös Hadsereg, s nem kímél meg benneteket, a dolgozó nép ellenségeit. Nem nyújt menedéket nektek sem a sötét éjszaka, sem a sűrű erdő, sem a kuláktanya. Nem fogjátok tovább taposni Ukrajna szabad földjét, nem fogtok tovább gyönyörködni kék egében, nem fogjátok tovább élvezni tiszta forrásainak hűs vizét.

Az ivanovóiakkal Gavró Glubokoje faluban találkozott. Fjodor Lozskin éppen egy kunyhó mögötti kertben, földbe ásott kis asztalnál ült. Törzse főnökével együtt rávezették a térképre a felderítők adatait Szokolovszkij bandáinak gyülekezési helyeiről. Lozskin ezredének már voltak veszteségei. Tegnapelőtt éjjel Szokolovszkij emberei rajtaütöttek egy tanyán, ahol szakaszával Valerij Konovalov, ez a közkedvelt tréfacsinálóvolt elszállásolva. Az ivanovóiak ma tisztelegtek tíz elesett társuk friss sírja előtt.

Lozskin és Gavró őszinte örömmel összeölelkeztek. Amióta nem látták egymást, az ivanovóiak parancsnokának feltűnően megnyúlt az arca. Kék szemének tekintete komor volt, amint vázolta Gavrónak a helyzetet. Ezrede Golubojét és a környék több tanyáját tartja megszállva. Vele szemben állnak középen a petljurista Mordalevics osztagai, baloldalt és jobboldalt Szokolovszkij bandái. Az asztrahanyiak csapatának a bal szárnyról kell támadnia. A felderítők jelentései szerint Szokolovszkij atamán szeretne a petljuristáktól minél többet kicsikarni, s ezért nem is tartanak fenn egymással rendszeres kapcsolatot, önállóan cselekszenek. Ezt a körülményt kellene minél jobban kihasználni.

Az ivanovói ezred és a nemzetközi ezred parancsnokainak tanácskozásán kidolgozták a harc konkrét tervét. Úgy döntöt-

tek, hogy a középső szakaszon színlelt támadást indítanak Mordalevics ellen, a fő erőket viszont bevetik Szokolovszkij ellen, s hogy a támadást továbbfejlesztve hátulról megkerülik a banditákat és döntő csapással megsemmisítik csoportosításukat Lescsenovka faluban.

A támadást másnap reggel öt órára tűzték ki. Az internacionalisták csapatának rejtve meg kellett közelítenie azt a települést, ahol maga Szokolovszkij helyezkedett el. Lozskin átadott Gavrónak két géppuskás kocsit, mivel az ő harcosainak kellett kibontakoztatniuk a támadást és villámgyorsan cselekedniük.

Leszállt az est. A kertben, ahol a parancsnokok összegyűltek, csend volt, csak a kaptárukba visszatérő méhek zümmögése hallatszott. A virágzó hársfák és mentacserjék bódító illatot árasztottak. Valahonnan a távolból, a falun túlról pásztorkürt hangját hozta a szellő.

– Hát nem szép élet ez? – kiáltott fel Lozskin. – Szebb talán nincs is. Hajszálra ilyen volt nálunk Koskavarevkában, Ivanovo-Voznyeszenszk környékén is, amikor kisfiú koromban pásztorkodtam, hogy apámnak segítsek kenyeret keresni. De eljön még a mi időnk is! Talán nem is olyan sokára. Akkor aztán meghívlak vendégségbe Koskavarevkába. Olyan málnás kvasszal itatlak meg, hogy nem tudsz majd betelni vele.

Gavró szórakozottan elmosolyodott, a lombos ágak sűrű függönyén át nézegette a lebukó napot, s úgy érezte, mintha Magyarországon volna, mintha az a szőlő ott kissé távolabb már egyenesen a Dunához ereszkedne le. Milyen csodálatos is este a Duna, sima felszínében úgy nézegetheti magát az ember, akár a tükörben.

– Én meg Magyarországra hívlak meg benneteket, barátaim. Apám bizonyára félretett egy kis bort. Előrelátó öregember. Paprikással vendégellek meg benneteket. Anyám paprikása után még a király is megnyalná mind a tíz ujját. Így szokta apám mondogatni.

Éjjel egy órakor Gavró osztaga elindult Glubokojéből. Az internacionalistákat a helyi pásztor, az alacsony termetű, szikár

Szidor apó vezette. Erdei ösvényeken haladtak. A banditák kezére került falu közvetlenül az erdő szélén terült el. Gavró terve éppen erre épült. Minél közelebb férkőznek a faluhoz, kedvező állásokat foglalnak el, s amikor aztán a géppuskások megkerülték a falut és Szokolovszkij embereinek a hátába kerültek, ők kiverik a faluból a banditákat, s a nyílt mezőn géppuskatűzzel végeznek velük.

A fák között már derengett a hajnal. Az öreg, aki előre ment, hirtelen a parancsnok előtt termett: „Alszanak a gazok. Közelebb mehetünk. Csak lármát ne verjenek az emberei."

A hajnali pirkadatban még alig voltak kivehetők a fehér kunyhók a kertek fái között. A falu csendesen szunnyadt. Gavró kiadta a parancsot: „Feküdj!" A harcosok kúszva közeledtek a falu széli házak felé. Tovább nem mehetnek. Gavró int a kezével, és lélegzetét is visszafojtva, mereven nézi a látszólag kihalt falut. Idegtépő lassúsággal vánszorog az idő. Percről percre világosodik... Csak nem késlekednek a géppuskások?! Ám a feszült csendet hirtelen vad fegyverropogás töri meg. S nyomában felharsannak a mindent elsöprő „Hurrá! Hurrá! Hur-r-rá!" kiáltások. Gavró rugalmas léptekkel fut előre, bokrokon, gödrökön átugrálva.

Szokolovszkij emberei kiszökdösnek a házakból, és futtukban maguk köré lövöldözve igyekeznek elérni az erdőt. Ám az erdő szélén puskák sortüze fogadja őket.

A váratlan rajtaütés teljesen megzavarta a banditákat. Amikor látták, hogy az erdőt nem érhetik el és nagy veszteségeket szenvedtek, a falu másik végén próbáltak egérutat nyerni egy horhoson át. Ám a horhos mindkét szélén géppuskák álltak lesben és tüzükkel csak úgy kaszálták őket. Erre fejvesztetten dél felé menekültek, ám ott is az internacionalisták csapdájába futottak. Alig néhány tucatnyi lovas banditának és két vagy három géppuskás kocsinak sikerült kitörni a gyűrűből és a sztyeppébe menekülni.

A harc lassacskán elcsendesedett. Az internacionalisták elfoglalták a falut. A foglyokat a piactéren gyűjtötték össze, a fából

épült kis templom előtt. Gavró, amikor megtalálta törzse főnökét, a következő utasítást adta:

– Azonnal küldj jelentést az ivanovóiaknak. Két századot adhatnánk a folyónál létesített lesálláshoz és Glubokoje felé küldhetnénk. Lozskinnak kevés az embere. Én itt mindjárt rendet csinálok és utánad megyek.

Lozskin ezrede a szó legszorosabb értelmében elsöpörte Mordalevicsot. Két lövegüket, trénjüket, sebesültjeiket otthagyva a banditák nyugat felé menekültek, hogy elérjék a petljuristák fő erőit. A harc során a banditák megsebesítették az ivanovóiak törzsének parancsnokát és felkoncoltak néhány harcost. A petljuristák nagy veszteségeket szenvedtek, sok volt a halottjuk, ráadásul egy egész századuk fogságba esett. Közöttük volt néhány zaporozsjei kozák tiszt is.

Lozskin az egyik zsírosparaszt nagy kőháza előtt, terebélyes hársfa árnyékában egy padon üldögélt. Kigombolt ingblúzán sötét izzadságfoltok éktelenkedtek. Egy petljurista tiszt állt előtte, sápadt arccal, bekötött fejjel.

– Nem értem, mit is akartok – szólt morfondírozva Lozskin, végigmérve a petljuristát. – Angol posztóból van a ruhád, a fegyvered francia. Kiért is harcolsz tulajdonképpen: az angolokért? A franciákért?

A fogoly hallgat, csak a szája görbül el kissé valami gúnyos mosolyfélétől.

– A nép elkergette a cárt, elkergette a németeket, Szkoropadszkij hetman a múlté, már nincs többé. A nép maga akar földje gazdája lenni, nem hajlandó járomba hajtani a fejét. S ti mit akartok?

– Független Ukrajnát akarunk – sziszegte a tiszt. – Muszkák nélküli Ukrajnát.

– Hallottuk már ezt is. S hogy vagytok a földdel! Azt kinek szántátok? A gyárakat kinek szántátok? Magad szegény ember vagy-e vagy pedig gazdag, földbirtokos, kulák? No, mutasd csak a kezedet! Mutasd csak, hadd lássa mindenki!

A petljurista zavarba jött. A vöröskatonák, akik ott álltak

körülötte, köztük Gavró is, nézegették ápolt, finom kezét, hosszú ujjait, amelyeken aranygyűrű csillogott.

– Persze! Egy uracskával van dolgunk. Nem is érdemes vitatkoznunk egymással. Úgysem értenénk szót. Csak a kezemet mutatom meg. Nézd csak!

Az ivanovóiak parancsnoka nehézkesen felállt, lassan a fogoly orra alá emelte kurta ujjú, kérges, vasportól kimart kezeit. Bal kezéről két ujj hiányzik.

– A gép szakította le – fűzi hozzá magyarázatképpen Lozskin, és átható tekintettel a tisztre néz, majd elfordul, s csupán annyit vet még oda az őröknek: – Vigyétek a törzsbe! Ott kihallgatják majd.

Maga pedig visszaül a padra és Gavrót is hellyel kínálja.

– Pihenj egy kicsit. Harc után jólesik. Kitettél magadért, és az embereid is példásan viselkedtek. Jól aláfűtöttek Mordalevicsnak. Örökre emlékezni fog az internacionalistákra.

A súlyos megpróbáltatások időszaka

A távírászok kialvatlanságtól véres szemmel vették a sürgős táviratokat. Poltavát elfoglalták a gyenyikinisták, ők ragadták magukhoz a kezdeményezést a Déli Fronton, Zeljonij bandái közvetlenül Kijev környékén, Tripoljénél garázdálkodtak, Szokolovszkij pedig, ez a félig nacionalista, félig anarchista, aki csak hallatlan szerencsével tudott elmenekülni az ivanovóiak és az internacionalisták elől, újabb osztagot toborzott fekete zászlaja alá és terrorizálta a radomiszli kerületet. A felderítés adatai szerint Szimon Petljura Kamenyecben fogadta Piłsudski képviselőit, és egy olyan egyezményt kötött velük, amely szerint Lengyelország húsz lövész- és hét lovashadosztályt biztosít a bolsevikok elleni harchoz.

Nem sokkal ezt megelőzően szokatlan esemény zajlott le Kijevben is. A 9. ezred megtagadta a frontra való kivonulást. Igaz, hogy végül is minden rendbe jött. Az egykori cári tisztek által lázadásra felbújtott harcosok belátták, hogy hibát követtek el, s maguk tartóztatták le az árulókat: az ezred parancsnokát és néhány cinkosát. A Rendkívüli Bizottság, a Cseka szervei felgöngyölítették az „Orosz Nép Szövetsége" nevű titkos szervezetet. A szervezet kijevi központjában összesereglettek a legelvetemültebb szovjetellenes erők. Akadtak itt jobboldali és „baloldali" eszerek, petljuristák, gyenyikinisták, cári tábornokok és mindenféle nacionalisták. Az összeesküvők legnagyobb részét sikerült ártalmatlanná tenni.

1919. július 9-én Lenin levéllel fordult a párt valamennyi szervezetéhez „Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen!" A levélben megállapította, hogy az országnak *„egységes harci tábornak* kell

lennie, nem szavakban, hanem a valóságban"*. Ukrajna pártszervezetei, a hadsereg kommunistái összefogtak, és minden tőlük telhetőt megtettek, hogy növeljék a fegyveres erők harcképességét.

„A legszigorúbb forradalmi éberségre, fegyelemre és szervezettségre van szükség. A legkisebb elernyedés, nagylelkűség, szájtátiság a forradalom ügyének, a dolgozó nép felszabadítása ügyének elárulása – írta júliusban a *Kijevszkij kommunyiszt*. – Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen, Petljura ellen! Mindenki, aki csak fegyvert bír fogni, szegezze az ellenség mellének. Közel a győzelem! A győzelem biztos, mert velünk vannak az egész világ munkásai és parasztjai, mert a világ proletariátusának nagy vezére, Lenin vezet bennünket!"

Az internacionalisták ezrede azt a parancsot kapta, hogy térjen vissza Kijevbe. Három nappal később Gavró már a kijevi utcákat rótta, s alig ismert rá a városra. Nyoma veszett a hajdani pezsgő életnek, amely itt még a legutóbbi időkben is jellemző volt. Gavró világosan érezte a közeli veszélyt. Kijevben ostromállapot volt.

Kijev, akárcsak egész Ukrajna, augusztusban mindvégig nehéz helyzetben volt. A 12. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa és az ukrajnai Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács megalakította Kijevi Megerődített Körzet Tanácsát Vorosilov, Peters, Lacisz bevonásával.

A nemzetközi alakulatok szervezésével foglalkozó csoportfőnökségen, ahol Gavró jelentkezett, azt közölték vele, hogy Sz. I. Aralov, a 12. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának tagja rendelte be. A Kijev közelében levő Bojarka állomásra ment, s azt kéri, hogy Gavró elvtárs haladéktalanul keresse fel ott.

Bojarkában, az állomás szomszédságában levő iskola előtt őrök álltak. Egyikük előkerítette az őrparancsnokot, az futólag belepillantott Gavró igazolásába, s máris egy terembe vezette, ahol a parancsnokok gyülekeztek.

* LÖM 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 43. old.

– Gavró vagyok, az internacionalisták 3. lövészezredének parancsnoka – jelentkezett a jövevény.

– Foglaljon helyet, Gavró elvtárs – Aralov az egyik üres székre mutatott.

– Tehát – folytatta –, a várost két, de legfeljebb három nap alatt ki kell ürítenünk. Több időnk nincs. Egyetlen út maradt nyitva: észak felé. Ezért feltétlenül tartanunk kell Korosztenyt és a korosztenyi hídfőállást. Scsorsz ezt egyelőre sikeresen megoldja, de kevés az ereje. Petljuráék mindenáron szeretnék elvágni az utunkat Mozir–Gomelen át. A 12. hadsereg csapatainak déli csoportja azt a parancsot kapta, hogy egyesüljön a Kijev környékén álló szovjet csapatokkal. A csoport Gyenyikin, Petljura és Mahno csapatainak gyűrűjébe került. Nekünk meg kell óvnunk a hadsereg erőit a további harchoz.

Ezután röviden kifejtette a visszavonulásnak, a kiürítésnek és az aktív védelem megszervezésének konkrét tervét, megjelölte a magasabbegységek által elfoglalandó terepszakaszokat, kitűzte a harci feladatokat.

– Az összes parancsnokokat, komisszárokat arra kérem, magyarázzák meg a harcosoknak, hogy Kijevet csak átmenetileg adjuk fel. Éppen ezért a visszavonulást értelmesen kell végrehajtani, a gazda eszével gondolkodva, s egyúttal azon is töprengve, hogyan támadjunk majd hamarosan.

Gavró nem is gondolta volna, hogy ezen a napon még egy lesújtó hír vár rá. Amikor mind elhagyták az épületet, Szemjon Ivanovics Aralov karon fogta Gavrót, és közölte vele, hogy augusztus 1-én az imperialisták eltiporták a Magyar Tanácsköztársaságot, vérbe és könnyekbe fojtották a szabadságot, szétta posták az új élet csíráit a Duna és a Tisza vidékén.

Az internacionalisták ezrede azt a parancsot kapta, hogy vonuljon a Tyetyerev folyóhoz és ott foglaljon el állásokat, ami a korosztenyi védelem általános tervének részét alkotja majd. Menet közben Gavró az egyik faluban közölte a harcosokkal, hogy a Magyar Tanácsköztársaságot megdöntötték. A hír hallatára földijei körében síri csend támadt. Ezekben a percekben

mindegyikük gondolatban otthon járt, felidézte mindazt, ami szülőföldjén a legkedvesebb volt neki. A bánat közelebb hozza egymáshoz az embereket. A magyar internacionalistáknak most már csak egyetlen céljuk maradt: helytállni, megvédeni a forradalmat Oroszország földjén és győzni. Az oroszországi ellenforradalom leverésével bizonyosan a magyarországi ellenforradalom bukását is elősegítik. Egyikük sem ingott meg, eszébe sem jutott senkinek olyasmit mondani, hogy belefáradt az egészbe és nem bírja tovább. Csakis annak az eltökélt szándékának adott hangot minden felszólaló a spontánul összeverődött gyűlésen, hogy továbbra is együtt harcol az orosz testvérekkel, az ellenség teljes és végleges legyőzéséig.

A 12. hadsereg politikai osztályának küldött jelentésében az északi harci szakasz politikai biztosa hamarosan jelentette: „...megérkezett a nemzetközi ezred... Hangulatuk élénk, forradalmi szellemű..."*

Később, az előző nap eseményeinek operatív értékelésekor az internacionalisták parancsnoka ráébredt arra, hogy frontszakaszán a helyzet rosszabb, mintsem feltételezte. Ha nem ma, hát holnap mindenképpen vissza kell vonulnia... A legfontosabb persze az, hogy minél jobban kimerítse az ellenséget, minél nagyobb veszteségeket okozzon neki, s ugyanakkor megóvja saját erőit. A helyzetet még az is bonyolította, hogy csapataikat Petljura bandái is hátba támadták.

A harcok több mint két héten át folytak szünet nélkül. Nemcsak a nemzetközi ezred, hanem a harci szakasz valamennyi alakulata jelentős veszteségeket szenvedett és pihenésre szorult. 1919. augusztus 30-án a Vörös Hadsereg feladta Kijevet. Abban az időben Gavró internacionalistái még mindig ugyanazt a védelmi vonalat tartották Nyemesajevo–Borogyanka körzetében, Kijevtől északnyugatra.

A következő napokban az északi szakasz alakulatai folytatták

* A magyar internacionalisták... II. köt. 405. old.

a visszavonulást. Gavrót magához rendelte a csoport parancsnoka.

– Önnek, Gavró elvtárs, fedeznie kell a visszavonulást. Tegyen meg mindent, amit csak megtehet, hogy Malin körzetében feltartóztassa a gyenyikinistákat. Magam sem tudom, hogy állunk, mi is a helyzet. A mi szakaszunkon alaposan megtépázták már alakulatainkat, kevés a teljesen harcképes csapat. Már csak az internacionalistákban bízom. Fedezőcsapatot kellene szervezni.

Gavró a Radomiszl környéki Borogyanka állomásra érkezett ezredével, hogy megszervezze a védelmet. Messziről ágyúdörgés hallatszott. Gavró messze előre tolta ezrede egyik lövészzászlóalját azzal a paranccsal, hogy ássa be magát, a másik zászlóalj pedig az állomás közelében foglalt el állást.

Az állomás olyan volt, mint egy felbolygatott méhkas. A vasúti pályák körül parancsnokok, vöröskatonák nyüzsögtek. Az egyik katonai parancsnok torkaszakadtából üvöltözik az állomásfőnökkel, az feltűnő nyugalommal végighallgatja a fejére szórt szidalmakat, és karját széttárva egyre csak azt hajtogatja: „Nem tehetek semmit. Nincs mozdony..."

Kiderült, hogy az állomáson különböző egységekhez tartozó harcosok verődtek össze, köztük olyanok is, akiket csak nemrégiben mozgósítottak. Volt, aki vonattal jött, hogy utolérje alakulatát, volt, aki szekérrel vergődött el idáig, volt, aki egyszerűen gyalog menekült a gyenyikinisták elől. Csak hallatlan erőfeszítések árán sikerült némi rendet teremteni. Gavró azt a parancsot adta az összes vöröskatonának, hogy az állomás előtti téren gyülekezzenek.

– Ez önkényeskedés! Erre nincs joga, ezért felelni fog! – heveskedtek azok, akiket járőrrel kellett a vagonokból kiráncigálni.

Gavró érezte, hogy fejébe szökik a vér.

– Én majd vállalom a felelősséget, de maguk azonnal összegyűjtik harcosaikat, felsorakoztatják őket és jelentést tesznek a végrehajtásról. Intézkedjenek, de sürgősen!

Megkezdődött a gyűlés. Gavró a következő szavakkal fordult a katonákhoz:

– Elvtársak! Az északi harci körzet parancsnoka a fedezőcsapat parancsnokává nevezett ki engem. Aki nem teljesíti utasításaimat, azt a helyszínen kivégezzük... Megparancsolom, hogy valamennyien rendezkedjenek be védelemre, ássák be magukat és várják további utasításaimat. A védelmi vonalon állást foglaltak már a nemzetközi ezred harcosai. Aki szökni próbál, a forradalom ügyének árulója. Megparancsolom, hogy szedjék le a szerelvényekről az összes harcosokat. Az ideérkező vonatokat tartóztassák fel, a vöröskatonákat pedig szervezetten irányítsák az első vonalba...

A tömeg elcsendesedik, a morajlás alábbhagy, Gavró úrrá lesz az izgatott, felajzott embereken. Érzi, hogy megfordul a harcosok hangulata. A zűrzavarban támadt idegesség lassanként lecsillapodik.

Gavró összehívta az állomáson rekedt csapatok parancsnokait. A politikai biztossal való egyeztetés után kinevezte a század- és zászlóaljparancsnokokat. Ezek után felsorakoztatta a harcosokat és bejelentette: „Valamennyiüket beosztottuk a radomiszli nemzetközi ezredbe, amelynek feladatai közé tartozik a hadsereg fő erői visszavonulásának a fedezése." Gavró bemutatta a vöröskatonáknak az új század- és zászlóaljparancsnokokat, s utasítást adott arra, hogy haladéktalanul készítsék el a személyi állomány névjegyzékét. Itt született a Vörös Hadseregnek egy újabb ezrede: a radomiszli ezred. S ennek szervezője Gavró Lajos, a 3. nemzetközi ezred huszonöt éves parancsnoka volt.

A gyenyikinisták tüzérsége mind erőszakosabban lőtt. A kiküldött felderítők azt jelentették, hogy az ellenség élen levő csapatai alig öt-hat kilométernyire vannak az állomástól.

A parancsnokok ülésén Gavró kifejtette a megelőző csapásra vonatkozó tervét. – A fehérgárdistáknak fejükbe szállt a katonai siker – mondotta –, noha a valóságban a Vörös Hadsereg reguláris alakulatai tervszerűen visszavonultak a túlerő elől, kerülve

a nagyobb harcokat. A fehérek viszont ezt nem látják és azt hiszik, hogy csapataink demoralizálódtak és képtelenek ellenállni. Most éppen itt, az állomás közelében, a Tyetyerev és az Irpeny folyó körzetében fel kell venni a harcot a gyenyikinistákkal.

Hajnalban sűrű köd hömpölygött a folyó felől, szinte rátapadt a rétekre. Körös-körül némaság, semmi sem rezdül... Ám hirtelen ágyúdörgés, puskalövések, gépfegyversorozatok törik meg a sztyeppe csendjét... A ködfüggönybe torkolattüzek hasítanak bele, a harcmezőn diadalittas „Hurrá! Hur-r-rá!" kiáltások dübörögnek végig.

Felnyögött, felzúgott az eddig oly csendes vidék. Feltartóztathatatlan lavinaként tört mind gyorsabban előre a ködön át a hatalmas emberáradat. Már fel is tűnnek az ellenséges katonák suhanó árnyai, valahonnan oldalról géppuskák szólalnak meg: ta-ta-ta-ta... Mintha sohasem akarna vége szakadni ennek az iszonyú zajnak. A golyók csak úgy kaszálják az embereket, akik a sztyeppe fűvéhez tapadnak. Ám hirtelen elnémulnak a géppuskák, s újra felharsannak a „Hurrá!" kiáltások. Gavró éppen csak egy futó pillantást vetett a tojásgránáttal szétdúlt géppuskafészekre, a géppuskát kezelő tisztre, aki haláltusájában a sztyeppe zsíros földjébe kapaszkodott bele, s továbbfutott.

Jobbról egyszerre csak ágyútűz fogadta őket, mind sűrűbb sorozatokban. A fehérek, úgy látszik, észbe kaptak, bevetették tüzérségüket. Vajon meddig tart ez? Most kellene Szmirnov századának közbelépnie! Szmirnov a harcosaival az ellenség mögöttes területére kúszott, és várta a roham megindulását. Ez az egyébként meglehetősen nemtörődöm orosz legény, most lám, mintha kitalálta volna ezredparancsnoka gondolatait. Az ágyútűz alábbhagyott. Gavró fülelt. Elnémult az egyik ágyú, aztán a második, a harmadik... Jól van, Jaska! Derék fickó vagy...

– Hurrá! Hur-r-rá! – harsog végig a sztyeppen a győzelmi kiáltás.

A foglyul ejtett gyenyikinista törzskapitány reszkető kézzel próbálta feltenni eltörött cvikkerét, s egyre csak azt hajtogatta:

„Mint derült égből a villámcsapás... Erre nem számíthattunk... Hiszen a Vörös Hadsereg szét van verve, demoralizálódott. Legalábbis ezt mondták nekünk... Mint derült égből a villámcsapás..."

A radomiszli ezred gazdag hadizsákmányt szerzett: sok löveget, vagy két tucatnyi angol géppuskát, több száz puskát, néhány tucatnyi tránkocsit felszereléssel, lőszert, gánátot.

Gavró a parancsnokokkal lóháton végigjárta a századokat és zászlóaljakat, s mindenütt azt az utasítást adta, hogy késlekedés nélkül rendezzék soraikat és támadjanak tovább. „A gyors mozgás a siker alapja" – mondogatta. Az emberekre átragadt nyugalma, magabiztossága. Éppen ilyen ember kellett most ide.

– Jól kifundálta, hogy meg kell tépázni a fehéreket – biztatták egymást a harcosok. – Most aztán Gyenyikinre kerül sor! Annyi szent, hogy derék fickó ez a mi parancsnokunk.

Részlet a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának 1919. október 13-án kelt, 273. sz. parancsából:

"...Vörös Zászló-renddel tüntetendő ki:

...Gavró elvtárs, a radomiszli nemzetközi ezred parancsnoka, alábbi érdemeiért: az Ukrán Front északi harci szakaszának Kijev eleste után a közvetlen feladaton, különféle bandák megsemmisítésén túlmenően Gyenyikin és Petljura nyomását is fel kellett fognia rendkívül nehéz körülmények között, amennyiben a központtal megszakadt a kapcsolat, és csak jelentéktelen erők álltak a harci szakasz parancsnokának rendelkezésére. A feladat teljesítéséhez egyenként kellett leszedni az áthaladó szerelvényekről a katonaszökevényeket és vöröskatonákat... Ezekből az egyénekből századok, majd zászlóaljak alakultak, végül egy ezred, amely a radomiszli nemzetközi ezred nevet kapta. Parancsnoka Gavró eltárs lett. Nevezett elvtárs óriási erőfeszítéssel helyreállította a visszavonuláskor szétzüllött csapatok forradalmi fegyelmét, és... erős, fegyelmezett egységet hozott létre, amely minden tekintetben képesnek bizonyult arra, hogy vissza-

csapjon az ellenségre. Maga Gavró elvtárs állandóan a harc legveszélyesebb helyein tartózkodott, és személyes helytállásával nemegyszer megmentette a helyzetet."

Ez a parancs csak később jelent meg. Közben pedig a fent leírtak után még más olyan események is lejátszódtak, amelyekért Gavrót magas harci kitüntetésekben részesítették.

Szeptemberben sötét felhők gyülekeztek Ukrajna, az egész szovjetország fölött. Az antant, a fehérgárdisták, az ellenforradalmárok egyesítették erőiket, mindent elkövettek, hogy eltiporják a Köztársaságot. Odessza, Harkov, Poltava, Kijev a gyenyikinista hordák kezén volt. Elesett Nyikolajev. A munkáslakta Donyec-medence ezer sebből vérzett. Örökre végezni a bolsevik Oroszországgal – ez volt minden álma az antant főkolomposainak, az imperialistáknak, a tábornokoknak és a tengernagyoknak, az olyan hazátlan emigránsoknak, mint Miljukovék, Rjabusinszkijék, Gurkóék.

Az internacionalisták ezrede visszavonult a Tyetyerev folyó mögé, felrobbantva maga mögött a hidat. Gavró tisztában volt vele, hogy némi pihenőt kell biztosítania embereinek, akármilyen rövidet is. Az emberek annyire kimerültek, hogy menet közben is elaludtak. Mindamellett nem hagyhatta számításon kívül azt, hogy az ezred ellenséges gyűrűben van. Szemben velük gyenyikinisták állnak, a hátukban és a szárnyakon meg gyenyikinisták, petljuristák, fehérlengyelek, mindenféle banditák. Különösen sokat zaklatták az önkéntes hadsereg csapatai, amelyeknek Ukrajnában Bredov tábornok volt a parancsnoka. A tábornoknak szinte rögeszméjévé vált, hogy leszámol az internacionalistákkal, amiért szétverték a vasútvonal mentén Koroszteny felé vonuló gyenyikinista egységet.

Az internacionalisták ezredének parancsnoka és a frontszakasz Forradalmi Katonai Tanácsának tagjai olyan bizalmas értesülésekhez jutottak, hogy valahol Zsitomir körzetében hamarosan fel kell majd bukkanniuk a 12. hadsereg déli csoportja

alakulatainak. A csoport parancsnoka Iona Emanuilovics Jakir, a tehetséges hadvezér volt. A vörösgárdisták az ellenség által megszállt Ukrajnán átvágva éjjel-nappal meneteltek, vakmerően rajtaütöttek az ellenség helyőrségein, súlyos csapásokat mérve rájuk jócskán megtizedelték a különféle bandákat. Harcászatilag nagyszerűen kitervelt és példátlanul hősies portya volt ez az ellenség mögöttes területén.

Gavrónak ezredével mindenáron át kellett törnie a déli csoporthoz. Csakhogy útjában állt Bredov tábornok... Az önkéntes hadseregnek az internacionalisták működési körzetében többszörös erőfölénye volt. Bredov csapatai páncélvonatokkal, harckocsikkal, páncélkocsikkal, ágyúkkal rendelkeztek. Az internacionalisták kizárólag a maguk hat lövegére hagyatkozhattak.

A harcosok többsége Kijevnél találkozott életében először harckocsikkal. Ezek a páncélozott szörnyek akkora rémületet keltettek, hogy az egyik század hanyatt-homlok elmenekült, otthagyva megerősített állásait. Csak a leszálló éj gátolta meg Bredov csapatait abban, hogy folytassák az üldözést. Ki tudja, ellenkező esetben hogyan alakult volna az egész ezred sorsa. Gavrót ez nyugtalanította, elővette a századparancsnokot és azzal fenyegette meg, hogy hadbíróság elé állítja. Közben meg azon járt az esze, hogyan lehetne a katonáknak megmutatni, hogy a harckocsik is sebezhetők, hogy azokkal is el lehet bánni, csak legyen az emberekben vakmerőség, s ne legyenek elnézők a gyávákkal.

Az ezredparancsnok egyik éjszaka maga mellé vett néhány harcost a hanyatt-homlok menekülők századából, mégpedig éppen azokat, akik elsőkként kereket oldottak a „nyalka" fenevad láttán. Megparancsolta nekik, hogy hozzanak magukkal utászásót, s a fehérek kezén levő egyik falu felé kísérte őket. Amikor az első őrszemekre bukkantak, kissé visszahúzódtak.

– Mindenki maradjon csendben, nesztelenül mozogjon – adták tovább egymásnak Gavró parancsát.

Reggelig félkör alakban kiástak néhány meglehetősen nagy, a métert is meghaladó mélységű és vagy másfél méter széles

árkot. Az árkokat faágakkal és gyeptéglákkal álcázták, a kiásott földet pedig ingblúzukban elhordták egy kisebb vízmosásba, amely a vasúti töltés mentén húzódó fiatal erdőt szegélyezte, Gavró parancsára az a zászlóalj, amelyhez az előző nap megfutamodott század is tartozott, a kiásott árkok közelében védelembe helyezkedett.

Alighogy a nap a sztyeppe látóhatára fölé emelkedett, a falu is feléledt, lármás sürgés-forgás verte fel a csendet. Az úton és az út szélein hamarosan feltűntek a zöld acélszörnyek. „Ezt aztán jól megcsináltuk. Az úton nem ástunk árkokat – villant át Gavró agyán. – Minél több gránát kellene oda." Ám a harckocsik, mintha csak kitalálták volna gondolatait, dübörgő motorral a sztyeppe felé kanyarodtak le. „Ez az, derék. Gyertek csak, gyertek" – örvendezett az ezredparancsnok, távcsövével figyelve az ellenség mozgását. Mind közelebb kúsznak a félelmetes zöld óriások. Fehér füstgomolyt hagynak maguk után, amely aztán laposan szétterül a sztyeppen. A lőrésekből előmerednek a géppuskák szürke acélcsövei. A harckocsik, akárcsak az útjukat kitapogató bogarak, lassan hol jobbra, hol balra kanyarodnak, mögöttük meghajolva gyenyikinista katonák futnak.

Gavró ezredének harcosai megdermedve lövészárkaik falához tapadtak, görcsösen szorongatva kézigránátjaikat. Mellettük meg ott feküdt a puskájuk.

– Puskából gyorstűz a gyalogságra! – adta ki a parancsot Gavró.

A motorok zúgása egyre hangosabb, már a lánctalpak nyikorgása is hallatszik, az első harckocsi egészen közel jutott. S aztán hirtelen rándult egyet, belehuppant a gödörbe és elnémult. Mellette egy másik gödörbe is belesüllyedt egy harckocsi. A két megmaradt visszafordult a falu felé.

A harcosok ujjongó csatakiáltásai összeolvadtak a puskatűzzel, a gépfegyverropogással. A gyenyikinisták futásnak eredtek, s a harckocsikat is elhagyva menekültek az internacionalisták pásztázó tüze elől.

Gavró összehívta a parancsnokokat. Előző nap a törzs parancsnokával késő éjszakáig a hadműveleti tervet dolgozták ki. Most az ezred parancsnoki állományával közölték, hogyan törnek majd át Jakir csoportja felé, és tisztázták az egyes alegységek konkrét feladatait. Miután az áttörés irányát már kiválasztották, mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy más megoldás nincs. A kiküldött felderítők adatai szerint Gorovo és Nyemenyajlovszkoje falvak között egy hézag van az ellenség zászlóaljai között. A terep vízmosásokkal átszelt, sűrű bokrokkal benőtt. Itt a gyenyikinisták nehezen vethetnének be páncélkocsikat, harckocsikról már nem is szólva, de még a tüzérség sem tud itt rendesen elhelyezkedni. A zászlóaljak parancsnokai az ezredparancsnokkal együtt kijelölték a szárnyakat fedező csoportokat és a hátvédet. A parancsnokok megállapodtak abban, hogy szeptember 17-én 22 órára teljes harckészültséget rendelnek el, a hadműveletet pedig 18-án éjjel 1 órakor indítják meg.

Az ellenség nem számított éjszakai rohamra. Gavró feltevései beigazolódtak. Az internacionalisták, anélkül, hogy különösebb ellenállásba ütköztek volna, áttörtek az ellenség első vonalán, és a gyenyikinisták mögöttes területére jutottak. Az ezred Zsitomir felé vonult, a Borogyanka–Trubeckoje körzetbe. Veszteségei jelentéktelenek voltak. Amikor rájuk virradt, a harcosok már szabályos harcrendben meneteltek. A lovassági hátvéd is már vagy harminc-negyven kilométerre volt Bredov csapataitól.

Estefelé, amikor egy erdőhöz közeledtek, az ezred parancsnoka mellett lovagló felderítő hirtelen megállította lovát:

– Ott, jobbra, lovas járőr.

Gavró a szeméhez emelte távcsövét. A lebukó nap sugaraiban a lovasok sapkáin felcsillantak a rubinvörös ötágú csillagok. A mieink!

Hát igen, a déli csoport egyik alakulatának előretolt járőre volt ez. Egy órával később Gavró Lajos, a nemzetközi ezred parancsnoka már azt jelenthette Jakirnak, a csoport parancsnokának, hogy a rábízott ezred az északi szakasz csapatai vissza-

vonulásának fedezésével kapcsolatos feladatok teljesítése után teljes harci rendben áttört a bekerítés gyűrűjén és most a rendelkezésére áll. Némi szünet után még hozzáfűzte: „Összesen másfél hónapig voltunk bekerítve."

– Hosszú idő. S teljes harci rendben? – Iona Emanuilovics Jakir széles mosollyal kezet nyújtott Gavró Lajosnak. – Ez aztán derék! Így kell ezt csinálni!

Este, az egyik nagyobb falusi házban petróleumlámpa mellett összegyűltek a déli csoport parancsnoki állományának tagjai és a nemzetközi ezredhez tartozó parancsnokok. Gavró beszámolt a Kijev körül kialakult helyzetről, közölte azokat az adatokat, amelyeket felderítéssel Bredov hadseregéről és Petljura csapatairól szereztek, majd hosszasan válaszolt Jakir kérdéseire.

Iona Emanuilovics Jakir és a déli csoport Forradalmi Katonai Tanácsának a tagjai jóízűen nevettek, mikor Gavró elmesélte, hogy az internacionalisták hogyan demonstrálták „tűzerejüket" Bredov emberei számára. Lovon vágtatva hurcolták a lövegek zárszerkezetét az egyiktől a másikhoz, ugyanis hat ágyújuk volt, de csak három zárszerkezetük... A csíny elég jól sikerült.

Jakir érdeklődéssel hallgatta az internacionalisták parancsnokát. Időnként bele-belekérdezett, hogy világosabban lásson, érdeklődött a helyi parasztok hangulata iránt.

Mintegy a beszélgetés összegezéseképpen Jakir ezt mondotta:

– Ön igazán örömet szerzett nekünk, Gavró elvtárs. Amikor azt látjuk, hogy forradalmunk a világ proletariátusának ügyévé vált – a magyaroké is, a letteké is, a lengyeleké is – máris erősebbeknek érezzük magunkat. Semmire sem mennek és nem is mehetnek Gyenyikinék, Petljuráék! Nem fojthatják el a nép szabadságvágyát, nem sötétíthetik el a napot.

Beköszöntött az ősz. A napok mind nyirkosabbak, hűvösebbek lettek, a sűrűsödő felhőkből egyre gyakrabban szemerkélt az eső. A déli csoport állományában a 3. nemzetközi ezred most zsitomiri irányban folytatta tevékenységét. Az 58. lövészhadosztályhoz osztották be, ennek parancsnoka pedig Ivan Fjodorovics Fegyko, Gavró régi ismerőse volt. Még Asztrahanyban

hozta össze őket a sors, amikor Fegyko az észak-kaukázusi szovjet csapatok főparancsnoka, majd a 11. hadsereg parancsnoka volt. Szergej Mironovics Kirov már akkor tehetséges hadvezérnek tartotta Fegykót; Moszkvába küldte, hogy az észak-kaukázusi helyzetről jelentést tegyen Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének. És a volt zászlós, a kijevi tisztiiskola egykori növendéke útnak is indult Kirov megbízólevelével. Úgy adódott, hogy Gavró, aki ugyancsak Moszkvába utazott, egy vagonba került Fegykóval. A hosszú úton közelebbről megismerték egymást, összebarátkoztak.

Fegyko még 1919. július 22-én lett az 58., a volt krími hadosztály parancsnoka. Gavró Mokrouszov, a 3. dandár parancsnoka révén kapta tőle a parancsokat. Gavrót mindig lenyűgözte szabatosságuk. Fegyko értett ahhoz, hogy előre lássa az ellenség manővereit, hogy időt nyerjen. A 12. hadseregnél tréfásan azt mondogatták, hogy a hadosztályparancsnok valóságos látnok.

Szeptember 19-én a déli csoport, a 45. és az 58. lövészhadosztály, valamint a Golij-csoport csapatai egyesített erőfeszítései megtisztították Zsitomirt a petljuristáktól.

Gavrót az 58. hadosztály törzsébe hívták. Ott már összegyűltek a parancsnokok. A hadosztályparancsnok maga fogadta és hellyel kínálta, egészségi állapota, hogyléte felől érdeklődött. Ám Gavró sejtette, hogy nem a puszta érdeklődés kedvéért hívták ide.

Gavró késő éjszakáig ott maradt a hadosztály törzsében. A beszélgetés elhúzódott. Annyira belemerültek problémáik megtárgyalásába, hogy észre sem vették az idő múlását. Egy kitűnő tervet dolgoztak ki, melyben pontosan meghatározták a feladatokat.

– A döntő támadás előtt – összegezte a tervet Fegyko – harcfelderítésre van szükség. Okvetlenül meg kell tudnunk, hogy érzik magukat a gyenyikinisták, hol vannak a gyenge pontjaik, s hol akarnak aláfűteni nekünk. Fontos ez a lélektani mozzanat miatt. Ha az ellenség egyszer megérzi, hogy sebezhető, máskor sem lesz már olyan magabiztos. Csak arra kell vigyáznunk,

hogy el ne ragadtassuk magunkat, el ne siessünk valamit. Ismétlem, legelső hadműveletünk: a harcfelderítés. Sok sikert kívánok, elvtársak!

Szeptember 23-án az 58. hadosztály csapatai támadást indítottak Kijev ellen. Három nappal később Golij csoportja, hogy támogassa a támadást, harcba bocsátkozott azzal a céllal, hogy hadállásokat szerezzen az Irpeny folyónál. A 3. nemzetközi ezred a Gosztomel–Kimerki vonalon küzdött. S jóllehet az ellenség nyomásának engedve a nap folyamán vissza kellett vonulnia, 26-án este elérte a Bucsa állomás–Balanovka falu terepszakaszt. A következő néhány nap alatt az internacionalisták tovább nyomultak előre a Bucsa–Kijev vasútvonal mentén, és állásokat foglaltak el a vasútvonal és a Dnyeper között.

A gyenyikinisták heves ellenállást tanúsítottak. Íme egy részlet a 2. lövészdandár parancsnokának egyik jelentéséből, amelyet az 58. hadosztály parancsnokának küldött: „1919. október 3. 15 óra 15 perc. Druzsnya. Jelentem, hogy ellenséges alakulatok gyűltek össze Babinci–Filippovicsi–Rudnya–Sibenszkaja körzetében és támadásra indultak a 3. nemzetközi ezred frontszakasza ellen Novaja Greblja–Filippovicsi–Rudnya–Sibenszkaja körzetében október 2-án 18 órakor két gyalogos zászlóaljjal és 200 szablyányi lovassággal, nyolc tábori löveg és két páncélvonat támogatásával."* Elkeseredett harc bonatkozott ki. Végül sikerült az ellenséget visszavetni kiinduló állásaiba, a Zdvizs folyó mögé.

Gavró ezrede napokig nem került ki a harcból. Október 12-re virradó éjjel Gavró a harcosok egy csoportjával megrohamozta az Irpeny-hidat, félresöpörte a hidat őrző zászlóaljat, majd olyan látszatot keltve, hogy megállította a támadást és beássa magát, álcázott manővert hajtott végre. A 3. nemzetközi ezrednek meghatározott időben el kellett érnie a folyót. Ott várták már a dnyeperi flottilla hajói, s a parancs szerint velük együtt kellett továbbfejlesztenie a támadást Kijev ellen.

* Ugyanott, 407. old.

Részlet a Dnyeperi Hadi Flottilla 2. hajórajának naplójából:

„A 3. nemzetközi ezreddel együtt Kijev ellen indítandó támadásról. Október 14-re virradó éjjel, miután Glebkovka faluban egyesültünk az 58. hadosztály 3. nemzetközi ezredével és megtárgyaltuk a Kijev ellen közösen indítandó támadás tervét, hajnalban valamennyi hajó Szvaromjéig ereszkedett le, hogy ott bevárja a nemzetközi ezred parancsnokának összekötőjét..."

Részlet az 58. lövészhadosztály törzsének hadműveleti jelentéséből:

„A kijevi harcok, kezdve attól a pillanattól, amikor alakulataink október 14-én este a fejvesztetten menekülő ellenség sarkában betörtek a városba, egészen végig rendkívül elkeseredetten folytak... A nemzetközi ezred többször elfoglalta Podolt, de az ellenség mindannyiszor kiverte... Sok foglyot ejtettünk, magunkkal hoztuk az »Alekszejev tábornok« repülőgépszállító vonatot, több mozdonyt, két repülőgépet, két páncélkocsit, négy löveget..."*

Részlet a 12. hadsereg kijevi csoportjának 144. sz. parancsából:

„1919. október 15. 23 óra. Kijev, 7-es versztakő [orosz mérföldkő] breszt-litovszki országút... Alakulataink elhelyezkedése a 20 órakor leadott jelentések szerint a következő: Az 520. ezred Bojarka körzetében van, az 522. ezred vonala Volinszkij–Zsuljani... az 517. ezred a Puskin-parktól balra, az 518. ezred Lukjanovka nyugati szélén, a nemzetközi ezred Podol körzetében... Az 519. ezred a zsitomiri országút mentén az Irpeny átkelőhelyét tartja... Feladatunk: végleg kiverni az ellenséget a városból és elfoglalni a Dnyeper hídját... Gavró elvtárs, a nemzetközi ezred parancsnoka a flottilla támogatásával Podolon át az Alekszandrov utcán támad és a Dnyeper partján nyomul előre. Elfoglalja a palotát, az arzenált, elvágja a Cepnoj-

* Ugyanott, 410. old.

hídnál [Lánchídnál] az ellenség visszavonuló alakulatait és lehetőleg elfoglalja az átkelőhelyet."*

Részlet a Dnyeperi Hadi Flottilla törzse hadműveleti osztályának jelentéséből:

„Október 15-én együttműködtünk a 3. nemzetközi ezred szárazföldi csapataival Podol körzete elfoglalásában, és a hajók két ízben közelítették meg Kijevet és tűz alá vették."

Október 16–17-én rendületlen hevességgel folytatódtak a harcok.

Október 14-én a Kurenyevkán lövések zaja hallatszott. A Krescsatikon hölgyekkel flangáló tisztek mosolyogva ekképpen magyarázták az eseményeket: „Hajtóvadászat folyik a bolsevikok ellen, de sehogy sem fogynak el." Ám a lövöldözés percről percre erősödött és közeledett. Podolban, a vásárcsarnok körül, az Alekszandrovszkaja és a Zsitnyetorzsszkaja téren harcok dúltak. A felső gátnál és a Vozdvizsenszkaján fegyveres osztagok tűntek fel. A verbovaja felől a Glubocsicától a Lukjanovkáig húzódó Volcsij meredek vízpartja irányában reguláris vörös alakulatok meneteltek. Valahol a Kontraktovaja tér környékén süvítve becsapódott egy lövedék. Aztán egy második, egy harmadik. Gyenyikin hadfiait most már elfogta a nyugtalanság, az idegesség.

A Vlagyimirszkaja domb alján elterülő téren a zenés kávéházból ijedten előugráltak a petljuristák, a hosszú kabátot és széles buggyos nadrágot viselő nacionalista uracskák. Pisztolyaikból vaktában lövöldözni kezdtek, s ezzel csak tovább fokozták a pánikot. Közben már mind közelebb csattogtak a lovak patái és egyre erőteljesebben harsogtak a „Hurrá!" kiáltások. A Podol felől vörös lovasok vágtattak errefelé. A lovasságnak egy másik csoportja a Trjohszvjatyityelszkaján és a Goncsarnaján nyomult előre. Asszonyok visítása, lövöldözés, bevert ablakok csörömpölése, a tajtékosra hajszolt lovak horkantása – mindez arra

* Ugyanott, 408—409. old.

figyelmeztette a „vitéz gyenyikinista tiszteket" és a „derék katonákat", hogy kereket kell oldaniuk. Némelyek a Parkovojhíd felé menekültek, mások a Pecserszkre igyekeztek feljutni, ismét mások végigszaladtak a Krescsatikon.

– Kijevbe betörtek a vörösök! Siessenek, uraim, siessenek!

– A Kadetszkaja úton bolsevikok vannak! A pályaudvart megkaparintották a vörösök!

Gavró hollófekete lován vágtat egy lovasosztag élén. Egy autót szeretne utolérni, amelyen tisztek menekülnek. Vágtában előveszi Mauserjét és egy-egy golyót küld a fekete, hosszú kocsi után, amely éppen a Pecserszk felé fordul. Csak úgy száguldanak a lovasok. „Üsd-vágd a gyenyikinista söpredéket!", „Majd adunk nektek Kijevet!"

Pucol az agyondicsőített fehérgárdista had, amely Oroszország megmentőjének szerepében tetszelgett.

A Vörös Hadsereg alakulatai, amelyek ennyire megtépázták a gyenyikinistákat és a petljurista kozákokat, végül is mégis kénytelenek voltak feladni Kijevet. Az ellenség betört a szovjet csapatok mögöttes területére és megakadályozta, hogy ezen a szakaszon jelentősebb erőket vonjanak össze. Ez mégis afféle főpróbája volt a decemberi támadásnak.

Részlet az 58. lövészhadosztálynak szóló 1919. október 18-i parancsból.

„...A nemzetközi ezred parancsnokának, Gavró elvtársnak. Foglaljon állást az Irpeny mentén, Irpeny állomástól az Irpeny folyónak a Dnyeperbe való betorkolásáig. Rombolják szét a Belicsi és Irpeny állomás közötti vasútvonalat. Állítsanak ki őrséget az Irpeny bal partjára. Folytassanak felderítést Visgorod és Priorka irányában. Az ezred törzsét helyezzék el Bucsa állomáson... Fegyko hadosztályparancsnok."

Részlet az internacionalista ezred parancsnokának az 58. lövészhadosztály parancsnokához 1919. október 18-án intézett jelentéséből:

„Ön mindennemű kapcsolat nélkül hagyott engem hátra... ezért visszahúzódom és Lihotyenón [Ljuhotyinón] át Gyemidovba vonulok, ahol várom a további utasításokat az északi harci szakasz parancsnokától. Gavró Lajos, a 3. nemzetközi lövészezred parancsnoka."*

Az utóbbi időben nem volt könnyű dolga az ezrednek. A szünet nélküli harc kimerítette az embereket. Már vagy két hónapja verték vissza az ellenség újabb és újabb támadásait a belső frontnak ezen a szakaszán. A 12. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa minden erejét arra fordította, hogy valahogy kitartson a Vörös Hadsereg támadó hadműveleteinek megkezdéséig.

Október hátralevő napjaiban és egész novemberben az 58. hadosztály, akárcsak a szomszédos 45. hadosztály is, amely október 19-től ismét I. E. Jakirnak, az egész északi harci szakasz parancsnokának vezénylete alá került, tevékeny védelmi harcokat folytatott. Az 519. nemzetközi ezred – hivatalosan ez lett a neve a 3. nemzetközi ezrednek –, amely baloldalt kapcsolatot tartott fenn a dnyeperi flottillával, jobboldalt pedig Bogun ezredével érintkezett, újra meg újra visszaverte az ellenség egyre dühödtebb támadásait, de állásait nem adta fel.

Részlet az 58. hadosztály törzsének 1919. október 31-én 9 óra körül leadott jelentésből:

„A 3. nemzetközi ezred szakaszán Midovicsi körzetében ellenséges felderítők eljutottak az átkelőhelyig, de észrevették és visszakergették őket. A 3. nemzetközi ezred a vasútvonaltól balra az Irpeny és a Dnyeper összefolyásáig terjedő szakaszt tartja..."**

1919. november elején az északi harci szakasz megszüntetése folytán a nemzetközi ezred az 58. lövészhadosztály 2. dandárjának állományába került. Ekkor fel is töltötték létszámát,

* Ugyanott, 411. old.
** Ugyanott, 416. old.

mégpedig főleg lengyel internacionalistákkal, s megkezdődtek az előkészületek a Kijev elleni újabb támadáshoz.

A *november 5-i jelentésből:* Az 519. nemzetközi ezred 4. zászlóaljának szakaszán az ellenség támadásba ment át, de géppuska- és puskatűzzel visszaverték. Az utakat hó borítja. *November 6.* Az 58. hadosztály 2. lövészdandárának 48. sz. parancsa szerint a nemzetközi ezrednek az a feladata, hogy keljen át az Irpeny keleti partjára és folytasson felderítést. *November 16.* 49. sz. parancs. Az ezred foglalja el a Petrovci állomás–Moscsun–Gosztomel vonalat, folytassa a bandák felszámolását, gyülekezzék a vasútvonal és Gyemidov között. Gavrót, a nemzetközi ezred parancsnokát az 58. hadosztály 2. lövészdandárának parancsnokhelyettesévé nevezik ki. *November 27.* A 2. lövészdandár 55. sz. parancsa: az ezred vonuljon Pilna–Moscsun felé. *December 5.* A 2. dandár 57. sz. parancsa: Az ezred indítson támadást.*

Szűkszavú parancsok, jelentések – mögöttük pedig a harcban töltött élet feszültséggel teli napjai és hetei, átcsoportosulások és menetek, küzdelmek és csetepaték, győzelmek és kudarcok. A magyarok megszokták már azoknak a helyeknek az ukrán nevét, amerre jártak: Mosztyiscse-Gorinka, Irpeny, Gyemidov. Hosszúak az őszi esték. Gavró végigjárja zászlóaljai állásait, jelentéseket ír a dandár törzsének, de sok minden egyébbel is foglalkozik. Esténként néha összegyűlnek Gavrónál földijei. Ilyenkor sokat beszélgetnek, de a régi dolgokat már alig emlegetik, mindig csak egy a témájuk: a háború. Az internacionalisták bátrak a harcban. De sokan el is estek. Már nincs az élők sorában Wienermann Lajos, de a Csapajev-féle 25. hadosztályban van egy ezred, amely a nevét viseli, sőt a Keleti Fronton az Alekszandrov Gaj-i hadosztályban két ezredet is róla neveztek el: egy gyalogezredet és egy lovasezredet. Valahol harcol Varga Gyula, a merész vörösparancsnok, Fekete Rudolfot harci

* Lásd ugyanott, 417—426. old.

érdemrenddel tüntették ki. Omszkban Kolcsak fehérgárdistái galádul meggyilkolták Ligeti Károlyt, a magyar kommunistát, aki nemzetközi osztagokat szervezett. Közvetlenül kivégzése előtt „Végrendeletem" című verssel szólt a fehérgárdisták börtönének falai közül szabadon maradt társaihoz:

„Ti eljuttok a vörös Budapestre,
És ölelés vár rátok és virág...
S ha visszanéztek csodás napkeletre
Veletek ujjong az egész világ."

Ligeti Károly meghalt, de végrendeletül hagyott sorai továbbra is mozgósították az élőket:

„És mind ott leszünk a végső csatában,
Én és a többi vörös magyarok.
Elhulltunk, de a győztes szabadságban
Újra életet Ti, Ti adjatok."*

És a vörös magyarok most Ukrajnában harcoltak, hogy kivívják a proletariátus szabadságát.

A 12. hadsereg törzsében ezeken az őszi estéken egy volt gimnazista lány rozoga írógépen lemásolta azokat a jegyzőkönyveket, amelyek a 12. hadsereg alegységeinek parancsnokai által a gyenyikinisták elleni harcban végrehajtott hőstetteiről adtak számot. Ezek között ilyenek szerepeltek: „Jegyzőkönyv. Gavró Lajos elvtárs, az 519. (volt 3.) nemzetközi ezred parancsnoka, a 3. nemzetközi ezredet vezényelve, 1919. október 18-án, amikor csapatainknak sürgősen el kellett hagyniuk Kijevet, mert az ellenség Kurenyevka és Priorka külváros körzetében bekerítette, nem kapva visszavonulási parancsot, ügyes manőverezéssel és bátorsággal, veszteségek nélkül kitört a gyűrűből.

* *Ligeti Károly* válogatott írásai. Kossuth Könyvkiadó 1957. 147—148. old.

1919. október 15-én a Kurenyevkán ügyes manőverezéssel és vakmerőséggel zsákmányolt az ellenségtől egy teljesen ép löveget. 1919. október 14-én Visgorodnál, az ellenség fergeteges tüze ellenére, fellelkesítve a parancsnoksága alatt álló ezredet, az ellenségtől két löveget zsákmányolt: egy háromhüvelykest és egy hathüvelykest.

A fentieket igazolva, a 2. dandár parancsnoka és komisszárja szükségesnek érezzük, hogy a leírt hőstettekért Gavró elvtársat Vörös Zászló-renddel való kitüntetésre terjesszük elő, s ezt aláírásunkkal megerősítjük. Vasziljev, az 58. lövészhadosztály 2. dandárjának parancsnoka."

I. F. Fegyko hadosztályparancsnok igen nagyra értékelte azokat az érdemeket, amelyeket Gavró ebben a hadműveletben szerzett, s ezt kifejezésre juttatta, amikor erre az előterjesztésre reagált: „Gavró elvtárs 1919-ben, amikor én az 58. lövészhadosztály parancsnoka voltam, a 3. nemzetközi lövészezredet vezényelte, amely az 58. hadosztály állományába tartozott, s egyidejűleg az északi harci szakasz parancsnoki teendőit is ellátta. Gavró elvtárs bátor, hozzáértő parancsnoknak bizonyult, több ízben súlyos csapásokat mért a Kijevet megszállva tartó fehér egységekre. Gavró elvtárs már abban az időben is kivált a hadosztály parancsnoki karából katonai tudásával, a hadtudományokban való jártasságával, tapasztaltságával."

A 12. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa indítványozta a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának, hogy másodszor is jutalmazza az internacionalisták rettenthetetlen parancsnokát, Gavrót a forradalomban tanúsított hősiességért járó legmagasabb harci kitüntetéssel: a Vörös Zászló-renddel.

1919 decemberének egyik hóförgeteges napján Kijev fölött ismét kitűzték a vörös zászlót. Messziről látszott, s az egész városból az egykori Városi Duma épülete elé sereglett a nép. Az emberek azért siettek ide, hogy gyönyörködjenek a zászlóban, hogy megöleljék a vöröskatonákat, megszorítsák a kezüket. Kijev felszabadítóinak a sorában voltak a 3. (519.) ezred internacionalista harcosai is, akik bátor odaadással küzdöttek a város szabadságáért.

A kijeviek szörnyű napokat éltek át. A petljuristák és gyenyikinisták nem kímélték a munkásnépet, bosszút álltak a múltért, szerették volna az emberek emlékezetéből a szabadságnak még a puszta gondolatát is kiirtani. De a proletár Kijev nem hajtott fejet. Amikor Vaszilkov és Borogyanka felől megdördültek az ágyúk, a városban működő illegális bolsevik csoportok hátba támadták a fehérgárdistákat. A Dnyeper vékony jegén át egy öreg halász kísérte a bal partról a városba a vörös osztagokat.

A harcok elcsendesedtek a Krescsatik, a Funduklejevszkaja, a Gimnazicseszkaja, a Zolotovorotszkaja, a Bibikovszkij bulváron. Gavró most ezrede élén ezeken az utcákon lovagol. A ló óvatosan lépked, mintha sebesült lovasára vigyázna. Gavró nem törődött a legutóbbi harcban szerzett sebével. Kötés borítja a fejét és egyáltalán nem zavarja. Csak a halántékában ne érezné azt a nyugtalanító dobolást! Nézi a havas fákat, házakat, a felajzott kijeviek tömegét és úgy érzi, hogy ez az ősi város a szívéhez nőtt, és ugyanúgy, ugyanolyan hűséges szerelemmel lehet szeretni, mint egy asszonyt. Különösen, ha az ember ott hagyja életének, ifjúságának egy részét. Márpedig a parancsnok fiatal,

éppen ezen a napon, december 28-án töltötte be 25. életévét. Ezredét 1919. december végén a 12. hadseregnek szóló parancscsal hadseregtartalékba helyezték és Vaszilkovból Kijevbe vezényelték át. Most a Luckije laktanyában kell berendezkedniük.

Ám nem sokáig maradhattak Kijevben. 1920. január 5-én az 58. hadosztály 2. dandárjának szóló parancs a dandár egységeit, köztük az 519. ezredet harckészültségbe helyezte. A gyenyikinisták dühödten védekeztek. A Vörös Hadsereg támadását megállították. Amikor a nemzetközi ezred alegységeinek parancsnokai a Bolsaja Podvalnaja 3. sz. alatt levő hadosztálytörzsre érkeztek, hogy átvegyék a parancsokat, Jan Boriszovics Gamarnyik fogadta őket.

– Gratulálok, Lajos, tiszta szívből! – Jan Boriszovics erősen megszorította magyar barátja kezét.

– Mihez gratulálsz? – kérdezte csodálkozva Gavró.

– Te nem is tudod?! Menj csak hamar a harcosaidhoz. A nemzetközi ezredet a forradalmi Vörös Zászlóval tüntették ki.

Ám a kitüntetést már új helyen ünnepelték meg az internacionalisták. A hadosztályparancsnok azt a parancsot adta a 2. dandárnak, hogy a kijevi személypályaudvaron haladéktalanul vagonírozzon be és tegye át állomáshelyét Bergyicsevbe. Így az 519. ezred is sürgősen elhagyta Kijevet.

1920. január 7-én az ezred harcosai teljes harci felszerelésben felsorakoztak Bergyicsev főterén. Gavró a komisszárral és a törzs főnökével az alakzat közepe elé lépett. Felharsant a parancs:

– Igazodj! Vigyázz! Felolvasom az ezredparancsnok parancsát: „A 3. nemzetközi lövészezred vörösparancsnok és vöröskatona elvtársai! A mélységes öröm és az önök által végrehajtott hőstettek feletti lelkesedés érzésével üdvözlöm önöket, drága ezredbeli elvtársak, a Vörös Zászló ünnepélyes átvétele alkalmából. Önök a harcmezőn tanúsított odaadó bátorságukkal, súlyos nélkülözésekkel és vérükkel szolgálták meg az ezrednek ezt a magas harci kitüntetést. A győzelmek szakadatlan sorozatával és a forradalom iránti hűségükkel szereztek dicsőséget a 3. nem-

zetközi ezred nevének. Éhesen és lerongyolódva, de egy pillanatig sem csüggedve, keményen tartották kezükben a munkásparaszt hatalom fegyverét. Biztos vagyok benne, hogy a Vörös Zászló alatt, amely most dicső ezredünk birtokába kerül, tovább haladnak a dolgozó nép hatalmáért vívott forradalmi küzdelem dicsőséges útján. A 3. nemzetközi lövészezred megmutatta és ezzel a Vörös Zászlóval a kezében ezután is megmutatja a forradalom minden ellenségének, hogy a hatalom a munkások és parasztok vaskezében van... Előre hát, elvtársak, igaz ügyünkért. Újabb győzelmek dicsőségével fogjuk elborítani Vörös Zászlónkat és a 3. nemzetközi lövészezred nevét!"*

1920. január 22-én Gavró ezredét átdobták a Matronki–Manyi–Romanov körzetbe, s ott védelemre rendezkedett be a Szlucs folyó mentén. Ezen a frontszakaszon szünet nélkül folytak a harcok. Február 3-án az ellenség kísérletet tett arra, hogy a Mlin–Osztrozseck körzetében levő hídon átkeljen a Szlucson, napközben pedig Peselni körzetében próbálták meg az átkelést. A következő tíz napban a harcosok hősiesen tartották a Sztribezs–Godiha vonalat. Gavró ezrede Vjunki falunál védte állásait.

Már 1920 legelején a lengyel hadsereg támadást indított a Délnyugati Front csapatai ellen. Februárban az ellenség elfoglalta Volhinia területének egy részét, s előnyomult Podolje felé. Az OSZFSZK és az Ukrán SZSZK kormánya tárgyalásokat folytatott Lengyelországgal, hogy elejét vegye az újabb háborúnak. Ám Lengyelország nem is válaszolt a békejavaslatra.

Vlagyimir Iljics Lenin beszédet mondott a dolgozó kozákok I. összoroszországi kongresszusán, s ebben a többi között azt mondotta: „... ha a lengyel imperialisták azzal fenyegetnek bennünket, hogy háborút indítanak Oroszország ellen, akkor mi azt mondjuk: »Próbálják csak meg! Olyan leckét kapnak, amelyet sohasem felejtenek el.«"**

* A magyar internacionalisták... II. köt. 426—427. old.
** LÖM 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 172. old.

A Vörös Hadsereg hadvezetése megtette a szükséges lépéseket, hogy megszervezze az ellenállást az újabb intervencióval szemben. Március elején a Délnyugati Front parancsnoka elrendelte, hogy a 12. és a 14. hadsereg indítson ellentámadást a fehérgárdista csapatok ellen.

A súlyosabb harcok március–áprilisban kezdődtek Novográd-Volinszkij körzetében. Ennél a kis városkánál, valamint Kamenyec-Podolszk mellett, az Uborty folyó mentén – a Délnyugati Front vonalán – Piłsudski 40 000 gyalogost és lovast, 500 löveget, mintegy 2000 géppuskát vont össze. Az antant abban a reményben fegyverezte fel a fehérlengyeleket, hogy hamarosan elfoglalják majd Ukrajnát, utána pedig akár Moszkva ellen is vonulhatnak. Az antant erőt és pénzt nem sajnálva támogatta a fehérlengyel kalandot. Lengyelországnak adták át mindazt az amerikai hadfelszerelést, amely Franciaországban összegyűlt, s amelynek értéke több százmillió aranyrubelre rúgott. A fehérlengyel hadsereg 1920 áprilisában ötszörös erőfölényben volt a Délnyugati Front csapataival szemben. S Piłsudski seregeit Petljura hadosztályai is támogatták.

Az 58. hadosztálynak, amelyhez az 519. nemzetközi ezred is tartozott, csapatkiegészítésre volt szüksége. Egy-egy lövészezrednek már legfeljebb 250–300 gyalogosa volt. A hadosztályt átszervezés céljából vissza kellett vonni Bergyicsevbe. De három napba sem tellett, s máris újabb parancs érkezett: haladéktalanul küldjenek ki egy élosztagot Zsitomir irányába. A Szlucs folyónál lengyel légiós alakulatok mozgását figyelték meg. A hadosztályparancsnok megmagyarázta a feladatot: Siskin és Vasziljev dandárainak, köztük Gavró ezredének, el kell érniük a folyót és el kell foglalniuk Novográd-Volinszkijt és Rogacsovot.

Eleinte minden különösebb akadály nélkül meneteltek. Ám vagy tíz kilométernyire a Szlucs folyótól a hadosztály élcsoportjai találkoztak az ellenséggel és harcba keveredtek. Az ellenség a folyó felé vivő utakon kezében tartotta az uralkodó magaslatokat, és erős tüzérségi tűzzel, majd puskatűzzel útját állta az előnyomuló csapatoknak. Az ezred nem szenvedett ugyan külö-

nösebb veszteségeket, de védelembe kellet vonulnia, át kellett csoportosítania erőit, meg kellett erősítenie a szárnyakat. A jobbszárnyra vezényelték a tartalékot: a 174. üteget. Éppen itt tervezték végrehajtani az 58. hadosztály fő csapását Novográd-Volinszkij irányában. A felderítés adatai szerint a várost jól megerősítették. Itt még a világháború idejéből maradtak német erődítések, drótakadályok. Éppen ezt a terepszakaszt szemelték ki a fehérlengyelek fő védelmi vonaluknak.

Öt napig tartó harcok után, amikor a hadosztály már elfoglalta a Szlucshoz vezető utakat, az előnyomulást leállították. Egyik este a harcosok az ezred törzsébe hoztak egy katonaszökevényt, egy lengyel parasztot. A sovány, rongyos ruhát viselő ember szó nélkül ledobta felsőruházatát. Felhúzva ingét megmutatta a hátát, amelyet véres sebhelyek borítottak. A szökevény elmondta, hogy a fehérlengyelek másnapra támadást terveznek a hadosztály ellen Rogacsov felől. Bár az ilyen értesüléseket nem lehetett teljesen megbízhatónak tekinteni, a hadosztályparancsnok, minden egyéb adatot is figyelembe véve, úgy döntött, hogy megelőző hadműveletet hajt végre: megrohamozza Rogacsovot északkelet felől, ahonnan az ellenség a legkevésbé számít csapásra. Erről az oldalról rejtve érhető el a folyó, mert csaknem egészen a partjáig húzódik az erdő.

Éjjel a hadosztály egy csapást mérő csoportja a legnagyobb csendben pontonokon átkelt a folyó túlsó partjára, hogy aztán a megadott jelre megrohamozza a várost. Közben (az átszökött katona igazat mondott) a fehérlengyelek, összevonva erőiket a hídnál, támadásra indultak. Pirkadatkor az internacionalista harcosok benyomultak a városba és közelharcot kezdtek az utcákon. A fehérlengyeleket igen meglepte, hogy bekerítették őket. Előttük és a szárnyakon Siskin dandára, a hátukban meg az internacionalisták az erősítésképpen mellékük vezényelt csoportokkal. Gavró a gyors lovasszázadot a híd körüli magaslatokon vonta össze, s amikor a légiósok, a vöröskatonák nyomása elől meghátrálva, menekülni próbáltak, ott is tűz fogadta őket. Reggel nyolc órára be is fejeződött az akció. Az ellenség súlyos

emberveszteségeket szenvedett, 600 katona fogságba esett, nagy mennyiségű hadfelszerelést sikerült zsákmányolni. A fehérlengyeleknek csupán egy kis része tört át a gyűrűn és menekült el a folyó mentén felfelé.

Néhány nap múlva Gavrót egyik este a hadosztály parancsnokához hívták. Siskin és Vasziljev dandárparancsnok már ott volt. A hadosztályparancsnok fáradtan egyik kezére támasztotta fejét, a másik kezével meg ceruzájával idegesen kopogott az asztalon:

– Parancsnok elvtársak, figyelem! Azt az utasítást kaptuk, hogy vonjuk vissza az arcvonalat és vonuljunk vissza Zsitomir felé. A frontot áttörték, s a bekerítés veszélye fenyeget bennünket. Ma, 24 órakor indulunk. Van kérdés? A visszavonulás hadműveleti terveit megkapják a törzs főnökétől.

Ez 1920. április 25-én volt.

Gavró már akkor világosan látta, milyen súlyos helyzetbe kerültek, amikor a hadosztályt Zsitomir felé dobták át. Állandó mozgásban voltak. Április 27-én a hadosztály állományában 4475 harcos, 1231 ló, 306 szekér, 93 géppuska, 13 löveg és egyetlen rádióállomás volt.

Gavró eléggé levert volt, viszontlátva azokat a helyeket, ahol nem is olyan régen még csépelte a gyenyikinistákat, a petljuristákat, a banditákat, ahol könnyű szívvel és örömmel vállalta a harcot, maga mellett tudva Fjodor Lozskint, a fiatal munkást, a nagyszerű elvtársat. Akkor még összeolvadt a harcosokban a cél és a forradalmi lelkesedés, félresöpörve útjából minden ellenkezést. Minél hamarább Kijevbe kell érniük, ott kapják majd a további parancsokat. Gavró kész végrehajtani a forradalom minden parancsát, hiszen a forradalom katonája.

Április vége. Gavrónak eszébe jutott, hogyan pillantotta meg először Kijevet éppen egy évvel ezelőtt, amikor a pályaudvar peronjára lépett. Alig egy éve ennek, s mennyi minden történt azóta! Mennyi mindent élt át, hány derék új ismerőst szerzett, akiket őszintén megkedvelt nyíltszívűségükért, barátságos viselkedésükért.

Kijevben a körzet törzsében Gavró azt az utasítást kapta, hogy szállásolja el az ezredet 40 versztnyire Kijevtől délnyugatra, Pliszeckoje-Vaszilkov faluban. De ezt is csak átmeneti állomáshelynek szánták. A fehérlengyelek támadtak. Az 58. hadosztály meg fedező-csapatokat helyezett el.

Az ellenséges túlerő nyomásának engedve a Vörös Hadsereg visszavonult. A fehérlengyelek már április 26-án elfoglalták Zsitomirt, Korosztyenyt, Radomiszlt, másnap Malint, Bergyicsevet és Kazatyint.

A fehérlengyelek 50 000 fős hadereje lavinaként hömpölygött Kijev felé. A mintegy 500 kilométer széles fronton alig 15 000 vöröskatona állt szemben velük, s ezek soraiban férfiasan küzdöttek az internacionalisták is. Az 519. ezred harcolva visszavonult Kijev felé.

A hadosztály törzsében rendkívüli ülést tartottak a parancsnokok. A bonyolult helyzet maximális erőfeszítéseket követelt meg a front minden egyes egységétől. Számba vették a tartalékokat, azt latolgatták, milyen úton-módon növelhetnék az ezredek harci erejét. Feladatul tűzték ki azt, hogy az egységeknél tovább kell fokozni a politikai munkát. A harcosok között röplapokat osztottak szét. Ezeken az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa arra szólított fel mindenkit, hogy minden lehető eszközzel támogassa az ukrán nép harcát a fehérlengyelek ellen. Április 29-én az UK(b)P Központi Bizottsága, az Összukrajnai Központi Végrehajtó Bizottság és az Ukrán SZSZK Népbiztosainak Tanácsa azzal a felhívással fordult az ukrán néphez, hogy minden ereje megfeszítésével szabadítsa fel Szovjet-Ukrajnának az ellenség által megszállt területeit.

A Délnyugati Front Forradalmi Katonai Tanácsának tagja figyelmesen végighallgatta a parancsnokok jelentéseit.

– Tisztában vagyok vele, hogy nehéz a helyzet. De ez elkerülhetetlen. Csak a mesében megy mindig minden simán. Ránk törnek a tőkések és a földesurak, s nem csupán Oroszországéi. Hiszen a kizsákmányolóknak is megvan a maguk „internacio-

náléja"! Most az a legfontosabb, hogy visszaállítsuk régi helyzetünket. Nem szeretnék hiú reményeket ébreszteni és vigasztaló szavakat mondani: úgy döntöttünk, hogy feladjuk Kijevet. Visszavonulunk a Dnyeper bal partjára, ott védelemre rendezkedünk be, aztán hozzálátunk a csapatok felkészítéséhez, hogy majdan átkeljünk a Dnyeperen és megindítsuk a támadást. Minden harcosnak meg kell magyarázni, hogy egyelőre nincs annyi erőnk, amivel megvédhetnénk Kijevet, a város védelme megkötné kezünket-lábunkat. Ez nem volna célszerű sem taktikailag, sem stratégiailag. Hadd vázoljam most röviden a helyzetet. A 6. lengyel hadsereg Kamenyec-Zsmerinka irányában támad, a 2. Szárni irányában, a 3. pedig, amelynek parancsnoka Piłsudski egyik közeli cinkosa, Rydz-Śmigly, Petljura bandáival együtt Sepetovka felől egyenesen Kijev irányában nyomul előre. 12. hadseregünk alakulatai nagyjából szervezetten vonulnak vissza. A fő erőket idejében visszavontuk. A segítségünkre jön majd az első lovashadsereg. Ide vezénylik továbbá a Csapajev-féle 25. hadosztályt, a Turkesztáni és a Kaukázusi Front néhány egységét, a baskir hadosztályt, továbbá 8 menetzászlóaljat, néhány nemzetközi ezredet, páncélvonatot.

Felszólalását befejezve, a Forradalmi Katonai Tanács tagja azt mondotta:

– Ennyit tudok mondani, parancsnok elvtársak. Nyugalom, kitartás és újra csak kitartás. S ami a legfőbb: hinnünk kell a forradalom ügyében, bíznunk kell magunkban – enélkül olyanok volnánk, mint a szárnyaszegett madár. Sok sikert kívánok!

Gavró az órájára pillantott. Aranyórája, amelyet még Asztrahanyban kapott kitüntetésképpen, hajnali fél négyet mutatott.

Május első napjaiban a 12. hadsereg megkezdte a visszavonulást Kijevből. A vöröskatonák végigmeneteltek a Krescsatikon, aztán lefordultak Podol felé, onnan pedig egyik részük a hidakon ment át Darnyica, Brovari felé, másik részük meg kompon, csónakon kelt át a Dnyeperen. A macskaköveken dübörögve végigdöcögtek a géppuskás kocsik, a tüzérek hajtották a lövege-

ket, lőszerládákat húzó testes, nagy sörényű lovakat. Mindez nyugodtan, meggondoltan ment végbe, egyáltalán nem érződött az ilyen helyzetekben szokásos kapkodás.

Sokan meglepődtek azon, hogy a hidakat – a lánchidat, a vasúti hidat és a fahidat – nem robbantották fel. Gavró ezt így magyarázta meg harcosainak: „Nincs szándékunkban messzire elmenni, a hidakra még szükségünk lesz..." Május 6-án az intervenciósok bevonultak Kijevbe.

Az 58. hadosztály Darnyica környékén védelemre rendezkedett be a Dnyeper mentén. A vasúti hídtól jobbra az 519. nemzetközi ezred helyezkedett el, balra pedig az 518. lövészezred.

Néhány napon át az arcvonalon viszonylagos csend uralkodott, nem számítva az esténként megismétlődő kisebb tűzpárbajokat. Az egyik sötét, ködös éjszakán a légiósoknak sikerült átkelni a folyón és hajnalban megtámadni az 519. ezred állásait. A védelmet áttörték. Az internacionalisták, hogy elkerüljék a bekerítést, visszavonultak. A Dnyeper bal partján a Brovari állomásért vívott harcokban az internacionalisták heves ellenállást tanúsítottak az ellenséggel szemben. Malaja Alekszandrovka körzetében Gavró ezrede különösen kitűnt hősiességével. Az ezen a szakaszon vívott harcokért, bátorságáért és hősiességéért Gavró Lajost arany díszkarddal tüntették ki.

Alig három hét telt el azóta, hogy a fehérlengyelek átkeltek a Dnyeper bal partjára, amikor az 58. hadosztály parancsnoka azt a parancsot kapta, hogy készüljön fel az általános támadásra. A legközelebbi fő feladat: Kijev felszabadítása.

Ezekben a kemény harcokkal teli napokban Gavró Lajost a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 58. hadosztály 173. dandárjának parancsnokává nevezték ki. Ebben az időben ez a hadosztály tartotta a frontot a Brovari–Alekszandrovka vonalon. 1920. június 4-én a dandár harcosai meghallgatták új parancsnokuk első parancsát: „A mai napon az 58. hadosztály parancsnokának rendelkezése értelmében átvettem... a 173. dandár parancsnokságát az összes ügyekkel. Boldog vagyok, hogy titeket irányíthatlak, a 173. dandár dicsőséges sasait. Nemegyszer bebi-

zonyítottátok a forradalom ügye iránti odaadástokat azokban a szakadatlan harcokban, amelyeket Ukrajnának a gyenyikinista fehérgárdista bandák és a lengyel pánok hadai alóli felszabadításáért vívtunk. Meggyőződésem, hogy most is minden erőtöket megfeszítitek a nagy ügy érdekében, hogy felszabadítsuk Ukrajna és Lengyelország proletariátusát a lengyel burzsoázia erőszakos uralma alól... Gavró dandárparancsnok."*

Június 5-én a dandár azt a feladatot kapta, hogy foglalja el Brovari állomást, majd gyors előnyomulással érje el Darnyicát, állandó rajtaütésekkel kösse le az ellenséget, és az első adandó alkalommal törjön be Kijevbe. Június 10-én a dandárparancsnokot arra utasították, hogy egyik ezredével fedezze a Kijev–Podolszk vasútvonal hídjait (a lánchidat, a hadászati hidat, a fahidat, a déli vasúti hidat, a Kijev–Voronyezsit), a többi ezredet pedig dobja át Oszokorki körzetébe, hogy átkeljenek a Dnyeper jobb partjára, majd délnyugat felől megrohamozzák Kijevet, és kijussanak a Priorka–Szvjatosino vonalra. „A Kijev elleni csapásnak lendületesnek és határozottnak kell lennie" – hangzott a parancs.

Június 11-én a Délnyugati Front törzsének jelentésében közölték, hogy a dandár egységei elfoglalták a hidak körzetét és átkeltek a jobb partra.

Nehéz volna szavakkal leírni a vöröskatonák lelkesedését, példátlan hősiességüket, vakmerőségüket. Gavró talán az egész háború alatt nem látott még ehhez foghatót, pedig egyet-mást átélt már. A meglepetésszerű csapás váratlanul érte a fehérlengyelek poznańi ezredét, amely a vasúti hidat védte. Gavró dandárja elvágta a légiósok elől a visszavonulás útjait és a mocsárba kergette őket. Néhány órán belül a poznańi ezrednek hírmondója sem maradt. A hídon a dandár már nem kelhetett át a Dnyeperen, mert a fehérlengyelek a hidat felrobbantották.

* A magyar internacionalisták... II. köt. 455. old.

A dandárparancsnok, egy percet sem vesztegetve, úgy rendelkezett, hogy kutassanak fel segédeszközöket az átkeléshez. A harcosok mindenfelől deszkákat, gerendákat, rőzsét hordtak össze. Késő este, pontosabban már éjjel, megkezdték az átkelést. Akinek nem jutott tutaj vagy deszka, úszva kelt át a folyón, lova sörényébe kapaszkodva.

Hajnalban a dandár harcosai, akiket a bal partról tüzérségi tűz támogatott, lehengerelve a fehérlengyelek fedezőcsapatait, benyomultak a Gyemijevkára, Pecsorszkba. Átázott, piszkos ingblúzban futottak a vöröskatonák a Krescsatik felé. A mind magasabbra emelkedő nap sugaraiban csak úgy szikráztak kardjaik, szuronyaik, ezernyi torokból harsogtak a „Hurrá!", „Előre!", „A forradalomért!" kiáltások.

Valahol a Dumszkaja tér körül egy géppuska kattogása, puskák ropogása hallatszott. Ezúttal nem a légiósok indultak ellentámadásba. A kijevi bolsevikok küldték „üdvözleteiket" a menekülő fehérlengyel had után. A várost maró füst sűrű felhője borította. Égett a hajdani cári palota, a Vlagyimir szobra mellett álló gimnázium meg valamilyen nagy faház a Pankovszkaján. A volt Városi Duma épületének tetején viszont már a vörös zászló lengett.

Az 58. hadosztály azt a parancsot kapta, hogy egy ezredet hagyjon Kijevben a rend fenntartására, a többi erővel pedig, a 7. hadosztállyal együttműködve, tisztítsa meg az Irpeny és a Dnyeper közötti körzetet. A 173. dandár parancsnokát, Gavró Lajost ideiglenesen a város parancsnokává nevezték ki.

Éjjel Andrej Ivanov elnöklete alatt megtartotta első ülését a Forradalmi Bizottság Ötös Választmánya. A Forradalmi Bizottság tagjaként Gavró Lajos dandárparancsnok, Kijev katonai helyőrségének újonnan kinevezett parancsnoka ismertette a helyzetet, vázolta elképzeléseit arra vonatkozólag, hogy milyen intézkedésekkel lehetne a városban a leggyorsabban helyreállítani a normális életet.

Lefekvés előtt Gavró még egyszer átnézte a legfrissebb távirati

jelentéseket, a legújabb parancsokat és hadműveleti összesítő jelentéseket. Így tudta meg, hogy Jakir csoportja elérte az Obuhov–Fasztov vonalat. Az 1. lovashadsereg alakulatai felszabadították Zsitomirt, Bergyicsevet és harcokat folytatnak Radomiszlért és Malinért.

Éppen éjfélt mutatott az óra, amikor az utóbbi idők egyik legnehezebb napján végre nyugovóra térhetett.

*Naplójegyzetek**

Ovrucs, 1920. június. Szeretnék egyet-mást feljegyezni magamnak. Időm van most rá. Egyszerűen csak azért teszem ezt, hogy később, jegyzeteimet olvasva, felidézhessem a múltat, azokat az időket, amikor sokszor egyetlen nap is egy évnek tűnt, egy év pedig talán egy évszázaddal is felért. Egyelőre még alig lehet képünk azoknak az eseményeknek a jelentőségéről, fontosságáról, amelyeknek most tanúi, tevékeny résztvevői vagyunk. Bizonyosra veszem, hogy utódaink irigyelni fognak bennünket. De még mennyire! Hiszen mi a forradalom katonái voltunk, a világ első olyan forradalmának a katonái, amely leszámolt a haszonlesés és harácsolás, az emberi megaláztatás és rabság régi, rothadt világával. Az új éra meghozta az embereknek a szabadságot, szabadon élhetnek, dolgozhatnak, szerethetnek, örülhetnek az életnek. A győzelmet nem fogjuk mind megérni. Sokan nem lesznek már akkor az élők sorában... De azok, akik elesnek a harcban, örökké ott élnek majd az emberek emlékezetében, mert a hősök sosem halnak meg, amint ezt Lenin mondotta...

Hadosztályunkat átszervezés végett vezényelték Ovrucsba, ebbe a csendes városkába. Hadseregtartalékban vagyunk. Tegnap kellemes meglepés ért: a 12. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa nevében arany díszkardot adtak át nekem. A Brovari–Alekszandrovka körzetében vívott harcokért. Nyilván van bennem valami gyermekdedség, mert még ma is elmondhatatlan öröm tölt el, amikor kezemben forgatom ezt a gyönyörű fegy-

* A szovjet szerzők könyvük megírásánál felhasználták Gavró saját naplófeljegyzéseit, amelyek eddig a magyar kutatók számára is ismeretlenek voltak. — *A lektor.*

vert. A saját kardom is olyan, hogy múzeumba illik. De ez! Pengéje akár a borotva! Csak a markolaton levő felirat ejt zavarba: „A derék katonának hősies helytállásért." Még szerencse, hogy inkább csak díszítésnek tűnik – olyan cirkalmas a felirat.

Persze, kell ez a kis pihenés, erőgyűjtés. De túlságosan sok heverészésre nincs szükség. Legfeljebb három–öt napra. Ez is éppen elegendő ahhoz, hogy az embert megölje az unalom...

Ivanov nem akart elengedni Kijevből, a hadsereg parancsnoksága viszont ragaszkodott hozzám. Ivanovval régi barátokként vettünk búcsút egymástól, bár alig volt időnk alaposabban megismerni egymást. Derék ember. Energikus, határozott, vasakaratú! Ha bírná, hegyeket mozgatna meg.

A Kijev Kormányzósági Forradalmi Bizottság a hadsereggel együtt jött a városba. A bolsevikokra most nehéz napok járnak, s kevés az ember, mindenki a hadseregben van.

Amikor a hadosztályhoz érkeztem és utolértem régi harcostársaimat, újra nyakig belemerültem a munkába. Nálunk mindenki élénken tárgyalja a fehérlengyelek ellen Kijev körül és Zsitomiron túl folytatott hadműveleteket. Engem is meglepett, hogyan engedhették ki a szinte már teljes gyűrűből Piłsudski 3. hadseregét. Borogyankában a 25. hadosztály nem bírta a fehérlengyelek nyomását. A Malinnál álló 7. hadosztályt visszaszorították. Az I. lovashadsereg, amelynek be kellett volna zárnia a bekerítés gyűrűjét, váratlanul visszavonult Zsitomir felé. Hogy miért? Nem volt annyi ereje, hogy északnyugat felől átkarolja a fehérlengyeleket... s a lengyel 3. hadsereg, amelyet meg kellett volna semmisíteni, most újjáéledt és teljes egészében készen áll az ellencsapásra. Nos, majd megtanítjuk móresre.

Ovrucs, június 25. Végrehajtottuk a parancsot és dandárunk elfoglalta állásait Vlednyiki–Ovrucs körzetében. Feladatunk „védeni a rést" Pavlovszkij 24. vashadosztálya és Kutyakov 25. (Csapajev-féle) hadosztálya között. Tőlünk balra Galikov 7. hadosztálya áll. Minden jel szerint hamarosan harcba keveredünk.

Olevszk, 1920. július. Legmerészebb álmomban sem hittem volna, hogy két hétig hagynak pihenni. A harcosok pompás színben vannak, kitűnő a hangulatuk...

A pihenőnek vége. Megkaptuk a parancsot: 12. hadseregünknek erőszakos átkelést kell végrehajtania a Szlucs folyón. Mi Golikovnak, a 7. hadosztály parancsnokának a csoportjába kerültünk. Az 58. hadosztály feladata az, hogy átkeljen a Szlucs folyón és elérje a Szárni–Karacsin vonalat. Felderítést folytattunk: az ellenség sietve evakuál, szétrombolva a hidakat és vasútvonalakat. A 173. dandár tehát továbbfejleszti majd a támadást, hogy elérje a Gorogyeck–Kricsilszk–Koroszty vonalat. Az Uborty folyó mentén áttörtük az ellenség védelmét.

Elfoglaltuk a 25. hadosztály állásait. De újra meglepetés ért, azok nem a folyó túlsó partján vannak, ahogy feltételeztem, s ahogy a hadsereg törzséből tájékoztattak, hanem az innenső partján. A fene érti ezt.

Guta Szapocsevszkaja, július. Golikov csoportja három hadosztályból áll. Beszélgettem a parancsnokokkal, a komisszárokkal. Érzem, hogy nagyon bizonytalan a helyzet. A sorozatos kudarcok után a harcosok körében nyomott a hangulat.

Parancsban kiadtam: tekintettel a küszöbönálló hadművelet döntő fontosságára, felszólítom az összes parancsnokokat és pártmunkásokat, hogy vessék latba minden erejüket és energiájukat a siker elérése érdekében... Ettől a hadműveléttől függ az egész Délnyugati Front általános sikere, ezért megparancsolom: elsősorban a kommunisták tanúsítsanak maximális állhatatosságot, rettenthetetlen bátorságot, az akciókat gyorsan és erélyesen hajtsák végre és ragadják magukkal a vöröskatona elvtársakat.*

A felderítés jelentései szerint Piłsudski hadai gyors ütemben készülődnek az ellentámadásra. Világosan látom, hogy egyetlen napig sem várhatunk tovább. Haladéktalanul át kell kelnünk a folyón. De hogy oldjam meg ezt? Megszakadt a kapcsolatom

* Lásd ugyanott, 467. old.

a hadsereggel és a csoport parancsnokságával. Úgy döntöttem, hogy kezembe veszem a hatalmat. Lesz, ami lesz. Éjjel kiadom a parancsot: a kialakult súlyos helyzetre való tekintettel elrendelem, hogy a 173. dandár N. ponton gyülekezzen. A 25. hadosztály ott álló csapatait és a 174. dandárt a saját parancsnokságom alá vonom... Kutyakov, a 25. hadosztály parancsnoka megsebesült. B. Tal, aki ideiglenesen átvette a hadosztályparancsnoki teendőket, a leghatározottabban elutasította azt, hogy alávesse magát az én parancsaimnak, azt mondja, hogy a hadosztály teljesen harcképtelen. Alaposan elő kellett vennem a hadosztályparancsnokot. Razumovszkij, a politikai osztály parancsnoka mellém állt. Végül is jobb belátásra bírtam őket.

Hajnalban, terepfelderítés után, megindítottuk a támadást a lengyel hadosztály és a Petljura-féle hadosztály csatlakozási pontján. Reggel ötkor kierőszakoltuk az átkelést az Uborty folyón. Teljes siker. Rengeteg hadizsákmányt szereztünk, de a legértékesebb belőle: 16 löveg, 36 géppuska. Mind vadonatúj, angol gyártmányú. A lengyelek visszavonultak Rakitnoje felé. Megparancsoltam, hogy valamennyi dandár adja ide lovasait. Így vagy ezer lovas gyűlt össze. Ezeknek aztán azt a feladatot adtam, hogy foglalják el Rakitnojét. Micsoda remek fickók! Rakitnoje elfoglalása után folytatták az előnyomulást egészen a Sztir folyóig. Rákényszerítették a lengyeleket arra, hogy visszavonuljanak az Ubortytól.

Mulecsici, július. Az 519. nemzetközi ezrednek azt a parancsot adtam, hogy foglalja el Borovojét, és az 517. ezreddel együtt indítson támadást Tyihovicsi–Kuhockaja és Volja–Zseleznyica irányában. Csupa derék fickóból áll ez az én nemzetközi ezredem, mert valahogy csak az enyémnek tartom... Lehet, hogy azért is küldöm mindig oda, ahol a legnehezebb feladatok várnak rá.

Kaptam egy röplapot: a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának felhívását a Vörös Hadsereghez. „Az Önök hősiessége a történelemben sohasem merül majd feledésbe." Nagyon helyes.

Perga, 1920. július. Újra megakadtunk. Őt ízben is megrohamoztuk a fehérlengyeleket, de sikertelenül. Jól megerősítették itt pozícióikat. Elfoglalták a németek egykori állásait, betonerődítményeit, amelyekből futóárkok vezetnek különböző irányokban, drótakadályokat készítettek. Minden hiába, ördögfajzat, csak elkapunk benneteket! Futni fogtok még, hogy vissza sem mertek nézni!

Végre kaptam parancsot a hadsereg törzséből. Most alárendelték nekem a 25. hadosztály két dandárát (a 74. és a 75. dandárt) és az 58. hadosztály két dandárát. Tüzérségi fedezet alatt kierőszakoljuk az átkelést a Sztir folyón. Belszkaja Volja körzetében folytatunk majd harcokat. A Sztohod folyónál forró a helyzet; Cserszk körzetében a vöröskatonák a szögesdrót akadályok előtt a géppuskatűzben a földhöz tapadtak. A lengyelek ismét ellentámadásba indultak. Visszahúzódtunk a folyó mögé. Itt erődítmények vannak még a világháború idejéből. A felderítők azt jelentették nekem, hogy a mi körzetünkben vörös partizánok egy csoportja működik. Utasítást adtam, hogy a csoporttal haladéktalanul vegyék fel a kapcsolatot. Tegnap a parancsnokuk maga jelentkezett nálam. Rokonszenves fiú, volt vöröskatona. Hazaküldték gyógykezeltetésre, amikor meg odaérkeztek a lengyelek, az erdőbe menekült. Összeverődtek vagy százan, van egy géppuskájuk. Hát ez is csak erő! Együtt dolgoztuk ki a támadás és a Sztir folyón való erőszakos átkelés tervét. Reggel tüzérségem minden erejét rávetettem a lengyelek állásaira. Tüzéreink nem sokat teketóriáztak, és lerombolták az ellenség védelmi állásait, a földdel tették egyenlővé torlaszaikat... Reggel hat órakor a harcosok és a partizánok rajtaütöttek Piłsudski emberein. Kézitusába keveredtek, de idegeik nem mondták fel a szolgálatot. A lengyelek összeroppantak, s vagy négy kilométernyit futottak. A Sztiren átkeltünk és folytattuk az előnyomulást. A lengyelek Gomel, a Bug felé menekülnek. Derék fickók ennek a Csapajev-féle hadosztálynak a harcosai!

Igen nagy kellemetlenség ért. Megbetegedtem. Belázasodtam,

iszonyú fejfájás gyötört. Alighanem megfáztam. Azon az éjszakán, amikor átkeltünk a Sztiren, a vízbe pottyantam. Hideg volt, akár a jég. Még meg is lepődtem rajta, hiszen nyár van. Azt hittem, majd kiheverem; hát nem hevertem ki. Az orvos ragaszkodik hozzá, hogy azonnal kórházba feküdjek, mert tüdőgyulladást kaphatok. Valószínűleg csak rám akar ijeszteni, de mi mást tehetnék, engedelmeskednem kell.

Egy kunyhóban fekszem, igen rokonszenves embereknél. A szoba sarkában gyógyfüvek csüngenek: macskagyökér, orbáncfű, menta, martilapu, pásztortáska, pimpó. Valóságos házi patika. A füvek kellemes, megnyugtató illatot árasztanak. Egy kilencven felé járó öregasszony kuruzsol engem. Iszogatom a fűvekből főzött teát, és hallgatom Márfa anyót, aki szeretne mestersége titkaiba beavatni. Most már tudni fogom, hogy a cickafarknak szeptemberben van különös ereje, az orbáncfüvet pedig akkor kell szedni, amikor virágba borul. A pimpót viszont tavasszal gyűjtik, az útilapunak pedig a gyökere is hasznos...

Hallgatom Márfát, s közben gyönyörködöm a tisztaságtól ragyogó padlóban, a rongyból szőtt tarka szőnyegekben, élvezem a vakítóan fehér ágyneműt, kis fahordóból nyalogatom a hársmézet, szürcsölgetem a fölös tejet. A tejet kemencében forralták fel. Pompás. De a bajtársaimmal vajon mi lehet?

0 pont. 1920. augusztus. A Bugnál utolértem a mieinket. Gyula azt sem tudta, mivel kedveskedjen. Valahonnan füstölt sonkát szerzett (élek-halok érte). Átszaladt hozzánk Szmirnov, Földes János századparancsnok, Janik Béla ezredparancsnok-helyettes és még néhány bajtárs. Nagy murit csaptunk. Közben elmondták nekem, mi minden történt távollétem óta. Parancsot kaptunk arra, hogy a Bug irányában megindítsuk a támadást, majd folytassuk az előnyomulást Lublin felé. S még valami: odafent úgy rendelkeztek, hogy az 58. hadosztály a moziri csoport parancsnoksága alá helyezendő. Mire jó ez? Nem értem. Hiszen a hadosztály létszáma annyira megcsappant, hogy már csak nevében hadosztály. Vagy talán rosszul látom a dolgot?...

A Lublin–Vlodava országúton menetelünk – az én dandárom és Siskin dandárja. A lengyelek jelentős erőibe ütközünk. A harc váltakozó sikerrel folyt. Lovasaink kitettek magukért. Megfutamították Piłsudski híres huszárjait, elfoglalták az ellenség egyik dandárjának a törzsét. Egy érdekes okmány került a kezükbe: a 3. lengyel hadseregnek szóló parancs, amelyben pontosan felvázolták az egész arcvonalon végrehajtandó támadó hadműveletet, pontos tervet közöltek arra, hogy miképpen kerítendő majd be a mi hadseregünk Varsó körzetében. A parancsban szinte napokra és órákra bontották a teendőket... Kissé elhamarkodták a dolgot. Alaposan keresztülhúztuk terveiket. De azért ezt a lengyel parancsot továbbítottam a törzshöz. A harcok során elszakadtunk Siskintől. Éppen most érkezett tőle az a hír, hogy náluk minden rendben van. A harcosok pihennek egy keveset, aztán folytatják az előnyomulást. Aziránt érdeklődik, hogy nálunk mi újság. Mi újság lenne! Megy minden, mint a karikacsapás, ahogy Fegya Lozskin szokta mondani. Vajon merre lehet most, kedves jó barátom? Tapossa a földet? Él, bizonyosan él! Fjodornak van egy irigylésre méltó tulajdonsága, amely belőlem hiányzik. Mindig, minden helyzetben nyugodt, megfontolt és hidegvérű, semmi sem hozhatja ki a sodrából. Örülnék, ha fele annyi hidegvér volna bennem!

Siskinnel meg kellene beszélnünk a további teendőket. Jó volna találkoznunk. A jelentések szerint tíz kilométernyire van tőlünk. Magam mellé veszem Gyulát, két tucatnyi harcost és gyerünk. Az éjszaka hűvös. A friss levegőn hamar kiment az álom a szemünkből. Egykettőre el is érjük azt a falut, amelyben Siskin dandárja tartózkodik. Körös-körül csend, a szokásos kutyaugatást leszámítva. De mi a fene lehet itt? Sehol egy őr! Csak nem aludt el mindenki? Belovagolunk a faluba – sehol egy mukk se. Kiszemeljük az egyik kunyhót, s bekopogunk. Az ablakban világosság gyúl, aztán kinyílik az ajtó. Megkérdezzük, hogy voltak-e itt csapatok. Azt felelik: voltak. Az egész napot itt töltötték, de este „rajtukütöttek a légiósok – rengetegen voltak! –, és iszonyú harc kezdődött".

Siskin alighanem bajba került. De vajon hová lett, merre ment? Itt nem vesztegelhetünk tovább. A lengyelek a közelben lehetnek.

Visszatérek a dandáromhoz, de ott már mindenki azt beszélte, hogy a lengyelek temérdek friss erőt vetettek be. Sürgősen összehívom a parancsnokokat. Közlöm velük, hogy minden jel szerint bekerítettek bennünket. Most minden rajtunk múlik. Nem szabad pánikba esnünk, s kerülve minden zajt, helyet kell változtatnunk. S még valami: minden harcosnak tízzel kell felérnie. És punktum...

Közzéteszem döntésemet: át kell törnünk az ellenség hátába. A lengyelek minden bizonnyal a legkevésbé számítanak éppen erre. Ez az egyetlen, amitől még sikert remélhetünk.

Számításaim beváltak, derekasan áttörtünk. Veszteségeink jelentéktelenek voltak. Csak a trén gátolt bennünket bizonyos fokig. De mi az ördögnek kell ekkora trén? – ötlik az eszembe. Hiszen fele létszámúak a szakaszaink, a századaink, a lovasszázadaink. A szekerészeket is mind be kell vetni a harcba! Milyen kár, hogy az embernek meglehetősen ritkán támadnak ilyen nagyszerű ötletei! A trénből így vagy száz harcost szedtünk össze.

Csendben menetelve elértük a Breszt–Vlodava országutat. Az út mentén az egyik nemesi kúriában felmorzsoltuk a lengyelek egy gyalogezredét. Felderítőket küldtem előre, hogy tisztázzák, mi a helyzet Vlodavában. Nem kaptunk nagyon vigasztaló híreket. A városka tele van csapatokkal. Mintha éppen bennünket keresnének. Már tudomásukra jutott, hogy a Vörös Hadsereg egy egysége áttört a mögöttes területükre. Kiadom a parancsot, hogy az emberek minél nagyobb csendben vonuljanak, minél kevesebb zajt csapjanak. A Bug felé tartunk. Hajnalban egy kis lengyel faluba érünk és megkezdjük az átkelést. Az egyik ezredet egy magaslaton hagytam Vlodava szomszédságában. Kis idő múltán lélekszakadva felkeres az ezred futára: „Vlodava felől lovasság közeledik." – „Ne tüzeljenek, hadd jöjjenek minél közelebb!" Éppen a magaslaton állítottuk fel gép-

puskáinkat. Életemben nem láttam még ilyen heves küzdelmet. Iszonyú volt. Az egyik oldalról géppuskáink kaszálták a támadókat, a másikról tüzérségünk lőtte azt a terepszakaszt, ahonnan Piłsudski erői megindították a támadást. A harmadik oldalon a folyó, a negyediken pedig a mi lovasaink. Bizonyosra veszem, hogy ha valaki életben maradt is ezekből a derék katonákból, megfogadta, hogy nem száll többé harcba a vörösökkel. Ez egyszer a halál torkából menekült meg.

Részlet Gavró Lajos önéletrajzából:

„Abban az időben, amikor a vörös alakulatok Vlodava–Holm körzetében átkeltek a Bug folyón, az 58. hadosztály azt a feladatot kapta, hogy indítson támadást Lublin irányában. Lublin előterében bekerítettek... Négy napig tartó heves harc után alakulataimmal sikerült Breszt és Vlodava között áttörnöm a Bug bal partjára, Dimacsev körzetébe, ahol az átkelés során szétvertük a lengyel lovasság egy dandárját, s megszilárdítottuk állásainkat Breszt–Vlodava, Vlodava és a koveli útnak a Bugon átívelő hídja között, s így helyreállítottuk a kapcsolatot a 25. hadosztály egységeivel. A Kovel irányában folytatott támadás során... összegyűjtve különböző más hadosztályok csapatait, az ellenséget meglepő támadással áttörtük a frontot. Nyeszuzsanzsi falucska környékén megsebesültem."

N. település, 1920. augusztus. Hogy megfricskázza néha az embert a sors! Mi minden ki nem jutott már nekem, hány ütközetben, rohamban vettem részt, s mindig megúsztam. Mindent leráztam magamról, mint kutya a vizet. S most rávitt az ördög arra, hogy lovasjárőrrel felderítésre induljak. Hát ez a dolga egy dandárparancsnoknak? Jó lecke lesz ez nekem. Egy eltévedt golyó a lábamba fúródott. Nincs mit tenni, Gavró elvtárs, ezzel kórházba kell menni. Elvisznek valami Ovrucs-féle eldugott helyre. De az is lehet, hogy Kijevbe kerülök? Hagyjuk, mit találgassam előre. A legszívesebben Kijevbe mennék. Hozzám nőtt ez a város. De azt sem tudom még, el kell-e egyáltalán

mennem. Lehet, hogy az egészségügyiek itt helyben is megbirkóznak a golyóval... Hadműveleti alárendeltségemben van a 73. dandár és a Csapajev-féle hadosztály lovasdandára... A hadsereg törzsétől olyan hír érkezett, hogy újra előterjesztettek Vörös Zászló-rendre. Minél hamarább csatasorba kellene állni!

Piscsa falu, 1920. szeptember. A fehérlengyelek támadásba mentek át. Ismét átkeltek a Bug keleti partjára és szorongatják az ezredeket. Hogy gondolhatnék ilyen körülmények között a lábamra. A golyót kiszedték, kicsit elpepecseltek a sebbel – s újra nyeregben vagyok, átvitt értelemben és a szó szoros értelmében véve is. A persin–vlodavai országút–Piscsa körzet egyetlen csatatér. Helytállunk, de nehezen tudjuk tartani harci szakaszunkat. Váratlanul magához hívat Golikov, hogy személyesen átnyújtson egy parancsot: a Csapajev-féle 25. hadosztály 75. dandárának a parancsnokává neveztek ki. Töprengésre nincs idő. Azonnal átveszem a dandárt.

A fehérlengyelek áttörtek Kovel felé. Csapataink azt a parancsot kapták, hogy erőltetett menetben vonuljanak vissza a Sztohod folyó mögé. Veszteségeink nagyok. Megérkeztünk Belokorovicsibe, bevagonírozunk és indulunk Korosztyenybe. A 75. dandár Malin körzetében helyezkedik el.

Kijev, 1920. november. Csapatkiegészítést kaptam. Gyors ütemben folyik az újoncok kiképzése. Az ellátás dolgában járok Kijevben. A város ismét vidámabb. Pezseg benne az élet, az utcákon sok a vöröskatona, a parancsnok, kitűnő az emberek hangulata. Hát persze, hiszen Lengyelországgal fegyverszünetet kötöttünk. Hamarosan vége a háborúnak!

Iona Emanuilovics Jakir azonnal fogadott, amikor bejelentettek neki. Mint mindig, most is nyugodt, barátságos, megnyerő volt. Ahogy mondani szokták, jól kibeszélgettük magunkat. Már éppen induláshoz készülődtem, amikor megragadta a karomat.

– Most pedig – Iona Emanuilovics szemével keresett valamit az asztalon – szeretnék gratulálni önnek, Gavró elvtárs.

Ön az első a Vörös Hadsereg soraiban harcoló internacionalisták közül, akit harmadszor terjesztettek elő Vörös Zászlórendre. Éppen itt van nálam egy másolata az előterjesztésnek. Hadd olvassak fel belőle: „A Bug folyónál Vlodava körzetében 1920-ban végrehajtott kiemelkedő harci tettekért, amikor is a dandár, Gavró elvtárs önfeláldozása, bátorsága és vakmerősége eredményeképpen, több ízben is döntő sikereket aratott a túlerőben levő ellenséggel szemben, és jelentős haditrófeákat zsákmányolt..."

Jakir félbehagyta az olvasást és letette az iratot.

– Ezt csak azért olvastam fel önnek, hogy lássa, mennyire értékeljük, becsüljük önt mint harcedzett parancsnokot, menynyire támaszkodunk önre. Azt szeretném, ha tapasztalatát, tudását átadná fiatal parancsnokainknak... Van még mit tanulniuk. Az a parancs, hogy az önök 25. hadosztálya sürgősen a Belaja Cerkov–Bergyicsev körzetbe települ át. Olvasta? Zavargások vannak arrafelé, bandák garázdálkodnak, helyre kell állítani a rendet és egyszer s mindenkorra véget kell vetni a banditizmusnak.

Zsitomir, 1920. december. Úgy látszik, elharapódzott az a szokás, hogy papírra vessük gondolatainkat. Némelyek azt mondják, hogy ez a magányosság miatt van. Szó sincs róla. Hiszen körül vagyok véve barátokkal, fegyvertársakkal, pártbeli elvtársakkal. Csak azt sajnálom, hogy nincs itt az én 3. nemzetközi ezredem. Hamarosan, vagyis már januárban, Bergyicsevbe érünk.

1921 januárjától tehát a szkvirai harci szakasz parancsnoka leszek. Feladataink közé tartozik majd a katonai kiképzés és a politikai oktatás, a gyárak és fatelepek őrzése, a harc a banditizmus és a dezertálás ellen, a helyi szovjetszervezetek legmesszebbmenő segítése.

Most aztán a békés polgári életben kell dolgoznom. De miért csak ott?

Elismerésben részesítettek a csapatok harci kiképzéséért.

Szkvira, 1921. augusztus. El kellett hagynom ezeket a „csendes

vizeket" is. A kijevi körzet törzsének április 24-én kelt 98. sz. parancsával kineveztek az 1. kijevi önálló lövészdandár parancsnokává. Egyidejűleg a kijevi és a szkvirai kerületi harci körzet parancsnoka lettem. Továbbá a kijevi megerődített körzet parancsnoka.

Kijev, 1921. október 21. Újra berendeltek a körzet törzséhez. Újabb megbízatást kaptam: amellett, hogy augusztus óta a megerődített körzet parancsnoka vagyok, most a Kijevi Kormányzóság katonai biztosává neveztek ki. Szóval ilyen beosztás is van?

Egyre inkább azt tapasztalom, hogy naplómba már nem a megfigyeléseimet és a gondolataimat írom be, hanem felsorolom „érdemeimet" és ecsetelem előmenetelemet. Talán másra nem futja az időmből, akkor viszont felesleges is, hogy folytassam az írást.

Gavrónak azt mondták: „Pihenjen! Külföldre kell majd utaznia, de legkorábban egy hónap múlva." Milyen szokatlan is a hadsereg napirendjéhez szokott embernek a „civil élet", ráadásul munka nélkül! „Pihenjen!" Mit jelentsen ez?

Kézhez kapta a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának 247. sz. parancsát. Ebben világosan ez áll: „Ludig Matvejevics Gavrót, az Ukrajnai Katonai Körzet Általános Katonai Kiképzése Felügyelőségének volt vezetőjét 1924. május 1-i hatállyal a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg csoportfőnökségének tartalékállományába helyezzük." S a május elsejei ünnepen még csak nem is sejtette ezt.

Gavró nagy nehezen eljutott önéletrajza megírásának az utolsó oldaláig is, amikor már harmadszor nógatták arra, hogy írja meg minél részletesebben, kitérve minden eseményre – hol, mikor, miért... „Amikor a kijevi megerődített körzet parancsnoka, a Kijevi Kormányzóság katonai biztosa voltam, emellett a legkülönbözőbb választott tisztségeket is betöltöttem, a Köztársaság párt- és társadalmi életében tevékenykedtem. 1922-ben Harkovban részt vettem a katonai parancsnokok kongresszusán, tagja vagyok a Kormányzósági Végrehajtó Bizottságnak (1922. december 4-től, igazolvány száma 55. [19.]); küldötte vagyok a Kijevi Városi Tanácsnak (az 1923. május 11-i választásokon választottak meg a 3. pontonos zászlóalj részéről, mandátumom száma 47.); elnöke voltam a Városi Tanács katonai szekciójának, tagja a különleges rendeltetésű alakulatok kormányzósági tanácsának, parancsnoka a kormányzósági különleges rendeltetésű alakulatoknak (oklevél a különleges rendeltetésű alakulatok

kormányzósági tanácsa tagjának, a Kijev Kormányzósági katonai biztosnak a különleges rendeltetésű alakulatok fennállásának 2. évfordulója alkalmából az UK[b]P Kijev Kormányzósági Bizottsága titkárának aláírásával, 1923. július 14-i keltezéssel); elnöke a kormányzósági testnevelési tanácsnak. Küldötté választottak a 7. összukrajnai szovjetkongresszusra (Harkovba).

Az 5. ciklusú Kijev Kormányzósági Végrehajtó Bizottság elnöksége 1923. február 21-én, a Vörös Hadsereg fennállásának 5. évfordulóján hozott határozatában a Kijev vidéki dolgozó tömegek nevében méltatta a forradalomban szerzett különleges érdemeimet (71. sz. parancs)."

Úgy érezte, hogy semmit sem hagyott ki. Pedig ezúttal is akadt még hozzáfűzni való, például: abban az időben, amikor a burzsoá-földesúri Lengyelország területéről betörtek Ukrajnába Tyutyunnyik bandái, vöröskatonáival csépelte ezeket; a bandák felszámolására létrehozott harci szakasz parancsnoka volt. Az ukrajnai Katonai Körzetnek szóló parancsban maga Frunze fejezte ki köszönetét Gavrónak. Meg kellett volna említenie azt is, hogy 1923. február 18-án Kijev Városi Tanácsa monogrammos nyereggel és irattáskával jutalmazta.

Most tehát az Általános Katonai Kiképzés ukrajnai és krími parancsnoka Moszkvában tartózkodott, életrajzát írta és várta, hogy behívják a Forradalmi Katonai Tanácshoz. Az önéletrajzot, ahogy azt a magyar elvtársak elbeszélése szerint Zalka Máté tette, a következő szavakkal kellene lezárni: „Szabadságon nem voltam és nem is megyek szabadságra, míg végleg nem győz a forradalom." Nagyon szeretne Gavró Kun Bélával beszélni, csakhogy ő most örökké úton van a Komintern megbízásából. A Külföldi Csoportok Központi Föderációjából való társai, akik a nemzetközi proletariátus ügyét szolgálták, visszatértek hazájukba. Akik Október országában maradtak, a Komintern Végrehajtó Bizottságában végeztek önfeláldozó munkát.

A Kominternben, a Balkán-országok osztályán jóformán csupa ismerős dolgozott. Az egyikkel a forradalom és a polgár-

háború idején hozta össze a sors, a másikkal kongresszusokon, konferenciákon találkozott. Most, amikor Gavró már közvetlenül részt vett a Komintern Balkán-bizottságának munkájában, közelebbről megismerkedett a forradalmi mozgalom sok tekintélyes vezetőjével. Ezek közé tartozott mindenekelőtt Dmitrij Zaharovics Manuilszkij. A vele folytatott hosszas megbeszélés után Gavró sok mindent világosabban látott. Manuilszkijjal már 1919-ben Kijevben megismerkedett. Akkor, a frontra indítás előtt, az UK(b)P Központi Bizottságában D. Z. Manuilszkij, valamint A. M. Kollontaj, F. I. Kon, P. J. Dibenko beszélgetett a Vörös Hadsereg parancsnokaival. Gavró 1921-ben is találkozott Manuilszkijjal, amikor az az Ukrán Köztársaság pártszervezetének élén állt. Jól emlékezett erre a bölcs, megfontolt, higgadt és rendkívül jóindulatú emberre.

Gavró azt a feladatot kapta, hogy külföldön, Bulgáriában végezzen pártmunkát. Illegálisan. Segítséget kellett nyújtani a bolgár kommunistáknak. Ehhez viszont megbízható, kipróbált kommunista kellett. Ez bizonyos fokú nyelvtudást is megkövetelt, de leginkább szilárd meggyőződést és a bonyolult helyzetekben való eligazodás képességét. Gavró bevágta a jelszavakat, a találkahelyeket, bizonyos Franz Bauernak az életútját, akit a háború az egyik frontról a másikra vetett, majd hadifogolytáborba juttatott, s aki „keresetre, jó életre" vágyva utazik Bulgáriába.

Gavróban volt valami veleszületett színészi hajlam, s annyira beleélte magát új szerepébe, hogy azon az osztályon, amelyen kiképzésben részesült, szem nem maradt szárazon, amikor élénken gesztikulálva előadta megpróbáltatásait, olyan szavakkal fűszerezve, amelyeket csakis hadifogolytáborban szedhetett fel, ahol legalább tucatnyi nemzetiségnek a képviselői verődtek össze. Végül befejeződött az oktatás, tanfolyamokon megszerezte a szükséges ismereteket... Most pedig... „pihenjen".

A második Vörös Zászló-rendet csak késve, most, hogy Moszkvában volt, nyújtották át Gavrónak a Kremlben. Hosszú volt az út az előterjesztéstől a kitüntetésig. Az iratok elhevertek

különböző irattárakban, s most előszedték őket és a katonai parancsnokoknak egy nagy csoportját egyszerre tüntették ki. A kitüntetéssel együtt kapott oklevélen ez állt:

„A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa úgy döntött, hogy Gavró Ludvig Matvejevics elvtársat, a Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg harcosát, a 173. dandár volt parancsnokát a szocialista Haza ellenségei ellen 1919-ben Kijev és Novográd-Volinszk alatt, valamint 1920-ban a Bug folyónál Vlodava alatt vívott harcokban szerzett katonai érdemeiért másodízben tünteti ki Vörös Zászló-renddel, a szocialista világforradalom szimbólumával.

E. Szkljanszkij
a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának elnökhelyettese."*

A kitüntetés ünnepélyes keretek között történt. A Vörös Hadsereg parancsnokait a Kreml György-termében fogadták. „Azok aztán paloták, mondhatom..." – mesélte később barátainak Gavró. Valamennyi kitüntetettel, bár nem voltak éppen kevesen, elbeszélgetett Mihail Ivanovics Kalinyin, hangsúlyozva a forradalom győzelmében, a szovjethatalom megszilárdításában szerzett érdemeiket. Ekkor tudta meg Gavró, hogy ő az internacionalisták közül az első, a magyarok közül pedig az egyetlen, aki két ízben kapta meg a Vörös Zászló-rendet. A kitüntetések kiosztása után a parancsnokokkal eltársalgott Mihail Vasziljevics Frunze is.

– Meg kell tanulnunk úgy győzedelmeskedni, hogy nem csupán a bátorságunkra támaszkodunk – mondotta Frunze. – Ha gyarapítanánk katonai ismereteinket, tapasztalatainkat, s ha ehhez hozzájönne proletár edzettségünk, kitartásunk, bátorságunk, százszorta, ezerszerte kevesebb volna az áldozatunk. Most a párt egy fontos dologgal bízott meg, a katonai akadémia élére állí-

* Lásd ugyanott, 580. old.

tott. Önök közül sokaknak kell majd megbirkózniuk a hadtudománnyal, mert a szovjetek országának most is szárazon kell tartania a puskaport. Azt hiszem, a kapitalizmus kimutatja még a foga fehérjét. Puszta lelkesedéssel nem verhetjük majd le azokat a hadseregeket, amelyek vereségeik tapasztalatait leszűrve rajtaütnek majd esetleg országunkon.

„De jó is volna az akadémiára kerülni – töprengett el többször is Gavró, a Kreml-beli beszélgetésre visszaemlékezve. – Csakhogy... ha most iskolára kéredzkednék, azt hihetnék, megijedtem az illegális munkától. Jobb lesz akkor, ha majd visszatérek..."

Egyelőre pedig csak úgy céltalanul rótta Moszkva utcáit, pihent.

Ám a pihenéshez Gavró nem értett. Egyszerűen nem tudta, mihez kezdjen. Barátait nem akarta elvonni a munkájuktól. Otthon néha elbeszélgetett Geiger Jánossal. Geiger akkor egy üzemnek az igazgatója volt, ezt megelőzően pedig 1918-ban Moszkvában a baloldali eszereket csépelte, majd a Tanácsköztársaságért harcolt, a budapesti IX. kerületi munkástanács direktóriumának volt a tagja. Amint Geiger elbeszéléseit hallgatta, Gavrónak újra meg újra eszébe jutottak Frunze szavai: a proletariátusnak szüksége lesz még kitűnően képzett katonai parancsnokokra. Ej, de kár, hogy most nem adhatja tanulásra fejét!

A Vörös tér szomszédságában áll a Forradalmi Katonai Tanács 2. székháza. Kapujában egy kis tábla: „Krasznaja Zvezda, szerkesztőség". Fel kell mászni a második emeletre, végig kell menni egy sor nyikorgó padlójú szobán, míg végül eljut az ember az új katonaújság szerkesztőségébe.

Gavró mindenképpen el szeretne jutni a Forradalmi Katonai Tanács politikai igazgatóságának főnökéhez és az új lap szerkesztőjéhez, hogy tájékoztassa őket ukrajnai tapasztalatairól. Tegyük fel, hogy az Általános Katonai Kiképzés szervezete mint a katonai kiképzés formája csakugyan túlhaladott és megszüntethető. A Vörös Hadsereg feltöltése a területi keretrend-

szerre való áttéréssel jelentős mértékben egyszerűbbé vált. De így a lakosság egész csoportjai maradtak ki a katonai kiképzésből. A csoportfőnökséget könnyű feloszlatni, csak el ne vesszen így az a racionális mag, amely a lényegét alkotta. Ezekről gondolkodott, és ezekről beszélt a lap szerkesztőségében, ahonnan igen későn jött el. Megint megfeledkezett róla, hogy a parancs szerint pihennie kell. A Szpasszkij-torony órája éppen a tízet ütötte el, amikor hazafelé áthaladt a Vörös téren.

Másnapra a következőket tervezte: bolgár és német nyelvű könyveket kell beszereznie, szótárakat kell felhajtania. De azért egy órácskára be kell ugrania a Tretyakov Képtárba is. Ettől az élvezettől nem foszthatja meg magát – gondolta. – A képtár hűvös és csendes. A képeket órákig is elnézegetheti az ember.

Bulgáriában a Dunával késő este találkozott, már teljesen besötétedett. Akárhogy volt is, Gavró, pontosabban – fedőneve szerint – Franz Bauer, semmivel sem árulta el izgalmát. Legalábbis Nyasztka és Petko, akikkel Gavrónak együtt kellett dolgoznia, nem vettek észre rajta semmit. A Duna itt ugyanolyan méltóságteljesen hömpölygött, mint Magyarországon. De Franz Bauert nem azért küldték ide, hogy a folyóban gyönyörködjön. Azonnal bele kellett merülnie a feszültséggel, veszélyekkel és kockázattal teli életbe. Most átmenetileg ki kellett törölnie emlékezetéből az Asztrahany és Kizljar, Kijev és Novográd-Volinszk környékén vívott harcokat, a fenséges Kremlt, elvtársait, sőt még azt is, hogy ő maga ki is valójában. Magára parancsolta ezt, s eddig még nem volt eset rá, hogy valamilyen parancsot végre ne hajtott volna.

Földszintes, cseréptetős házikó. Nincs rajta semmi feltűnő. A díszes keretű ablakok üvegét függöny takarja. A szobában régi bútorok, egy széles vaságy, amelynek keretét nikkelgolyók díszítik. Ezentúl hosszú hónapokig – s a hónapok idegenben éveknek tűnnek – ez lesz a hajléka.

Gavró az egyszerű kapcsolatteremtéssel kezdte meg a munkát. Ez sikerült. Új ismerősei zömükben munkások voltak, akik nem

felejtették el az 1923. szeptemberi felkelést, amelyet kegyetlen terrorral levertek. Mit számít az, hogy a legfelsőbb bíróság olyan döntést hozott, hogy a Bolgár Kommunista Párt feloszlatandó! Azt majd maguk a dolgozók fogják eldönteni, hogy feloszlatják-e pártjukat, vagy sem. Az illegalitásba szorított párt tehát él és tovább gyarapítja erőit. S a pártot, ahogy az a kommunistáknál már szokás, más országok internacionalista munkásai is támogatják.

Az új, 1925-ös esztendő eseményei óvatosságra intették Gavrót. Közvetlenül újév előtt Szófiában szétzúzták a fasiszta rezsimmel szembeni ellenállás egyik csoportját. Erről azonban csak kevesen tudtak. A város élénk ünnepi hangulatban volt. Karácsonyra készült. Fenyőág tobozzal díszítette a képeslapokat, a várásolt holmikat, a kirakatokat. Úgy tűnt, hogy egész Szófiának egyetlen gondja az, hogyan ünnepelhetné meg a legszebben a karácsonyt.

Februárban és márciusban tömeges letartóztatások zajlottak le. Ezeket aztán látványos perek követték. 1925 márciusában Georgi Dimitrovot és Vaszil Kolarovot távollétében 15 évi börtönbüntetésre ítélték. Az 1923. szeptemberi felkelés más vezetőire is hosszú fogságot szabtak ki.

A márciusban hatályba léptetett új „államvédelmi törvény" legtöbb cikkelye az illojalitás mindennemű megnyilvánulására egyetlen büntetésfajtát irányzott elő: a kivégzést.

1925. április 16-án a szófiai Szenthét székesegyházban hatalmas robbanás történt, s ez a baljóslatú esemény súlyos veszélybe sodorta Bulgária kommunistáit, jóllehet a legcsekélyebb közük sem volt hozzá. Azon a napon a templomban volt maga Cankov is. Szemtanúk szerint a rendőrség pillanatok alatt körülzárta a teret és a környező háztömböket, majd sorjában lefogott mindenkit, aki éppen arra járt. Közben a templomból kihordták a sebesülteket és a halottakat.

Másnap a reakciós sajtó hasábjait megtöltötték a legkülönbözőbb kiagyalások a „vörösök vandalizmusáról", arról, hogy a szovjet kormány sugallta a robbantást. A reakció így szabad

kezet kapott. Tömegével tartóztatták le a kommunistákat. Gavrónak is el kellett hagynia Szófiát, s át kellett költöznie Plovdivba, az ország második legnagyobb városába. Eleinte jól is ment minden, még élvezte is a Rodope hegység szépségét, el-eljárt a múzeumba és gyönyörködött Trákia híres aranyában. Ám egyre nyomasztóbb hírek érkeztek. A gyilkosok bandája, amely pimaszul bolgár kormánynak nevezte magát, a „civilizáció védelméről" hangoztatott képmutató frázisokkal takaródzva leszámolt a munkásosztály színe-javával.

A Cankov–Ruszev-féle reakciós kormány fékevesztetten tombolt. A munkásmozgalmat súlyos csapások érték: leszámoltak Anna Majmunkovával, a proletárnők tömegének szervezőjével, a *Ravensztvo* című folyóirat szerkesztőjével; azután lesújtottak a BKP Komintern-beli képviselőire és Ivan Negyalkovra (Sablinra), a *Rabotnicseszki Vesztnik* egyik szerkesztőjére. Utánuk következett Vaszil és Szpasz Muletarov és a bolgár nép több más hű fia. Hazaárulással vádolták őket. Életüket vesztették olyan haladó szellemű költők is, mint Geo Milev és Hriszto Jaszenov. 1925. május 27-én a hóhérok (így nevezte Henry Barbusse azonos című könyvében [Les bourreaux, 1927.] ezt a – tisztesség ne essék szólván – kormányt) nyilvánosan kivégezték a kommunista Fridmant, Koevet, Zadgorszkit, akiket a robbantás megszervezésével és a vezető államférfiak elleni merénylet kitervelésével vádoltak. Csak kellett valamiképpen bűnösöket produkálni.

A szovjet kormány azon nyomban, már május 16-án, a III. szovjetkongresszuson elfogadott egy felhívást a világ dolgozóihoz, s ebben nyomatékosan elítélte a robbantásos merénylet megszervezésével kapcsolatban összetákolt provokatív vádakat. Ám a megvadult hóhérok már nem tudtak megállni. Pert per követett, pimaszul hamisításokhoz, hamis tanúk felvonultatásához, provokációkhoz folyamodtak.

Égzengésként végigdörögtek júliusban Bulgárián Hriszto Kabakcsievnek, a Bolgár Kommunista Párt egyik tekintélyes vezetőjének, Központi Bizottsága tagjának a szavai, amelyeket

a BKP Központi Bizottsága elleni perben a bírósági tárgyaláson a párt eszméi és tettei, a párt valamennyi tagja védelmében mondott, amikor valamennyiüket több hónapi börtön után halálbüntetés fenyegetett. „A kommunista párt a forradalmi korszak szükségszerűsége, s amíg Bulgária ebben a korszakban él, semmi meg nem semmisítheti a kommunista pártot" – mondotta akkoriban a forradalom győzelmébe vetett hittel Vaszil Kolarov.

A városban röplapok jelentek meg. Georgi Dimitrov szólt honfitársaihoz: „A fasizmus nemcsak antikommunista, hanem egyúttal népellenes is. Feladata az, hogy politikailag biztosítsa a tőke sikeres előretörését."

Gavrót éjjel tartóztatták le egy elvtársa lakásán. Öt csendőr és egy detektív jött érte. A házkutatás során mindent felforgattak, csak egyetlen arcképet hagytak érintetlenül, a mosolygó arcú, pirospozsgás, haját választékkal fésült frizurájú Borisz cár portréját. De bizonyítékokat nem találtak. Gavrót ezek után a börtön vasajtaja zárta el a külvilágtól.

– Maga Franz Bauer? – A nyomozó még csak fel sem pillantott a letartóztatottra.

– Engedelmével...

Amaz oda sem figyelt:

– Maga ellen olyan feljelentés érkezett, hogy bűnös tevékenységet folytat Bulgáriában. Hogy került Plovdivba?

Hát igen, a letartóztatás olyan helyzet, amelyet nem szabad számításon kívül hagyni. Most, a kihallgatáson másként hangzanak azok a feleletek is, amelyeket otthon olyan alaposan átgondolt erre a végzetes esetre számítva. Gavrót már a harmadik nyomozó faggatta, de egyikük sem dicsekedhetett azzal, hogy valami sokra ment vele. Gavró egyre csak hajtogatta a magáért: nem tud semmit, bár a kommunistákról hallott már.

A következő nyomozó másképp fogott hozzá Gavró kihallgatásához. Elkezdődtek a szembesítések olyan emberekkel, akik az örökös kínzásoktól rég elvesztették már emberi arculatukat. Ezúttal Gavrót csak hidegvére mentette meg; hiszen

a háborúban annyiszor találkozott már szemtől szembe a halállal! Hiábavaló volt a rendőrtisztviselők minden buzgalma, neki csakugyan nem volt mit bevallania, mert ezeket az embereket nem ismerte. Verték kegyetlenül és megfontoltan. A verésből most már mindennap kijutott neki. Véletlenségből-e, avagy valamilyen ravasz fondorlatból abba a cellába dugták, amelyben Petko volt.

Éjjelente a börtön nem aludt, csak a börtönőrök szunyókáltak. A központi fegyintézet komor épülete megtelt neszekkel-zajokkal. Minden cellából alig hallható kopogás szűrődött ki. Működött a börtönbeli távíró. „Tegnap az udvaron felakasztottak két embert. Kommunistákat. Azt üzenik a kintieknek, hogy a plovdivi Dimov árulta el őket" – vette és fordította le érthető nyelvre Petko a tompa koppanásokat. Dimov, Dimov... plovdivi munkás, bajuszos és megnyerő mosolyú, ha meg jobban megvakarod, kiderül, hogy áruló.

– Árulónak áruló lett ugyan, de szerencsére maga sem tudott sokat – somolyodott el Petko. – Te csak légy egészen nyugodt, Franz. Próbálnak majd politikát a nyakadba varrni, de te ne tágíts, hogy ez badarság. Rajtam, no meg a központbeli elvtársakon kívül mindenki csak úgy ismer téged, mint véletlenül mellénk csapódott embert. Tarts ki, Franz!

Petko jól mondta. Franz Bauer csakugyan nem foglalt el különösen fontos helyet a nyomozásban. Ám a dolog váratlanul más fordulatot vett. Ez a harmadik nyomozónak volt köszönhető. Vaszil Nejarov sokat aggódott kurta életéért. Amikor oroszországi hadifogságban volt, rettegett már attól a puszta gondolattól is, hogy ez megrövidítheti földi létét. Mindenkinek igyekezett a kedvében járni, hízelgett, hazudozott, meglapult. A forradalomtól undorodott ez az önző ember. Vaszil túlélte a fogságot és visszatért hazájába, ahol mások kezével leszámolt a „csőcselékkel", amely kezet mert emelni az ő „eszményeire".

Nejarov sok mindent látott bolyongásai során, s most meg mert volna esküdni rá, hogy ezt a Franz Bauert is látta már valahol Oroszországban. Nincs az a rafinált módszer, amellyel

ez a hóhér meg nem próbálkozott. Bauer iránt tanúsított különös érdeklődésének tragikus következményei voltak az utóbbira nézve. A börtönorvos megállapította: tüdősérülés, kulcscsonttörés, be nem gyógyult sebek a háton és a combokon, ami önmagában véve is elegendő a halál beálltához. Nejarovot ez nyugtalanította. Csak nem fogja magát ez a Franz Bauer, s magától meghal?!

A börtönkórház, amelybe Bauert átszállították, tátongott az ürességtől. Mindössze három embert „gyógyítottak" ott, de azt is csupán azért, hogy a maguk lábán mehessenek a vesztőhelyre. Csak nem fognak holttesteket akasztani! Gavró mozdulatlanul feküdt. Az izmok legkisebb megfeszítése is fájdalmat okozott. Egyet tehetett csak: gondolkodhatott.

A börtönfalakon kívül már ősz volt. Az 1925-ös esztendőnek is hamarosan vége lesz. Gavró gondolatban jelentéktelen apróságokba kapaszkodott, amelyek most fontosaknak tűntek. Itt állsz tehát, Gavró, a megsemmisülés küszöbén, ahonnan nincs visszatérés. A körülmények még attól a jogtól is megfosztottak, hogy a saját neveden, mint Gavró Lajos távozz az árnyékvilágból. Különben ez a te Franz Bauerod sem olyan semmirekellő legény, ha a bolgár elvtársak a saját életük árán is próbálják megmenteni.

Az ítéletet már a kórházból való kikerülése másnapján olvasták fel Gavrónak. Őfelsége Borisz cár nevében a bíróság kötél általi halálra ítélte Franz Bauert. Mivel a vizsgálóbíróknak semmi olyat nem sikerült rábizonyítaniuk, ami beleillett volna a „hazaárulásról" szóló cikkelybe, minden halálos bűnt a nyakába varrtak. A bírósági jegyzőkönyvben ez állt: „Az ítélet haladéktalanul végrehajtandó."

Gavró régen tudta már, hogy az élniakarás az egyik embert hőstettekre készteti, a másikat meg árulóvá teszi. Dimov gyávának bizonyult, s ezért a saját egykori elvtársai végeztek vele a cellában, ráadásul még örök megvetéssel is sújtották. Petko Bulgáriáért halt meg, Gavró odaadhatta volna életét Oroszországért, feláldozhatta volna a Magyarország szabadságáért

vívott harcban, de most mint Franz Bauer internacionalista áll a halál küszöbén.

A siralomházban egy lap papír virított az asztalon. Mindenkinek megengedték, hogy utoljára írjon egy levelet övéinek. Nem irgalomból tették ezt, hanem abban a reményben, hogy valaki meginog majd, és legalább egy üdvözletet küld társainak, a levél pedig így olyan szállá válhat, amelyet tovább lehet gombolyítani... Mitévő legyen, írhatna néhány olyan sort, amelytől Bulgária egész kémelhárítása felbolydulna. Majd ír egy levelet... Verának. Hogy ki ez a Vera? Egy lány abból a régmúlt időből, amikor még szabadon élt.

Hajnalban aztán valami egészen váratlan történt. A börtönőr átvitte Gavrót egy közös cellába, amelyben már vagy kéttucatnyi ember szorongott. Az ajtó rácsán át közölték velük, hogy a halálbüntetést felfüggesztették. Franz Bauer esetében ezt tizenkét és fél évi szigorú börtönbüntetésre változtatták.

Börtönben az egyik nap, az egyik hónap olyan, mint a másik - nemigen történik valami. Ám egyik nap Franz Bauert sürgősen a börtönigazgató elé rendelték. „Önnek van menyasszonya?" - kérdezte tőle. - „Van" - nyögte ki bizonytalanul Gavró. - „Mi a neve?"

Ez vajon mit jelenthet? Gondolkodásra nem volt idő. - „Vera" - vágta rá.

Hiszen van itt egy ilyen nevű ismerőse. Egyszerűen csak ismerőse. Nincs köze a földalatti mozgalomhoz.

„Engedélyezem a beszélőt" - bólintott a börtönigazgató az őrnek.

Egy hónap múlva Gavró szökést kísérelt meg a börtönből, ebben a segítségére voltak kommunista elvtársai. A szökés sikerült.

Megható találkozás

1926 szeptemberét írták. A Kaukázus fekete-tengeri partvidékén lassan csendesedett már az élet. Kezdődött az utószezon, amelyet főleg a magányt kereső emberek és a betegek kedvelnek. Az egyik itteni kis üdülővároskában feltűnt egy fehér öltönyt viselő, bottal járó, közepes termetű ember. Sovány, markáns arcának sápadtsága erősen elütött a lesült helyi lakosok és a lármás, nyughatatlan üdülők bronzbarna színétől.

Nappal, amikor még jócskán felmelegedett a levegő, ritkán mutatkozott, a strandra egyáltalán nem járt le. Esténként viszont, amikor kissé lehűlt és a tenger felől könnyű szellő fújdogált, a parton sétálgatott. Általában a legtávolibb padon pihent meg, s ott üldögélt késő estig. Lassú léptekkel járt, kissé sántítva, botjára támaszkodva, s gyakran állt meg, hogy kifújja magát. Minden jel arra vallott, hogy beteg, és hosszú gyógykezelés után került ide üdülésre. 35–40 éves lehetett, szép szeme volt, hullámos, fekete haja, amely a halántékán már őszült.

Az egyik este is a fehér ruhás ember botjával kopogtatva lassan végigsétált a parton. Szemből egy férfitársaság közeledett felé. Bizonyára valami derűs téma volt terítéken, mert gyakran hangosan felnevettek. A vidám hangzavart időnként túlharsogta egy dörmögő basszus, egyre csak ezt ismételgetve: „Hogy a fene egye meg, teljesen kivagyok már." Az ismeretlen botos ember összerezzent, megállt az utca közepén. Fürkésző szemmel nézte a napbarnított, zömök embert. Amannak is megakadt a szeme a bottal járó férfin. Egyszerre csak úgy visszhangzott harsogó hangjától az utca: „Ez nem lehet igaz! A fene egye met! Te vagy az, Lajos?" – szólt Fjodor Lozskin.

Átölelték egymást és sokáig úgy maradtak, szótlanul.

Éjfél is rég elmúlt már, s ők még mindig beszélgettek, nem bírtak betelni egymással. Fjodor Lozskin elmondta, hogyan alakult a sorsa. Kijevből Perekop alá került. A Krímben a vrangelisták egy golyója hajszál híján megkurtította életét. Sokáig feküdt egy moszkvai kórházban. Később a baszmacsok, e bandákba verődött ellenforradalmárok ellen harcolt Közép-Ázsiában. Csak 1923-ban kapott új megbízatást. Akkoriban Moszkvában, a Vörös Hadsereg vezérkaránál hallott Gavróról, de semmi pontosat nem tudott kideríteni. Mintha a föld nyelte volna el barátját. Kijevből csak a harmadik érdeklődésére válaszoltak: „A személyi állomány névjegyzékében nem szerepel, tartalékba helyezték." Ennyi az egész. Belorussziában Fjodorhoz egyik alkalommal eljött egy pártmunkás Kijevből. Beszélgetés közben Lozskin szóba hozta, hogy volt egy Gavró nevű ismerőse, aki kormányzósági katonai biztos volt. A válasz, amit erre kapott, váratlanul érte. Volt egy ilyen biztos, de most már nincs, nem lehet tudni, hová lett.

Fjodor alig változott. Legfeljebb annyiban, hogy egy kissé meghízott, igazi főnöki formát öltött. Makkegészséges ember, energikusan beszélt.

– Most rajtad a sor, hogy valljál – biztatta barátját. – Mondd már el, hogy a fene egye meg, miféle lyukba bújtál, hová tűntél el, s minek a rovására írandó ez a fölöttébb értelmiségi ábrázatod?

Gavró a következőket mesélte el egykori harcostársának, Lozskinnak:

– Ami az „eltűnésemet" illeti, Fjodor, 1924-ben történt. Egyik este magához hívatott Jakir, és átnyújtotta nekem a Forradalmi Katonai Tanács egy táviratát: sürgősen jelentkezzem Moszkvában. Töprengtem, latolgattam: vajon miért, minek hívnak és mennyi időre? Kiderült, hogy komoly, rendkívül fontos és, őszintén megvallva, veszélyes munka várt rám. A Komintern idegen néven illegális pártmunkára küldött az egyik országba. Sok szempont szólt amellett, hogy engem sze-

meltek ki erre, de a leginkább az, hogy több nyelven beszéltem. 1924-től 1926-ig Gavró Lajos nem létezett. Egy vasmunkás lépett a helyébe.

Engem figyelmeztettek rá, hogy az a pártszervezet, amellyel fel kell vennem a kapcsolatot, nagy létszámú ugyan, de tele van kispolgári elemekkel, s ezért szervezetileg nem eléggé összeforrott. Különösen óvatosnak kellett lenni, számolni kellett provokatőrök feltűnésével. A lebukásért egyes-egyedül magamat hibáztathatom – kellő ellenőrzés nélkül megbíztam egy emberben. Az elvtársak ajánlották. Te bizonyára jobban megnézted volna, Fjodor. Nyílt tekintetű, egyszerű munkásember: asztalosként dolgozott egy gyárban. Egyenesen a szemembe nézett, higgadtan beszélt, magabiztosan cselekedett. Tévedtem, s ezért nagy árat kellett fizetnem. Kiderült, hogy hétpróbás gazember, s már a háború előtt is spicliként dolgozott a politikai rendőrségnél.

Amikor egyik éjszaka szervezetünk egy tagjának a lakásán őrizetbe vettek, meg sem kíséreltem a szökést – ezzel csak bizonyítékot szolgáltattam volna magam ellen. Messze úgysem szökhettem volna. S aztán kezdődött a kihallgatás. Vallomást próbáltak kicsikarni belőlem. A legrafináltabb módszerekkel kínoztak. Ezt nem szeretném részletezni, mert még visszagondolni is szörnyű. Az ördög tudja, honnan volt annyi erőm, hogy mindezt kibírtam. Csakhogy azok a gazemberek tönkretették a szívemet, leverték a vesémet, a kezem meg, lám, alig tudom mozgatni.

Bíróság elé állítottak, halálra ítéltek. De mint látod, a sors mégis megkímélt... Valamilyen „örömünnepük" alkalmából az ország kormánya amnesztiát adott. A halálbüntetést tizenkét és fél évi börtönre változtatták. Egy évet le is ültem, aztán az elvtársak hozzásegítettek a szökéshez. Ezek után már szó sem lehetett arról, hogy ebben az országban folytassam az illegális munkát. Egészségi állapotom erősen megrendült, ráadásul túlságosan is ismert már a rendőrség és a csendőrség. Átsegítettek a Szovjetunióba... Most ide „száműztek" egy kis reparálásra. Így kerültem életemben először üdülőhelyre. Szinte parancsszerűen hagyták meg, hogy legalább két hónapig maradjak itt.

Gavró rég elhallgatott már, de Lozskin még mindig alig jutott szóhoz.

– Alaposan kijutott neked, testvér. Sok még a szemét ember ezen a világon. Kár, hogy a polgárháborúban nem sikerült valamennyit pokolra küldeni.

– Fegya! Engem most a Külügyi Népbiztosságba helyeztek át. Nézd csak!

Gavró egy iratot mutatott Lozskinnak. „Kivonat a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának 781./1926. sz. parancsából. Gavró L. M., aki eddig a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezérkarának IV. csoportfőnöksége állományába tartozott és az Ukrán Katonai Körzetben az Általános Katonai Kiképzés főfelügyelőjeként működött, 1926. október 1-i hatállyal tartalékállományba és a Szovjetunió Külügyi Népbiztossága állományába helyeztetik át."

Lozskin kérdő tekintettel nézte barátját.

– Konzulnak tesznek meg. A Szovjetunió konzulja leszek Nyugat-Kínában.

Gavró elmosolyodott Fjodor elképedését látva.

– Képzeld csak el, mindjárt konzul. Diplomatává tesznek. Én szabadkoztam, tiltakoztam, de hiába. „Nyugodt munka ez, mondták, éppen az, amire önnek most szüksége van. Ráadásul ön tud nyelveket. Ha majd helyreáll az egészsége, találunk valami mást..." Ha tetszett, ha nem, el kellett fogadnom. De kikötöttem, hogy legfeljebb két évig csinálom. Megpróbálkozom hát a diplomáciával, bár meggyőződésem, hogy rossz diplomata lesz belőlem.

– Ezek szerint te innen egyenesen Moszkvába utazol? Mehetnénk együtt. Én ott átszállok és Minszkbe megyek. Most pedig, barátocskám, nem eresztelek, míg el nem utazunk.

Gavró hirtelen elsápadt és a szívéhez kapott. Roham jött rá...

– Ne aggódj, Fjodor, mindjárt elmúlik. Sokat rakoncátlankodik mostanában...

Ettől fogva naponta találkoztak, nagyokat sétáltak a parton.

Gavró láthatóan felélénkült. Az orvosok erőfeszítéseinek és a gyógyító tengeri levegőnek megvolt a hatása.

Nemsokára együtt utaztak el. Mindegyiküket szólította már a kötelesség.

Nyugat-Kína barátságtalanul fogadta Gavrót. A szitáló eső és a latyak, az erős szél, amely Csugucsak városkában gyakran viharossá fokozódott, nyomasztotta az ember kedélyét, szaggatást okozott a lábak és kezek izületeiben. Gavró minden reggel fájdalmakkal küszködve kecmergett ki az ágyból. A szokásos torna ilyenkor kissé felélénkítette.

Egy konzulnak mérhetetlenül sok a teendője, személyzete viszont kevés, s így minden munkatársára annyi munka jut, hogy háromnak is éppen elegendő volna. Csakhogy nem helyénvaló panaszkodni. Bele is törődne mindenbe, ha nem varrnák a nyakába még a Kereskedelmi Népbiztosság képviselőjének a teendőit is. Ez aztán végképp nem fekszik neki. Minden hónapban néhány napot felemészt az, hogy mindenféle szállításokkal, igénylések nyilvántartásával, valuta nélküli ügyletekkel kapcsolatos feladatokat lát el.

Egyik nap aztán Gavró újabb kinevezést kapott: az urumcsi szovjet főkonzulátus vezetője lett. Csugucsak lakói meleg szavakkal búcsúztak a szovjet nép képviselőjétől. Hozzá intézett levelükben ez állt: „Egész szívünkkel éreztük, hogy Csugucsak az Ön személyében olyan védelmezőre lelt, aki fennen hordozza a békés és baráti kapcsolatok zászlaját, és hogy Önt, Ludwig Matvejevics, áthatotta a Kelet népei iránti szeretet."

Ám a munka napról napra mind nehezebbé vált.

Csang Kaj-sek 1927. áprilisi államcsínye után a Kínában élő szovjet állampolgárok nehéz helyzetbe kerültek. Augusztusban hazautaztak azok a szovjet katonai tanácsadók, akiket kínai katonák és tisztek kiképzése végett hívtak meg. Csakhogy más helyzetben vannak a katonai tanácsadók, és megint másban a konzulátusi dolgozók. Ez utóbbiakat nem olyan könnyű egyszerűen szélnek ereszteni. Igaz, hogy Gavró írta az egyik jelen-

tést a másik után. Csakhogy ezeket most már másként nevezték: a diplomáciai szolgálat alóli felmentésért folyamodó „kérvényeknek".

1928 októberében Gavró búcsút mondott Urumcsinak. Magával vitte a Szovjetunióba a konzulátus munkatársainak levelét, amely tanúsította a diplomáciai fronton szerzett érdemeit. „A munkában Ön azért ért el rendkívüli eredményeket, mert nem tűrt meg semmiféle lazaságot, hanyagságot, meggondolatlanságot, s főleg azért, mert Ön egy pillanatra sem vesztette el kapcsolatát a munkásosztállyal és a bolsevik párttal... Ön nagyszerű és figyelmes barát és elvtárs, megvan Önben a harcos leninista bolsevik rendíthetetlen akaratereje."

Gavrónak repesett a szíve örömében, amikor visszatért Moszkvába. Zalka Máté azt tanácsolta neki, hogy kérjen továbbtanulási lehetőséget. Ám ezúttal is csalódás érte. Újabb megbízást kapott. Ezúttal görögországi kereskedelmi képviselővé nevezték ki. Az elutazásig még maradt ideje.

Nemrégiben ünnepelték meg a Vörös Hadsereg fennállásának tizedik évfordulóját, s ebből az alkalomból megemlékeztek Gavróról is mint a nemzetközi osztagok egyik szervezőjéről. Az ország ünnepelte Október és a polgárháború hőseit.

Megjött a parancs

Gavró már előző este megtudta, hogy görögországi kiküldetése elmarad. Éppen távozott a Külügyi Népbiztosságról, amikor egy borítékot kézbesítettek neki.

Kiderült, hogy a Nemzetközi Lenin-iskolára küldik. Most aztán végre tanulhat.

A Lenin nevét viselő iskola a Vorovszkaja utcában működött. Különböző országokból származó kommunisták tanultak itt, sokuknak jelentős tapasztalataik voltak már az illegális harcban. Az iskolán sokan álnéven szerepeltek. A konspiráció, a kapitalista környezet megkövetelte a kommunistáktól, hogy itt, a szovjetek országában se feledkezzenek meg az ellenség cselszövéseiről.

Az iskola két épületben helyezkedett el: egy régi villában és egy külön erre a célra emelt épületben. Itt hallgatták az előadásokat, és itt is laktak a hallgatók. Az étterem, az olvasóterem, a könyvtár – minden egyetlen épületcsoportban volt. A hallgatók így minden idejüket a tanulásnak szentelhették.

Gavró, avagy itteni nevén Dembó, lekéste a tanév kezdetét. Három teljes hónapig parancsnoki továbbképző tanfolyamon volt, de hamar beleilleszkedett az iskola életébe, munkájába. Csoportja bizalmivá választotta, évfolyama pedig párttitkárává.

Nagyszerű dolog a munka! Gavrót reggeltől késő estig lekötötték hol az előadások és a közös foglalkozások, hol társadalmi teendők, hol barátokkal való találkozások a Vörös Hadsereg Házában. Régi harcostársaival azt tervezték, hogy könyvet írnak a polgárháborúról, de egyre inkább ráébredtek arra, hogy ennek

a munkának se vége, se hossza. Ki érheti majd meg ennek a végét; talán az életerős, szívélyes Zalka Máté? Ő sem!

Kun Béláék Moszkva környéki nyaralójában, az internacionalista mozgalom veteránjai – Münnich Ferenc, Szántó Béla, Szikra Gyula – körében, ahova feleségét is magával hozta, Zalka Máté felolvasta új regényének: „A bolygók visszatérnek" című-nek az első fejezeteit. „A főhősön nem sokat töröm a fejemet – mondotta Zalka –, egyszerűen lemintázom Lajosról." Ezt megelőzően már megírta „Halhatatlanok" című elbeszélését, amelynek szintén Gavró volt a főhőse.

Gavrónak kevés ideje maradt a pihenésre, pedig meglehetősen rozoga egészségi állapotában nagy szüksége lett volna rá. Sokszor késő éjszakáig olvasott, írt, szerkesztgetett. Sok időt fordított a patronálásra, szerkesztette a magyar nyelven megjelenő *Sarló és Kalapács* című folyóiratot. Így ment ez 1931. április 15-ig, amikor is Gavró Lajos megkapta a Nemzetközi Lenin-iskola elvégzését igazoló oklevelet.

Néhány nappal ezt megelőzően Gavrót beidézték a Moszkvai Katonai Körzet törzséhez. A Vörös Hadsereg tartalékállományában levő Gavró parancsnokot sürgősen katonai szolgálatra hívták be, s a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának 1931. április 12-én kelt parancsával a Moszkvai Katonai Körzet 50. lövészhadosztályának parancsnokává és politikai biztosává nevezték ki.

A parancsnoki házikó a Szenyezsszkoje-tó fölött állt. A tó vize szinte valószínütlenül kék volt, partján hatalmas fűzfák nőttek. A parancsnoki állomány ikerházait sebtében ácsolták össze, s a szobák falai árasztották a friss fenyő illatát. Gavró is egy ilyen házikóban lakott. De mennyi vendége volt az év minden szakában!

Nyáron a házikó gyermekek birodalma volt: itt nyaralt a kis Zalka Natália és Kun Ágnes. Különösen vidám volt a ház, amikor Zalka Máté is idelátogatott. Ilyenkor orosz szokás szerint hosszasan teát ittak és énekeltek. Gavró szerette a vidámságot.

Zalka Máté leányának, Natáliának a visszaemlékezéseiből:

„1932 nyarán a magyar Gavró Lajos hadosztályparancsnoknál vendégeskedtünk, a Szenyezsszkoje-tó partján. Gavró Lajos nagyszerű ember. A polgárháborúban egy nemzetközi ezrednek a parancsnoka volt, és részt vett Kijev felszabadításában. Derék, jó kiállású, bátor ember, igazi katona. Bizonyára nem véletlen, hogy apám éppen róla mintázta meg »A bolygók visszatérnek« című regényének főhősét.

Apa abban az időben javában dolgozott ezen a művén, s alighanem igen érdekes volt számára, hogy új körülmények között találkozzon hősével. Gyakran látogatta vele az alegységeket. Együtt lovagoltak, s mindketten igazi huszárok módjára ülték meg a lovat. Esténként, ha Gavró éppen otthon volt, olvasgatták és megtárgyalták a regény egyes részleteit, felidézték a múltat, arról beszéltek, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a Vörös Hadsereg harcosának."

Gavró Lajos világosan látta, milyen sok minden megváltozott az idők folyamán a hadseregben, ráébredt arra, hogy tanulni kell. Az egyetlen megoldás az, hogy felvételét kéri az akadémiára. Kérését sokáig tárgyalták, s végül döntöttek. Elérkezett az a nap, amikor a körzet parancsnokának íróasztalára került egy kivonat a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának 1933. október 31-én kelt parancsából: „Gavró Ludvig Matvejevics, az 50. lövészhadosztály parancsnoka és politikai biztosa felvételt nyert a Frunze Katonai Akadémia különleges csoportjába."

S újra nap mint nap tanulhatott. Az asztalon, a heverőn – mindenütt könyvek: a Katonai Enciklopédia, Engels katonai írásai, hadászattal és harcászattal foglalkozó könyvek. Clausewitzot eredetiben olvassa.

Gavró szorgalmasan tanult. A hadsereget új technikai eszközökkel szerelték fel, s ezek alapos ismerete nélkül nem oldhatók meg helyesen a harcászati és hadműveleti feladatok. A tanterv szerint az idő kétharmad részét a hadműveleti-harcászati kiképzésnek szentelték, körülbelül egynegyedét pedig csapatgyakor-

latra. A törzsvezetési gyakorlatok előtt a hallgatók külön tanfolyamokon vettek részt, amelyeken ilyen témák szerepeltek: „A frontális csapás", „A megsemmisítés és műszaki zár létesítése", „A harckocsik szerepe lövészdandár áttörésében." De a harci kiképzés igazi főiskolája a hadgyakorlat volt, ahol megismerkedhettek a haditechnikai eszközök legkülönbözőbb lehetőségeivel. Itt tanúbizonyságát adhatta mindenki annak, hogy mennyire ért a technikai eszközök összehangolásához, mennyire ismeri a törzsek és szolgálati ágak munkáját, milyen hadműveleti és harcászati felkészültségre tett szert.

Az itt töltött idő is hamar elrepült, s Gavró barátai máris megünnepelhették azt, hogy Gavró megszerezte az akadémiai tanfolyam oklevelét. Vidám férfitársaság bandukolt végig Moszkva utcáin. Ilyenkor nem maradhat el a dalolás. Hát a milícia? „Üdvözöljük a rend őrét. Hogy lármázunk? Elnézést, különleges nap ez."

Egy hónappal azelőtt, hogy Gavró elvégezte az akadémiát, vagyis 1936 januárjában, Moszkvában járt Bljuher (Blücher). Az akadémiára is ellátogatott. Gavró beszélgetett vele.

Beszélgetésük meglehetősen hosszúra nyúlt. A Vörös Zászlórenddel kitüntetett Különleges Távol-keleti Hadsereg parancsnoka megígérte, hogy maga mellé veszi Gavrót. Ott, a Távol-Keleten sok olyan szolgál a csapatoknál, aki már a polgárháborúban is harcolt.

Gavró audiencián volt Alekszandr Iljics Jegorov népbiztoshelyettesnél. Zsebében most ott lapul egy parancs, amellyel a 92. távol-keleti lövészhadosztály parancsnokává nevezték ki. Abban sincs semmi meglepő, hogy Gavró éppen ezen a napon találkozott régi barátjával, Fjodor Lozskinnal. Együtt mentek el a Vörös térre. Ott, a Kreml fala tövében, a Lenin-mauzóleum előtt álltak, gondolataikba merülve.

– Amikor ma Alekszandr Iljics Jegorovnál jártam, hosszasan elbeszélgettünk – mondotta Gavró. – Szerinte mindenre fel kell készülnünk, s nem szabad elkönnyelműsködnünk a dolgot, hanem minden erőnket össze kell szednünk.

– Hát igen. Puskaporos a levegő, viharfelhők tornyosulnak fölöttünk. De szilárd meggyőződésem, hogy ha ki is tör a vihar, meg fogjuk állni a helyünket... A nép helytáll majd, a bolsevikok kiállnak minden megpróbáltatást!

Másnap a Moszkva–Vlagyivosztok vonalon közlekedő gyorsvonaton már útnak is indult a 92. hadosztály parancsnoka. Kitűnő hangulatban volt. A lehető legjobban alakult minden. Most aztán Vaszilij Konsztantyinovics Bljuhernek, az Urál, Perekop, Volocsajevka hősének a parancsnoksága alatt szolgálhat.

A Vörös Zászló-renddel kitüntetett Különleges Távol-keleti Hadsereg a szovjet határ legnyugtalanabb szakaszát ellenőrizte. A japán szoldateszka lépten-nyomon katonai konfliktusokat provokált. Az imperialisták sorozatos incidensekkel zavarták meg a határvidék békés életét azzal a céllal, hogy próbára tegyék a szovjet csapatok erejét, harcképességét.

Még Habarovszkban Alekszejevnél, a személyügyi csoportfőnökség főnökénél Gavró Lajosnak bemutatták a 92. hadosztály törzse hadműveleti osztályának újonnan kinevezett főnökét, Ivan Csisztyakovot. A hadosztályhoz együtt érkeztek.

A 92. hadosztály törzse olyan gyönyörű helyen volt, hogy a legigényesebb természetbarát sem kívánhatott volna szebbet. A körös-körül fákkal, vadszőlővel, magnóliával borított dombok szinte naponta más-más színbe öltöztek. Az egyik nap rózsaszín, a másik nap vörös, a harmadik nap kék vagy lila köntösben pompáztak. Csak ne zuhogott volna örökké az eső.

A dandárparancsnok ritkán élvezhette a természet szépségeit. V. K. Bljuher parancsnok, aki minden erejével és tehetségével azon volt, hogy fokozza a Különleges Távol-keleti Hadsereg harcképességét, feladatul tűzte ki azt, hogy minden alegység képes legyen pillanatok alatt riadóztatni, a megadott helyen gyülekezni és harcba szállni. A gyakorlatokat a legkülönbözőbb terepviszonyok között folytatták: hegyes-erdős vidékeken és síkságokon, derült és borús időben. A hadosztályparancsnok minden tőle telhetőt elkövetett, hogy növelje hadosztálya harcképességét.

A fényképről nyugodt és barátságos tekintettel pillant ránk egy derék egyenruhás férfi. Ez a kép található a volszki és a kijevi iskolákban, az asztrahanyi és a szaratovi tájmúzeumban. Erre az emberre ma is emlékeznek Dagesztánban és Moszkvában, Kijevben és a Távol-Keleten. A Szovjetunió Fegyveres Erői Központi Múzeumában a kiállítási tárgyak között külön vitrinben található Gavró Lajos kitüntető oklevele, kardja és rendjelei. Kijevben, az új városrészben utcát neveztek el róla. Gavró Lajos, a bátor harcos, a lenini pártot odaadóan szolgáló kommunista kiérdemelte az örök dicsőséget és az utódok emlékezését.

A szerzőknek könyvük megírásához igen kevés irat állt a rendelkezésükre, a többi között három–öt oldalas önéletrajzok, megbízólevelek, a szolgálati minősítés, néhány fénykép, s ami a legfontosabb, több katonai parancs. A szerzők segítséget kaptak múzeumok és levéltárak munkatársaitól, olyan emberektől, akik közelről ismerték Gavrót vagy vele együtt szolgáltak: V. I. Zalkától, N. M. Zalkától, G. B. Arhipov nyugalmazott ezredestől, magyar történelemkutatóktól és másoktól. Gavró Lajosról írt szépirodalmi műveiben Zalka Máté, és róla szólt a „Lépést tartunk a forradalommal" című film – melyeket fel tudtunk használni.

„Ha ma a kommunizmus, a proletár internacionalizmus hűséges magyar katonáiról, a szovjet–magyar barátság úttörőiről beszélünk – írta a *Népszabadság* Gavró Lajosnak szentelt cikkében –, az elsők között reá is gondolunk."*

* Népszabadság, 1964. december 25. old.

Tartalom

Bevezető 5
Az orosz hadszíntéren 25
Hadifogságban 32
Csata az igazságosságért 44
Fellángolt a fegyveres harc 55
Szovjet-Oroszország jövőjéért 61
A szolidaritás jegyében 71
Kijev, 1919 nyara 79
„Bátran fel a harcra, a szovjetek hatalmáért" 91
A súlyos megpróbáltatások időszaka 99
Áttörés Jakirhoz 108
Nyugatról nyugatra 122
Naplójegyzetek 134
Idegen néven 146
Megható találkozás 158
Megjött a parancs 164

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
A kötetet szerkesztette: Feles Györgyné
Képszerkesztő: Fábri Magda
A kötésterv és a tipográfia Erdélyi Judit munkája
Műszaki vezető: Aranyi Imre
Terjedelme 8,6 (A/5) ív + $^1/_2$ ív képmelléklet
79/166 Franklin Nyomda, Budapest.
Felelős vezető: Vágó Sándorné igazgató

20,– Ft

„Ha ma a kommunizmus, a proletár internacionalizmus hűséges magyar katonáiról, a szovjet–magyar barátság úttörőiről beszélünk, az elsők között reá is gondolunk". Ez így igaz, de az is igaz, hogy mindmáig nem jelent még meg önálló életrajzi kötet Gavró Lajosról. A történelmi köztudatban távolról sem foglalja el Gavró a forradalmár katonák között az őt joggal megillető helyet. Ezt a hiányt igyekszünk most pótolni, amikor szovjet szerzők által írt Gavró-életrajzot adunk az olvasók kezébe.

„A kis kötet történeti-publicisztikai munka, amely a dokumentumregény elemeivel keveredik. A könyv részben iratokra, részben visszaemlékezésekre támaszkodik." Helyenként pedig – ahol hiányoztak az összefüggések, mert levéltári anyag nem állt rendelkezésre – az írói fantázia terméke.

A könyvhöz Milei György írt bevezetőt, amely hangsúlyozza, hogy „a kötet adatai és erényei, de hiányosságai is követelik" Gavró gazdag élettörténetének még részletesebb feltárását.

Gavrót a Szovjetunióban a szovjet-oroszországi polgárháború legjelesebb katonai egyéniségei között tartják számon. „Felmerül a kérdés: vajon Gavró számunkra, magyarok számára egy a számos sikeres magyar forradalmár katonai vezetők közül; volt-e századunkban rajta kívül olyan jelentős magyar katonai egyéniség, aki az első győztes proletárforradalom harcosaként végigverekedett egy több évig tartó és győzelemmel végződött nagy háborút, a szovjet-oroszországi polgárháborút, amelynek során mind jelentékenyebb katonai egységeket vezényelt nehéz csaták egész sorában, a legváltozatosabb harci körülmények közepette, aki később olyan politikai és katonai, elméleti és gyakorlati képzéssel egészíthette ki gazdag harci tapasztalatait, mint amilyet a 30-as években kaptak a második világháborúban majdan győzedelmeskedő legkiválóbb szovjet hadvezérek? Nem, rajta kívül nem volt más! Jogosan mondhatjuk, hogy Gavró Lajos évszázadunk egyik legtehetségesebb magyar katonai egyénisége volt, aki ezt tettekkel bizonyította."

Erre figyelmeztet ez a róla írt, lelkes hangú kis könyv.